ο **κοινωνικός διαχωρισμός**
και οι χωρικές του εκφάνσεις από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΛΑΜΠΡΟΥ ΜΑΓΔΑ

Ευχαριστώ ιδιαίτερα, τους γονείς μου, για τη συνεχή υποστήριξη και την υπομονή τους, τα κορίτσια μου, Νάσια, Λήδα και Στέλλα, για την πολύτιμη βοήθειά τους, καθώς και την καθηγήτριά μου Δέσποινα Διμέλλη, επιβλέπουσα της εργασίας.

περίληψη

Οι ακραίες οικονομικές ανισότητες που έχει επιφέρει το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα οδηγούν στη διαστρωμάτωση της κοινωνίας σε οικονομικές τάξεις, οι οποίες προκειμένου να επιβιώσουν, βρίσκονται σε διαρκή πάλη. Σε αυτή τη συνθήκη, το κράτος προκειμένου να μπορεί να ελέγχει διεξοδικότερα τις ετερόκλιτες τάξεις, να αποφεύγει τις εντάσεις μεταξύ τους και να διατηρεί τη συνοχή του, προωθεί αυτή την πόλωση χρησιμοποιώντας ποικίλες μεθόδους και πρακτικές. Νέοι χώροι στρατηγικής σημασίας αναδύονται, ενώ παράλληλα άλλοι εγκαταλείπονται ή περιθωριοποιούνται· ενεργοποιούνται μηχανισμοί έλξης και απώθησης του πληθυσμού σύμφωνα με την κοινωνική τάξη. Από την αρχαιότητα κιόλας, διαχωρισμοί αποτυπώνονται με τείχη στο χώρο, ενώ από τη βιομηχανική επανάσταση και την ευρεία διάδοση της τεχνολογίας, οι αντιθέσεις εκφράζονται πλέον πιο έντονα. Η πόλη παίρνει άλλοτε θετικό και άλλοτε αρνητικό πρόσημο, ανάλογα με τις εξελίξεις, και παρόλο που γίνονται πολλές προσπάθειες για την υλοποίηση μιας ουτοπικής πόλης, δεν καρποφορούν, με αποτέλεσμα να φτάνουμε σήμερα να βιώνουμε μια κοινωνία διχοτομημένη· ο προκλητικός πλούτος τρέχει να κρυφτεί πίσω από τείχη στα προάστια, ενώ στην αντίπερα όχθη η εξαθλίωση στοιβάζεται σε αστικές παραγκουπόλεις. Αφού αναλύσουμε κάποιες εισαγωγικές έννοιες σχετικά με τον κοινωνικό διαχωρισμό και ανατρέξουμε σε ένα σύνολο από μεθόδους, πρακτικές και επιλογές που με τη σειρά τους δημιουργούν, προωθούν και εξελίσσουν το φαινόμενο και τη μεταφορά του στο χώρο, θα διεισδύσουμε σε μια ιστορική περιπλάνηση προκειμένου να αναζητήσουμε και να εντοπίσουμε τα ιστορικά γεγονότα, τα άτομα, τις διαδικασίες και τις πρακτικές που συντέλεσαν στην αύξηση του φαινομένου και στην αποτύπωσή του στο χώρο. Από την αρχαιότητα μέχρι τη βιομηχανική επανάσταση και από τις ουτοπικές πόλεις του 20ου αιώνα στις Νέες Πόλεις του μοντέρνου κινήματος και στην αμερικανική προαστιοποίηση αργότερα αναζητούμε τις πρακτικές αυτές που θα αποτελέσουν παρακαταθήκη για την εξέλιξη του κοινωνικού διαχωρισμού στο σήμερα. Με μια ταυτόχρονη παρακολούθηση των κοινωνικό-πολιτικών συνθηκών και των εκάστοτε ατομικών επιλογών, αναζητούμε τους λόγους που μας φέρνουν σήμερα να βιώνουμε μια πολωμένη κοινωνία που φιλοξενεί τις πιο ακραίες εκφάνσεις κοινωνικού διαχωρισμού, αυτές του υπέρμετρου πλούτου και της απόλυτης φτώχειας.

abstract

The extreme economical inequality, that has been caused by capitalism, is responsible for the social stratification into economical classes, which in order to survive fight constantly. In this situation, the state in order to be able to control at length the different classes, to avoid the intensities between them and to maintain its cohesion, it promotes this polarization, by using different methods and practices. New spaces of great strategical importance emerge, while in the meantime others are being abandoned or marginalized, attraction and repulsion mechanisms of the population are being activated, according to the social class.

Since ancient years, divisions are depicted with walls in space and after the industrial revolution and the wide spread of technology, the contradictions are expressed more acutely. Every now and then, the city takes a positive or a negative sign, according to the circumstances. Even though a lot of effort is being done in order to create an utopian city, these efforts do not bear fruit, resulting in living, nowadays, in a segregated society. The provocative wealth hides behind the walls in the suburbs, while on the other hand, the misery is piled up in urban slums.

Firstly, some introductory meanings about social segregation will be analyzed, and then some methods, practices and choices that create, promote and evolve this phenomenon and its transfer to space will be discussed. Subsequently, we will travel back in time, aiming to search and locate the historical facts, the people, the procedures and the practices that contributed in the rise of the phenomenon, and its depiction in urban space. From ancient time to the industrial revolution, and from the utopian cities of the 20th century to the New Towns of the modern movement and, later, to the American suburbanization, we seek the practices that will contribute, to the development of the social segregation, of the present. Reviewing, simultaneously, the socio-political facts, and the personal choices, we are searching for the causes of living nowadays in a polarized society that hosts the most extravagant facets of social segregation, those of the excessive wealth and of absolute poverty.

περιεχόμενα

_προοίμιο σ.8
ερωτήματα θέματα_στόχοι σ.10
_μέθοδος_δομή σ.12

Κεφάλαιο I_**το φαινόμενο του κοινωνικού διαχωρισμού**

1.1_εισαγωγή σ.18
1.2_η έννοια του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού σ.20
1.3_θεωρητική προσέγγιση του διαχωρισμού_ μαρξιστική θεώρηση σ.22
1.4_ο διαχωρισμός ως εργαλείο ελέγχου σ.24
1.5_η πρακτική του χωρικού αποκλεισμού σ.28
1.5.1_σχεδιαστικές πρακτικές, αποφάσεις και κανονισμοί σ.30
1.5.2_έμμεσες πρακτικές διαχωρισμού σ.38
1.6_ακούσιος κ εκούσιος διαχωρισμός σ.44

Κεφάλαιο II_**ιστορική αναδρομή**

2.1_ο διαχωρισμός στην προϋπάρχουσα προβιομηχανική πόλη σ.52
2.1.1_αρχαϊκή εποχή σ.53
2.1.2_μεσαίωνας σ.54
2.1.3_αναγέννηση σ.56
2.2_η βιομηχανική επανάσταση ως ορόσημο κοινωνικών μεταβολών σ.58
2.2.1_βιομηχανική πόλη σ.59
2.2.2_κρατικές πολιτικές στέγασης και εκτόνωσης της δυσμενούς συνθήκης σ.64
_το Λονδίνο, τα slums και οι πολιτικές στέγασης
_το Παρίσι της φτώχειας και των εξεγέρσεων-εκκαθάριση Haussman (1853 and 1870)
2.2.3_οι πόλεις που άφησε πίσω της η βιομηχανική επανάσταση σ.72

2.3_ο διαχωρισμός μέσα στις σχεδιασμένες ουτοπίες σ.74
2.3.1_οι ουτοπιστές του 19ου αιώνα σ.76
2.3.2_Cite Industrielle_ μια πόλη φτιαγμένη αποκλειστικά για εργάτες σ.79
2.3.3_Garden Cities_ από τις κηπουπόλεις στα κήπο-προάστια των αριστοκρατών
_η περίπτωση του Letchworth σ.83
2.3.4_Broadacre City_στροφή στην απομόνωση και τον ατομικισμό της προαστιακής ζωής σ.87
2.4_ μοντέρνο κίνημα_ οι βάσεις για το πέρασμα στη μεταμοντέρνα κοινωνία σ.90
2.4.1_οι Νέες Πόλεις, ως οιωνός της προαστιοποίησης σ.92
2.4.2_ η προαστιοποίηση των αμερικανικών πόλεων_ σημάδια ενός κοινωνικού απαρτχάιντ σ.96

Κεφάλαιο III_ **χωρικές εκφάνσεις του διαχωρισμού σήμερα**

3.1_Gated Communities σ.110
3.2_Slums σ.120
3.3_Gentrification σ.132

_συμπεράσματα σ.142
_βιβλιογραφία σ.146
_πηγές εικόνων σ.156

προοίμιο

Οι αλλαγές που γίνονται μέσα σε ένα σύστημα που ολοένα και μεγιστοποιεί τα οφέλη του καπιταλισμού, σε συνδυασμό με τις μεταμοντέρνες πολιτισμικές νόρμες, ενισχύουν με τη σειρά τους και μια κοινωνικό-χωρική αναδιάρθρωση. Εν μέσω αυτής της αναδιάταξης, παρατηρείται και αλλαγή στον τρόπο αντίληψης του χώρου σε σχέση με τις κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές. Βιώνουμε μια αποδόμηση-ανασύνθεση του χώρου, ο οποίος επηρεάζεται άμεσα από το νέο μοντέλο παραγωγής-κατανάλωσης, σε ένα κοινωνικό πλαίσιο διατεταγμένο γύρω από την ευρύτερη εξουσία του κεφαλαίου. Το οικονομικό σύστημα εγχέει την κοσμοθεωρία του σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας, και ως εκ τούτου και στη διαμόρφωση του χώρου, προκειμένου να ελέγξει με περισσότερη ευκολία την καθημερινή ζωή, μέσα σε μια διαστρωματοποιημένη και εν τέλει πολωμένη κοινωνία. Νέοι χώροι στρατηγικής σημασίας αναδύονται, ενώ παράλληλα άλλοι εγκαταλείπονται ή περιθωριοποιούνται, ενεργοποιούνται μηχανισμοί έλξης και απώθησης του πληθυσμού σύμφωνα με την κοινωνική τάξη, αφήνοντας έτσι στο παρελθόν τις μνήμες μιας πιο συνδεδεμένης κοινωνίας, ή έστω πιο συμμετοχικής, όσον αφορά στον κοινοτικό βίο και στις τοπικές καθημερινότητες. Με γνώμονα πλέον τη δυσπιστία, την ανασφάλεια, το φόβο, η αύξηση του κοινωνικού διαχωρισμού ανάμεσα σε ομάδες και κοινωνικά σύνολα είναι προοδευτική. Η κοινωνικό-χωρική κατάτμηση και ο επικείμενος κίνδυνος μιας ολοκληρωτικής κοινωνικής πόλωσης δημιουργούν ανησυχίες για μια κοινωνία δύο ταχυτήτων που θα διασπάται σε ολοένα και μικρότερα τμήματα, φέρνοντας μαζί και περιπτώσεις συγκρούσεων και βίας.

1.

ερωτήματα_θέματα στόχος

Ο επικείμενος φόβος, για μια επερχόμενη ολοκληρωτική πόλωση της κοινωνίας, έχει ανοίξει τη συζήτηση πάνω στο ζήτημα του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού στις πόλεις εδώ και περίπου έναν αιώνα, ενώ απασχολεί ερευνητές από ένα εύρος πεδίων, όπως αυτά της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της κοινωνιολογίας, της γεωγραφίας κα. Η ανάγκη να κατανοήσουμε σε βάθος το φαινόμενο του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού, τα αίτια, τις διαφορετικές εκφάνσεις, τις προεκτάσεις του, καθώς και το να εκφέρουμε κι εμείς λόγο σε αυτό τον διάλογο, μας οδηγεί στην εκπόνηση της παρούσας έρευνας.

Τα **ερωτήματα** που τίθενται εξ αρχής προς διερεύνηση είναι, το κατά πόσο ο κοινωνικός διαχωρισμός αποτελεί απόρροια της εποχής που ζούμε και αν πρέπει να θεωρείται δεδομένος, κατά πόσο είναι εκούσιος ή ακούσιος, καθώς επίσης και το ποιος είναι ο βαθμός τις επίδρασης συγκεκριμένων παραγόντων στην εξέλιξη του φαινομένου. Εάν και σε ποιο επίπεδο επηρεάζει και προωθεί τον διαχωρισμό ο κρατικός παράγοντας, ποια είναι η εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα, τι θέση παίρνει ο πολεοδομικός σχεδιασμός στην αποτύπωσή του στο χώρο, όπως επίσης και σε ποιο βαθμό επιδρούν οι ατομικές επιλογές.

Τα **θέματα**, λοιπόν, που καλούμαστε να εξετάσουμε, να κατανοήσουμε, να περιγράψουμε και να αναλύσουμε μας εισάγουν στη διερεύνηση μιας αλληλουχίας εννοιολογικών διπόλων, όπως: κέντρο-περιφέρεια, δημόσιο-ιδιωτικό, παροχή-στέρηση ελευθεριών, αποκλεισμός-περιχαράκωση, έμμεσες-άμεσες πρακτικές διαχωρισμού, εκούσιος-ακούσιος διαχωρισμός, αστικά ghetto-ghetto πλουσίων, κα.. Καθώς ο χώρος της πόλης, όμως, δεν υποδέχεται απλά τις κοινωνικές σχέσεις,

αλλά αποτελεί σημαντικό στοιχείο της λειτουργείας και της ερμηνείας τους, έτσι και η κατάτμησή του αποτελεί προϊόν διάδρασης μεταξύ της πόλης και της κοινωνίας· ο αστικός χώρος διαμορφώνεται σύμφωνα και παράλληλα με την εξέλιξη της εκάστοτε κοινωνίας. Η πολυπλοκότητα, λοιπόν, για την ερμηνεία ενός τέτοιου πολυδιάστατού κοινωνικού φαινομένου, απαιτεί μια πολλαπλή ανάγνωση και έναν διαρκή συσχετισμό μεταξύ κρατικών επιταγών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, καθώς και ατομικών επιλογών. Για την επίτευξη αυτού, κρίνεται απαραίτητη μια διαχρονική αναζήτηση των αιτιών, των εκφάνσεων, των πολιτικών αντιμετώπισης και προώθησης του φαινομένου, μέσα από μια ιστορική αναδρομή από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, με ταυτόχρονη μελέτη των κυριότερων περιπτώσεων ανά τον κόσμο, προκειμένου να κατανοήσουμε τις απαρχές, την εξέλιξη και τις ακραίες μορφές που μπορεί να πάρει ο κοινωνικός διαχωρισμός.

Στόχος της έρευνας είναι να παρουσιάσει τους κυριότερους παράγοντες που προωθούν και συμβάλλουν στην τάση διαχωρισμού μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, καθώς και τη χωρική αποτύπωση των διαιρέσεων αυτών στην πόλη, μέσα από μια κοινωνικό-πολιτική προσέγγιση του θέματος, και να διερευνηθεί τόσο ο παράγοντας του κράτους και της εξουσίας γενικότερα, όσο και η σύνδεση του ίδιου του ατόμου με την εξέλιξη και την διόγκωση του κοινωνικού διαχωρισμού. Επιπλέον στόχος είναι, να προβληματίσουμε και να προβληματιστούμε, να μεταφερθούν στον αναγνώστη οι παραπάνω προσεγγίσεις, να εξετασθεί μία άλλη διάσταση του διαχωρισμού, με μια έμφαση στο ρόλο του κράτους, στη βάση της παραδοχής ότι αποτελεί την κορύφωση μιας εξελικτικής αποτύπωσης της κοινωνικής ανισότητας, που με την πάροδο των χρόνων διογκώνεται ασφυκτικά. Με άλλα λόγια, να κατανοήσει και ο αναγνώστης, αλλά και εμείς, τα αίτια που οδηγούν την κοινωνία και τον χώρο στην πόλωση, όπως επίσης και να δημιουργηθεί τροφή για σκέψη,

μέθοδος

Μεθοδολογικά, διερευνώνται κείμενα θεωρητικών που έχουν ασχοληθεί με την ανάλυση και την εννοιολόγηση του κοινωνικού διαχωρισμού, όπως επίσης και κοινωνιολόγων, που τοποθετούν το ζήτημα του ατόμου στην εξέλιξη του φαινομένου, αλλά και αρχιτεκτόνων, για τη σύνδεσή του με τον αστικό χώρο. Η εργασία διαιρείται σε τρία μέρη. Αρχικά, γίνεται μια θεωρητική ανάλυση της έννοιας του κοινωνικού διαχωρισμού, όπως επίσης και μια συλλογή των κυριότερων πρακτικών που προωθούν και ενισχύουν το φαινόμενο, προκειμένου να λειτουργήσουν ως εργαλεία για το επόμενο κεφάλαιο, όπου μέσα από μια ιστορική αναδρομή θα αναζητήσουμε την απαρχή, την εξέλιξη και την παγίωσή τους στο χώρο και στο χρόνο. Αυτό, επιχειρείται μέσα από τη μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων, που κρίθηκαν ως οι πιο σημαντικές στην ιστορία για τη μεγέθυνση και την εδραίωση του διαχωρισμού, για να φτάσουμε, τέλος, στο σήμερα και να παρακολουθήσουμε τις τρεις πιο ακραίες του εκφάνσεις. Για την τεκμηρίωση της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα, κυρίως διεθνής, όπως επίσης και ελληνική, σε σημαντικό βαθμό. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε αρθρογραφία, ημερήσιου και ηλεκτρονικού τύπου, καθώς και περιορισμένη φιλμογραφία.

Πιο αναλυτικά, σε ό,τι έχει να κάνει με τη δομή της εργασίας, σε πρώτο στάδιο, επιχειρείται η περιγραφή και η παρουσίαση της σύνθετης, πολυδιάστατης και πολυσήμαντης έννοιας του κοινωνικού διαχωρισμού, ενώ με την παράθεση της μαρξιστικής θεωρίας, έπειτα, εισάγεται ο ρόλος του κράτους σε σχέση με το φαινόμενο. Στη συνέχεια, γίνεται ανάλυση για το πώς ο διαχωρισμός λειτουργεί σαν εργαλείο ελέγχου της κοινωνίας από το κράτος, ενώ ακολουθεί η συλλογή και η θεωρητική περιγραφή των πρακτικών διαχωρισμού και χωρικού αποκλεισμού, που το ίδιο εφαρμόζει. Οι εν λόγω πρακτικές, κατανέμονται σε άμεσες, όπως είναι οι σχεδιαστικές πρακτικές, οι αποφάσεις και οι κανονισμοί, και έμμεσες, που στόχο έχουν την καλλιέργεια και την ενίσχυση της τάσης διαχωρισμού στις συνειδήσεις της κοινωνίας. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στη διαφορά μεταξύ ακούσιου και εκούσιου διαχωρισμού, προκειμένου να είμαστε σε θέση να διακρίνουμε, πότε η απομόνωση και ο αποκλεισμός επιβάλλονται σε ομάδες και άτομα, και πότε η περιχαράκωση είναι οικειοθελής. Μέσα από αυτή τη θεωρητική ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου αντλούμε τα απαραίτητα «εργαλεία», που σε δεύτερο χρόνο, θα αναζητήσουμε και θα τοποθετήσουμε χρονικά και χωρικά, για την εις βάθος κατανόηση του φαινομένου. Έτσι, στο επόμενο στάδιο, επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή, προκειμένου να εντοπιστούν οι διαφορετικές μορφές του διαχωρισμού, όπως αυτές διαμορφώθηκαν στις εκάστοτε χρονικές περιόδους, αλλά και η χωρική τους έκφραση στον καμβά της πόλης, σε συνάρτηση, πάντα, με τις κοινωνικές-πολιτικές-οικονομικές συνθήκες. Μέσα σε αυτή την αναδρομή γίνεται αναζήτηση και χρονική τοποθέτηση των γεγονότων και των πρακτικών που εφαρμόστηκαν ανά τον κόσμο, με έμφαση στις μεγαλουπόλεις της δυτικής Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής, οι οποίες λειτούργησαν καταλυτικά για την διαμόρφωση και την παγίωση των πρακτικών διαχωρισμού που χρησιμοποιούνται στο σήμερα, αλλά και για την εξέλιξη και τη διόγκωση του φαινομένου γενικότερα. Σε κάθε ιστορική συγκυρία αναφέρεται ο ρόλος του κράτους και η δυναμική του στο

μετριασμό ή τη διαιώνιση φαινομένων διαχωρισμού, καθώς και οι επιπτώσεις του διαχωρισμού στη λειτουργία της πόλης και στη διαμόρφωση της εικόνας της. Ξεκινώντας από τις ανισότητες και τους διαχωρισμούς της αρχαιότητας, φτάνουμε στο σημείο σταθμό για την εξέλιξη της δομής των πόλεων, τη βιομηχανική επανάσταση, όπου με την κατακόρυφη άνοδο της τεχνολογίας και την αστικοποίηση που επιφέρει, η πόλη μεταλλάσσεται και αλλάζει χαρακτήρα, με τα αστικά της κέντρα να γνωρίζουν σημαντική πτώση. Σε αυτό το σημείο, παρατείθενται οι δύο περιπτώσεις που κρίθηκαν ως οι πιο χαρακτηριστικές για την αντιμετώπιση του υποβιβασμού των πόλεων, αυτή του Λονδίνου των slums και των πολιτικών στέγασης που εφαρμόστηκαν, και αυτή του εξευγενισμού του Παρισιού από τον Haussman. Στη συνέχεια, παρακολουθούμε τις προσπάθειες που γίνονται, βασιζόμενες στα οράματα των ουτοπιστών του 19ου αιώνα, για την υλοποίηση μιας ουτοπικής πόλης, αφού το πρόβλημα της αστικοποίησης και των ανισοτήτων που επέφερε εξακολουθεί να υφίσταται. Εξετάζονται οι περιπτώσεις της Cite Industrielle, του Tony Garnier, των Garden Cities, του Ebenezer Howard, και της Brodacre City, του Frank Lloyd Wright, οι οποίες επιλέγονται για το ενδιαφέρον που έχει η απόκλιση από τις ουτοπικές επιδιώξεις με τον τρόπο που εν τέλει υλοποιήθηκαν, σε σχέση, πάντα, με τα επίπεδα διαχωρισμού σε αυτές ή τις παρακαταθήκες που αφήνουν ως προς τις πρακτικές που θα εφαρμοστούν στο μέλλον και τις κοινωνικές νόρμες που θα ακολουθηθούν. Μια από αυτές τις πρακτικές, εφαρμόζεται στην περίπτωση των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος, που επιλέγεται να ακολουθήσει, όπως επίσης, στην ίδια, εισάγεται και μια γερή βάση για ένα νέο αστικό φαινόμενο που πρόκειται να αναδυθεί. Αναφερόμαστε στην προαστοποίηση των αμερικανικών πόλεων που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια. Η περίπτωση της Αμερικής επιλέγεται καθώς εκεί εκδηλώνεται αρχικά το φαινόμενο, όπως επίσης και γιατί οι διαστάσεις που παίρνει σε σχέση με τον διαχωρισμό αγγίζουν το επίπεδο ενός κοινωνικού απαρτχάιντ. Η αμερικανική προαστιοποίηση αποτελεί προϋπόθεση για μια από τις πιο ακραίες εκφράσεις του κοινωνικού διαχωρισμού χώρο, που θα πάρει μορφή τα επόμενα χρόνια. Έτσι, στο τελευταίο στάδιο της εργασίας, θα δούμε τις τρεις πιο ακραίες προεκτάσεις του φαινομένου στο σήμερα, τα αποτελέσματα δηλαδή όλων όσων

τόσα χρόνια σταδιακά δομούνταν, στην πιο απάνθρωπη και απροκάλυπτη μορφή τους. Πρόκειται για το φαινόμενο του προκλητικού πλούτου που περιχαρακώνεται στις φρουρούμενες περίκλειστες κοινότητες, για αυτό της απόλυτης φτώχειας και της εξαθλίωσης των αστικών παραγκουπόλεων, και τέλος, για το φαινόμενο του εξευγενισμού για την «αναζωογόνηση» των αστικών κέντρων. Κλείνοντας, πραγματοποιείται μια συνολική αξιολόγηση του φαινομένου, καθώς επίσης και η εξαγωγή συμπερασμάτων προς συζήτηση.

I

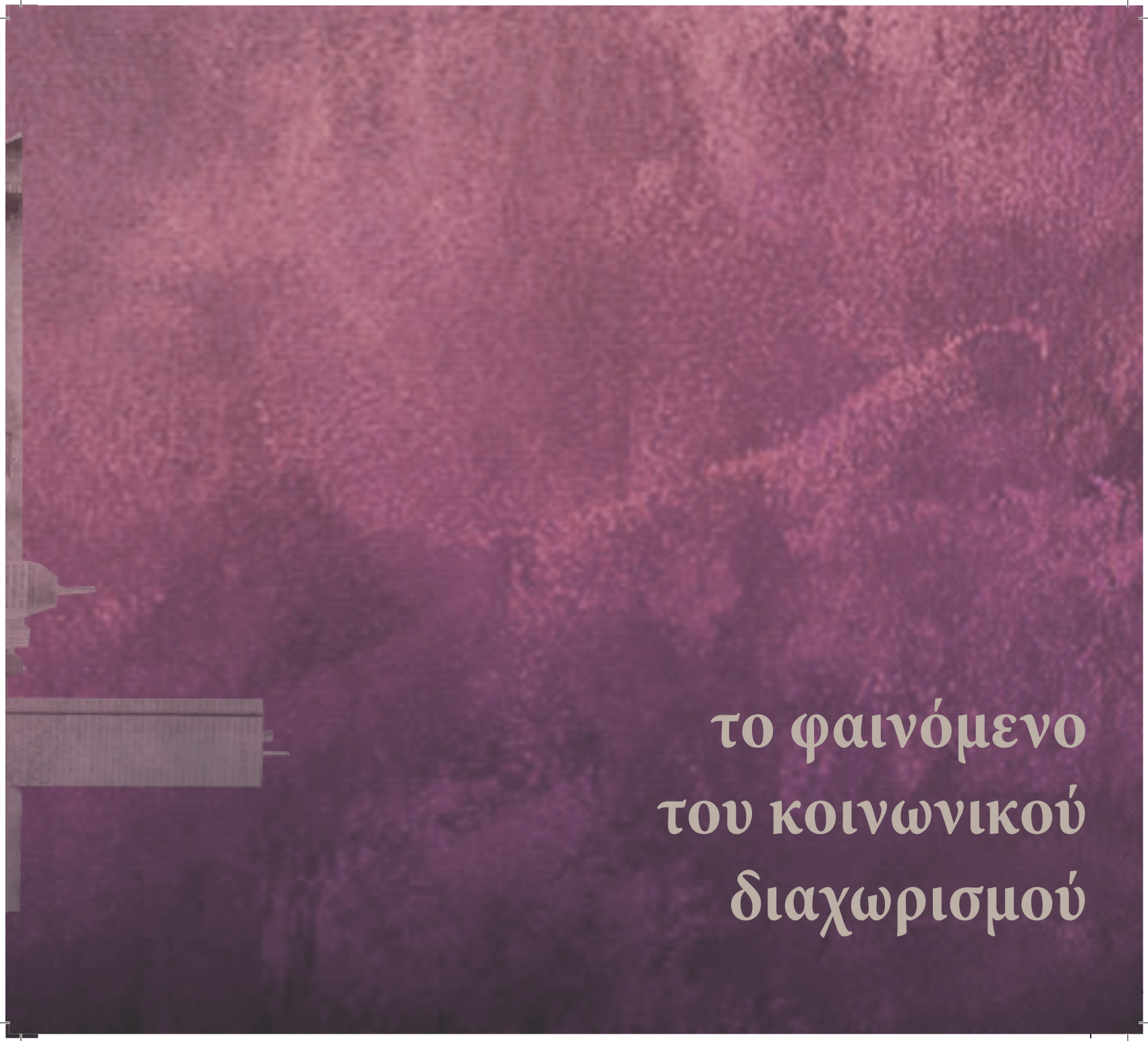
το φαινόμενο
του κοινωνικού
διαχωρισμού

1.1

εισαγωγή

Στη σύγχρονη πολυπολιτισμική πόλη, θα μπορούσε κανείς να φανταστεί τη διαφορετικότητα σαν βασικό συστατικό για την παραγωγή πολιτισμού. Η συνάντηση και η συμβίωση ποικίλων πολιτισμών σε έναν τόπο φαντάζει ιδανικό πεδίο ζύμωσης και αλληλοεπιρροών, πολλές διαφορετικότητες δηλαδή που συνθέτουν ένα σύνολο. Η πραγματικότητα, παρ' όλα αυτά, απέχει αρκετά, αφού στις σύγχρονες κοινωνίες έχουμε περισσότερο να κάνουμε με διαφορετικά σύνολα, ως επί το πλείστον ομοιογενή στο εσωτερικό τους, που χαράσσουν όμως ανεξάρτητες πορείες. Η τάση του ανθρώπου ως κοινωνικό ον να εντάσσεται σε ομάδες προκειμένου να δημιουργήσει μια ταυτότητα, έναν κοινωνικό κύκλο, αλλά και για να νιώσει ασφαλής είναι κατανοητή, ως ένα βαθμό, και υπήρχε από πάντα, η αναζήτηση όμως της ομοιογένειας είναι τουλάχιστον μάταιη. Ομοιογένεια δεν υπάρχει πουθενά, ούτε στη φύση ούτε

2.

εθνική ούτε κοινωνική. Όλα τα έθνη-κράτη έχουν μειονότητες με άλλες γλώσσες, θρησκείες και κουλτούρες. Όλοι οι πολιτισμοί είναι αποτέλεσμα μειγμάτων και αλληλεπιρροών. Το μάταιο αίτημα της ομοιογένειας, η αποδοκιμασία του διαφορετικού, και εν τέλει ο διαχωρισμός πηγάζουν από την ανασφάλεια και το ρατσισμό, τα οποία ανάγουν τη διαφορετικότητα σε μειονέκτημα. Σε ένα πρώτο άκουσμα, η έννοια του "διαχωρισμού" φαντάζει αυτονόητη, αφού οι κοινωνικές διαιρέσεις υπάρχουν στις πόλεις και τα χωριά από πρώιμες ιστορικές περιόδους του πολιτισμού. Οι διαχωρισμοί των αστικών πληθυσμών, όμως, εδώ και χρόνια αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα των δυτικών πόλεων, καθώς οι πραγματικότητες του φυλετικού, ταξικού, εθνικού διαχωρισμού επιδεικνύουν, σαφώς, τους δεσμούς ανάμεσα στον ρατσιστικό ιμπεριαλισμό, την πατριαρχία και την καπιταλιστική αστικοποίηση. Μέσω διαφόρων πρακτικών σχεδιασμού, οι πόλεις δομούνται ως ιδεολογικά σύμβολα πολιτικής και στρατιωτικής δύναμης, κοινωνικής υπεροχής και οικονομικής ελευθερίας της μπουρζουαζίας. Δρόμοι, κτίρια, διαχωρισμένες γειτονιές, αποικίες και διασπασμένες πόλεις, αποτελούν σύμβολα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δύναμης για τον πολίτη. Διαχωρίζουν έμμεσα και άμεσα τον απλό κάτοικο από το υποκείμενο, τον ιδιοκτήτη από τον εργαζόμενο, τον Ευρωπαίο από τον έγχρωμο, τον άνδρα από τη γυναίκα, στα πλαίσια των διαστρωματοποιημένων αστικών δομών της νεωτερικής δημοκρατίας. Συνεπώς, ο οικονομικός διαχωρισμός και κατ' επέκταση και κοινωνικός δεν είναι καινούριο φαινόμενο. Στην πραγματικότητα, ο διαχωρισμός σε ζώνες και ο σχεδιασμός των πόλεων φρόντιζε πάντοτε να διατηρεί τη θέση των προνομιούχων, άλλοτε με έντονες και άλλοτε με ανεπαίσθητες διαφοροποιήσεις, μέσω της αρχιτεκτονικής, των πυκνοτήτων, των όρων δόμησης κ.α.. (Khosla P.,2005: 68-69)

1.2

η έννοια του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού

Υπάρχουν διάφορα είδη και μορφές διαχωρισμού στα πλαίσια μιας κοινωνίας, συναντάμε διαχωρισμούς με βάση το έθνος, το φύλο, την θρησκεία, την οικονομική κατάσταση, το κοινωνικό status, την κουλτούρα, τις πολιτικές πεποιθήσεις. Η ίδια η λέξη διαχωρισμός, στα πλαίσια μιας κοινωνίας, αντικατοπτρίζει την απώθηση μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών συνόλων που συνυπάρχουν σε έναν τόπο. Εντούτοις, ο χωρικός διαχωρισμός εκφράζει μεγαλύτερες συγκεντρώσεις των κοινωνικών ομάδων σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης. Ο κοινωνικό-χωρικός διαχωρισμός, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως συνέπεια ή ως χωρική εκδήλωση των κοινωνικών σχέσεων και κατ' επέκταση της κοινωνικής δομής, της διαστρωμάτωσης, των κανόνων και των κωδίκων συμπεριφοράς που ισχύουν σε κάθε τόπο. Σύμφωνα με τον Sabatini (Sabatini F., Sierralta C., 2006), ο χωρικός διαχωρισμός αποτελείται από ένα δίπολο: εδαφική διαίρεση ή εγγύτητα μεταξύ των ατόμων και των οικογενειών που ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα. Επομένως, παρότι ο κοινωνικός διαχωρισμός συνδέεται με το εισόδημα και τις κοινωνικές διαφορές, η έννοιά του φαίνεται να έχει καθαρά χωρική φύση. Αξίζει όμως εδώ να σημειωθεί η διαφορά του γεωγραφικού (χωρικού) διαχωρισμού και κοινωνικού διαχωρισμού. Υπάρχουν περιπτώσεις πόλεων που συναντάμε υψηλά επίπεδα κοινωνικού διαχωρισμού και χαμηλότερα επίπεδα γεωγραφικού, δηλαδή κοινωνική απόσταση αλλά με χωρική εγγύτητα.

Το είδος του διαχωρισμού διαφέρει σε κάθε τόπο ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις συνθήκες που επικρατούν. Όμως στις μέρες μας, που ο καπιταλισμός είναι το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα και το χρήμα το εισιτήριο για την κοινωνική αποδοχή, τα περισσότερα, αν όχι όλα τα είδη διαχωρισμού, υποκρύπτουν κατ' ουσίαν μια οικονομική-ταξική διαίρεση, και σύμφωνα με αυτή την παραδοχή θα εξετάσουμε το φαινόμενο και τη χωρική του διάσταση. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος του κράτους είναι κομβικός, οι τρόποι, άμεσοι ή έμμεσοι, με τους οποίους αυτό έχει ενισχύσει ή αποτρέψει τη διαδικασία του διαχωρισμού είναι που θα μας απασχολήσουν κατά κύριο λόγο στη συνέχεια της εργασίας.

3.

1.3

θεωρητική προσέγγιση του διαχωρισμού

μαρξιστική θεώρηση

Εδώ και περίπου έναν αιώνα, το ζήτημα του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού στις πόλεις αποτελεί ένα από τα πιο μελετημένα αντικείμενα ερευνών του χώρου. Διάφορες μελέτες που έχουν γίνει για την κατανόηση του φαινομένου αναδεικνύουν άλλοτε την κοινωνική δυναμική, άλλοτε τις κρατικές επιβολές, και άλλοτε τους εξωτερικούς παράγοντες ως κύρια συνισταμένη για την ενίσχυση του διαχωρισμού. Μία από τις πιο ολοκληρωμένες αναλύσεις, όμως, που θέτει την ταξικότητα του ζητήματος και τοποθετεί τον ρόλο του κράτους ως καταλυτικό για την εξέλιξη του φαινομένου, είναι η Μαρξιστική. Οι πρώτες σοσιαλιστικές θεωρίες εμφανίζονται τον 19ο αιώνα με σκοπό την αντιμετώπιση των έντονων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες της εποχής. Το κύριο προτέρημά τους είναι το κοινωνικό συμφέρον και όχι το ατομικό. Γι' αυτό άλλωστε παίρνει αυτή την ονομασία (αγγλική λέξη: social= κοινωνικός). Οι απόψεις αυτές, υποστηρίζουν ότι κύρια αιτία της κοινωνικής αδικίας είναι το γεγονός ότι τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε μικρό αριθμό αστών. Έτσι αναπτύσσεται η ιδέα πως η εργατική τάξη θα πρέπει να ανατρέψει τον καπιταλισμό και να πάρει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής, δημιουργώντας έτσι μια αταξική κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπων. Αυτές οι ιδέες γίνονται γνωστές ως μαρξισμός. Σύμφωνα με τη μαρξιστική κοινωνιολογία, ο διαχωρισμός είναι η έκφραση των κοινωνικών ανισοτήτων στα πλαίσια κάθε πόλης, και αντικατοπτρίζει τον άνισο καταμερισμό της γης, των αγαθών και των υπηρεσιών ανάμεσα στις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. (Lojkine J, 1972) Ο κοινωνικός διαχωρισμός, επομένως, βρίσκει έκφραση ιδιαίτερα στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Θεωρείται σαν το αποτέλεσμα της ταξικής πάλης, η οποία με τη σειρά της ευθύνεται για την άνιση ιδιοποίηση του εδάφους, των καταναλωτικών αγαθών, της στέγασης και τις μορφές που αυτή μπορεί να πάρει.

Η αστική μαρξιστική κοινωνιολογία υπογραμμίζει το ρόλο του Κράτους ως έναν από τους κύριους κοινωνικούς φορείς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της αστικής δόμησης. Οι μαρξιστικοί αναλυτές πιστεύουν πως το κράτος δεν αποτελεί έναν απλό παράγοντα που δρα σε τεχνικό επίπεδο, αλλά ότι οι ενέργειές του καθοδηγούνται από ιδεολογικές επιταγές. Με βάση αυτό το ρεύμα σκέψης, το κράτος αποτελεί κύριο παράγοντα στην κοινωνική διαίρεση του χώρου στις πόλεις. Ανά τα χρόνια, ενίοτε το κράτος αντιπροσωπεύει ξεκάθαρα τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, και για τον λόγο αυτό, οι μαρξιστικές αναλύσεις διεξάγονται για τόπους όπου η πολιτεία εμφανίζεται ως αρένα που οι ταξικοί αγώνες λαμβάνουν χώρα, και οι αντιφάσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας αναπαράγονται. (Castells M., 1977, Lojkine J., 1972, Harvey D., 1989) Πιο σύγχρονες αναλύσεις αναφέρουν στις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης την αύξηση του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού. Η απελευθέρωση των τιμών στην αγορά γης, οι τιμές των ακινήτων ως βασικό χαρακτηριστικό μιας περιοχής, αλλά και η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών, και κατ' επέκταση η άνιση πρόσβαση σε αυτές, αποτελούν παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνική πόλωση, η οποία με τη σειρά της είναι αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης της παραγωγής και των μετασχηματισμών που επιφέρει στον αστικό χώρο. Ο αστικός χώρος, λοιπόν, και ειδικότερα στη σύγχρονη πόλη, εμφανίζεται διαιρεμένος, ωστόσο με μεγάλη ποικιλομορφία. Σύμφωνα με τον Marcuse (Marcuse P.,2000) "ορισμένες διαιρέσεις απορρέουν από οικονομικές λειτουργίες, άλλες είναι πολιτισμικές και άλλες αντανακλούν και ενισχύουν θέσεις εξουσίας, άλλες δε, αποτελούν συνδυασμούς και των τριών μορφών". Η κοινωνική ανισότητα, η πόλωση του κοινωνικού σώματος -με την έννοια της συγκέντρωσης όλο και περισσότερων ατόμων στα άκρα της κοινωνικοοικονομικής κλίμακας και της συρρίκνωσης των μεσαίων στρωμάτων- και ο στεγαστικός διαχωρισμός, η αύξηση δηλαδή της απόστασης του τόπου κατοικίας μεταξύ διαφορετικών στρωμάτων, μεταβάλουν την πόλη σε μια κοινωνικά διχοτομημένη πόλη (divided city, dual city), η οποία συνδυάζεται με τις αντιλήψεις περί κοινωνίας των δύο τρίτων, κοινωνικού αποκλεισμού ενός τμήματος του πληθυσμού και περιθωριοποίησης. (Marcuse P., 1989 και 2002) Προκύπτει, λοιπόν, διαστρωμάτωση της κοινωνίας σε οικονομικές τάξεις, οι οποίες προκειμένου να επιβιώσουν βρίσκονται σε διαρκή πάλη

1.4

ο ρόλος του κράτους

ο διαχωρισμός ως εργαλείο ελέγχου

Είναι αλήθεια πως πάντοτε οι ισχυροί είναι αυτοί που κινούν τα νήματα, άλλοτε ήταν οι φεουδάρχες, οι γεοκτήμονες, οι έμποροι και οι βιομήχανοι, άλλοτε οι τράπεζες, τα κράτη, οι εφοπλιστές. Από τη βιομηχανική επανάσταση όμως και μετά, που η τεχνολογική πρόοδος δίνει τη δυνατότητα υλοποίησης όσων μέχρι τότε φαντάζουν αδιανόητα, και από τότε που ο καπιταλισμός αρχίζει να εδραιώνεται και να διαχέεται σαν σύστημα και κυρίως αρχίζει να ριζώνει στις συνειδήσεις, ο νόμος της ζούγκλας γίνεται ολοένα και πιο αμείλικτος. Όσο το χρήμα παραμένει ο άξονας γύρω από τον οποίο κινούνται τα κράτη και οι κυβερνήσεις, αλλά και σύμφωνα με αυτόν χαράσσονται οι ατομικές πορείες του καθενός αδιαφορώντας για τις συλλογικές τροχιές, τότε η κοινωνία οδηγείται στο μονόδρομο της πόλωσης. Όσο, λοιπόν, ανοίγει η ψαλίδα των ανισοτήτων, όσο οι φτωχοί και οι αποκλεισμένοι πληθαίνουν, όσο η εξαθλίωση γίνεται «δεδομένη» για κάποια τμήματα της κοινωνίας, δύο εναλλακτικές υπάρχουν, ή η αντίδραση και η διεκδίκηση του αυτονόητου, το δικαίωμα για μια αξιοπρεπή ζωή, ή η αποδοχή της κατάστασης, σαν αδιέξοδη, και η ύπνωση. Σε αυτά τα πλαίσια, η πόλη αποτελεί το κατ' εξοχήν πεδίο πολιτικών ζυμώσεων αλλά και κοινωνικών συγκρούσεων. Είναι η αρένα όπου ατομικές και συλλογικές διεκδικήσεις για την καθημερινή ζωή λαμβάνουν χώρα, αλλά και ο τόπος που διεξάγεται η πολιτική δράση, όπου οι διαδικασίες σύγκρουσης συμφερόντων και επιβολής δεν σταματούν ποτέ. Στόχος του κράτους, σε τέτοιες συγκυρίες, είναι πάντοτε να διατηρήσει την κοινωνική «ειρήνη», να προστατέψει την εξουσία, συνεπώς και τη δορυφόρο ελίτ αυτής, να καταστείλει οποιονδήποτε αντιδράσει και ταράξει την φιλήσυχη ζωή της πόλης, ή απλούστερα να τα αποτρέψει όλα αυτά εξ' αρχής. Συνεπώς, όσο πιο σχολαστικά ελέγχεται μια κοινωνία τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να προληφθούν ενδεχόμενες αναταραχές. Ένα από τα βασικότερα εργαλεία

ελέγχου αποτελεί και η διαδικασία του διαχωρισμού, κατά την οποία «ο πειθαρχικός χώρος» διαιρείται σε τόσα τμήματα, όσα είναι και τα σώματα ή στοιχεία που πρέπει να κατανεμηθούν. (Foucault M., 2011 :190) Η διάσπαση της κοινωνίας ενσαρκώνεται σε πολλαπλά επίπεδα, μπορεί να πάρει τη μορφή κοινωνικού, ταξικού, χωρικού, στεγαστικού, φυλετικού διαχωρισμού. Όμως όποια και αν είναι η έκφραση του, ουσιαστικά μιλάμε για διαφορετικές πτυχές της μίας έννοιας και ουσίας του διαχωρισμού που στόχο έχει την απαγόρευση της επικοινωνίας και τη συρρίκνωση της θέας του «Άλλου»· και οδηγεί στη διαιώνιση της αποξένωσης με βίαιο τρόπο, καθώς και στη σταδιακή απώλεια της οικειότητας και των διαπροσωπικών κοινωνικών σχέσεων.

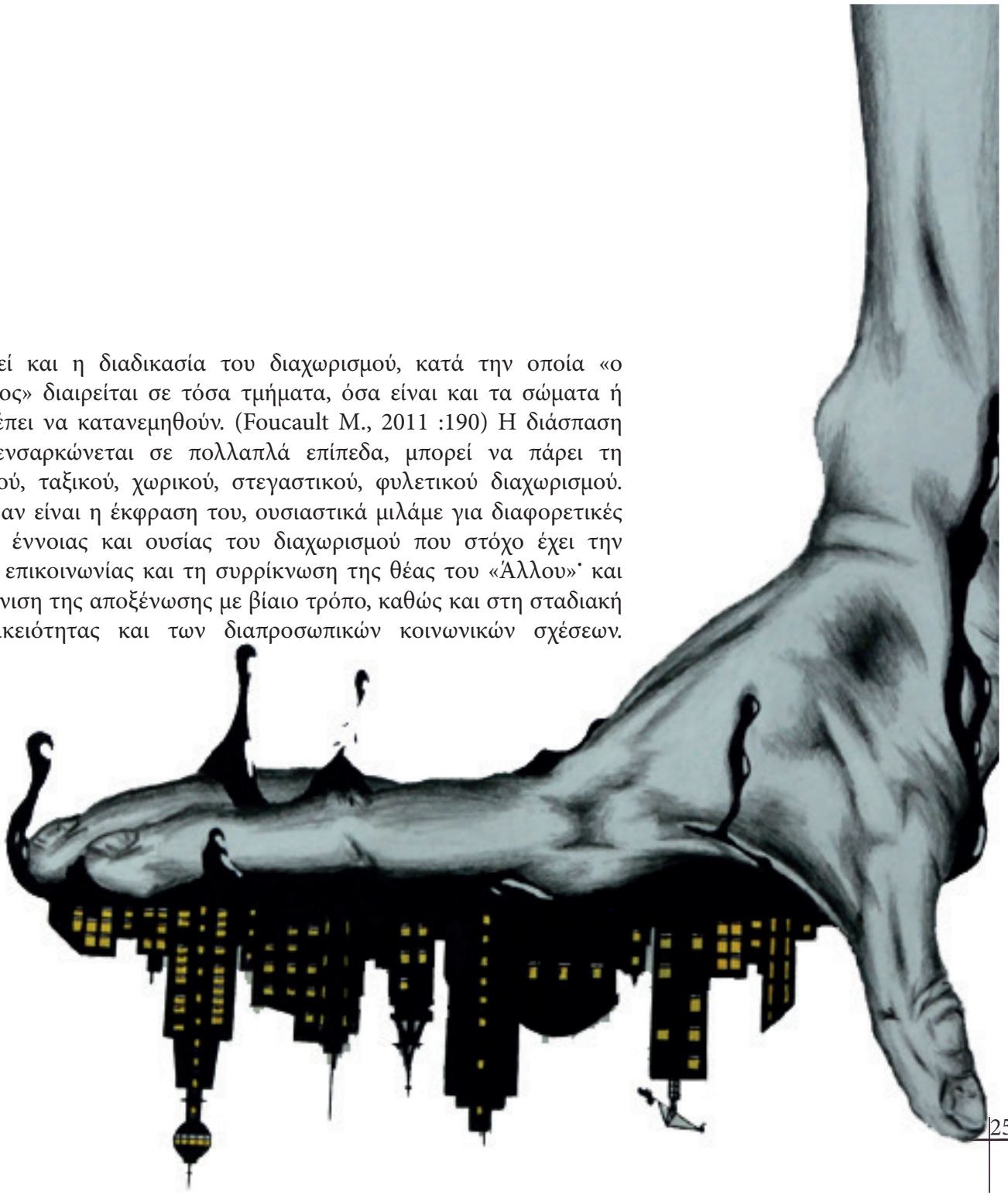

4.

Όταν μια κοινωνία δεν μοιράζεται απλά ένα κομμάτι γης, αλλά ζει μαζί, αλληλεπιδρά, δημιουργεί δομές και συλλογικοποιείται, τότε η φωνή της έχει άλλη δύναμη, είναι πιθανότερο να εξελίξει τη σκέψη της, να πιστέψει στη δύναμη που έχει, να αντιδράσει για τα δικαιώματά της, να εξεγερθεί. Διασπώντας την πόλη σε επιμέρους αντικρουόμενες ομάδες και κατ' επέκταση σε ατομικότητες το κοινωνικό σύνολο αυτομάτως καθίσταται πιο αδύναμο, περισσότερο ανίκανο να αντιδράσει, και ευκολότερα ελεγχόμενο, διαχειρίσιμο και χειραγωγήσιμο. Επιπλέον, οι φτωχότερες τάξεις υπόκεινται σε περαιτέρω φυλετικούς, εθνικούς, θρησκευτικούς διαχωρισμούς, διασπάσεις οι οποίες διαμορφώνουν ακόμα μικρότερες και ευπαθέστερες ομάδες, ενώ παράλληλα επισκιάζουν την ταξικότητα του ζητήματος, προτάσσοντας τέτοιου τύπου διαφορές ως ανυπέρβλητες. Έτσι, οι πιο αδύναμες τάξεις, απομονωμένες και κατακερματισμένες, αποτελούν σαφώς μικρότερη απειλή ως προς το κράτος αλλά και την άρχουσα τάξη συνολικότερα. Όσο περισσότερο πολώνεται μια κοινωνία, ταξικά και συνειδησιακά, πόσο μάλλον όταν διαχωρίζεται και χωρικά, και οι τάξεις βρίσκονται σε απόσταση μεταξύ τους, είναι πιο εύκολο να αποφευχθούν οι

5.

τριβές και οι συγκρούεις ανάμεσα στις ετερόκλιτες ομάδες. «Απαραίτητο», λοιπόν, για την επιτυχία του διαχωρισμού είναι να «εξουδετερωθούν οι συνέπειες των αμφίρροπων κατανομών […] οι άτακτες μετακινήσεις τους, η μη-χρησιμοποιήσιμη και επικίνδυνη συναδέλφωσή τους. Τακτική λοιπόν αντί-λιποταξίας, αντί-περιπλάνησης, αντί-συσπείρωσης». (Foucault, 2011 :190) Η επίτευξη του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού δεν καθορίζεται απαραίτητα από ρητούς κανόνες και ούτε έχει πάντα μόνιμο χαρακτήρα. Οι τρόποι με τους οποίους επιτυγχάνεται, σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσδιάκριτοι, καθώς άλλοτε εμφανίζονται υπό τη μορφή απαγορεύσεων και περιορισμών, και άλλοτε υπό τη μορφή προνομίων για ορισμένες ομάδες, που αυτομάτως όμως αποκλείουν όλες τις υπόλοιπες, μη ευνοημένες. Οι πρακτικές, ωστόσο, που χρησιμοποιεί το κράτος για να καταφέρει να κρατήσει σε απόσταση τις διαφορετικές ομάδες εμφανίζονται άλλοτε άμεσα στο χώρο, μέσα από τις πολεοδομικές αποφάσεις που λαμβάνει, και άλλοτε με έμμεσους τρόπους, όπως η χειραγώγηση και η διαμόρφωση της προσωπικότητας μέσα από διάφορες πτυχές της καθημερινότητας, αλλά και από την προώθηση συγκεκριμένων προτύπων.

1.5

η πρακτική του χωρικού αποκλεισμού

Δεδομένου ότι ο χώρος της πόλης και η πολιτική εξουσία συνιστούν δύο αλληλένδετα πεδία, οι μηχανισμοί επιβολής εξουσίας και ελέγχου προβάλλονται στο χώρο δημιουργώντας όρια. Η πρακτική του χωρικού αποκλεισμού είναι από τις πιο ακραίες και βίαιες μορφές άσκησης εξουσίας˙ εφαρμόζεται όταν η συνάντηση των διαφορετικών και ιδιαίτερων κοινωνικών ομάδων που συνιστούν την πόλη είναι ανεπιθύμητη, είτε λόγω πιθανού ενδεχόμενου σύγκρουσης, είτε λόγω αποστροφής και φόβου, είτε προκειμένου να αποκρυφτεί μια δυσάρεστη πραγματικότητα. (Βαρελίδου Ε., Μιχαήλ Ξ., 2013) Η επιβολή ορίων και ο αποκλεισμός εφαρμόζονται όταν αποτυγχάνουν τα άλλα μέτρα επίλυσης των προβλημάτων στην κοινωνία, και η χρήση τους μπορεί να είναι τόσο αμυντική όσο και επιθετική. (Μάσεν, 2003) Όπως συμβαίνει στην σφαίρα του κοινωνικού γίγνεσθαι, έτσι και στο φυσικό χώρο πρέπει να εκτοπίζεται ή και να εξαλείφεται ό,τι είναι περιττό, ή ακόμα περισσότερο, οτιδήποτε μπορεί να μπει εμπόδιο στη ροή του κέρδους και του κεφαλαίου. Έτσι προκειμένου να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης, ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα και να προσελκυστούν εμπορικές και τουριστικές δραστηριότητες, θα πρέπει να εκδιωχθούν οι άνθρωποι που συνιστούν την άσχημη πλευρά της. (Βαρελίδου Ε., Μιχαήλ Ξ., 2013)

Στη διαδικασία αυτή, ο πολεοδομικός σχεδιασμός δεν μπορεί να μείνει αμέτοχος, αφού σε τελική ανάλυση αντικατοπτρίζει σε σημαντικό βαθμό τις επιταγές της εκάστοτε εξουσίας. Οι μηχανισμοί που ενεργοποιεί η «νεοφιλελεύθερη πολεοδομία» αναδιοργανώνουν και επαναρυθμίζουν τον χώρο της πόλης με βάση τα συμφέροντα του παγκόσμιου οικονομικού κεφαλαίου. Ποικίλες πολεοδομικές αποφάσεις και σχεδιαστικές επιλογές παίζουν καθοριστικό ρόλο στην διακύμανση της έντασης του κοινωνικού διαχωρισμού, μεταφέροντας την υφιστάμενη κοινωνική απόσταση σε χωρικό επίπεδο, περιορίζοντας ή απομονώνοντας κάποια τμήματα της πόλης.

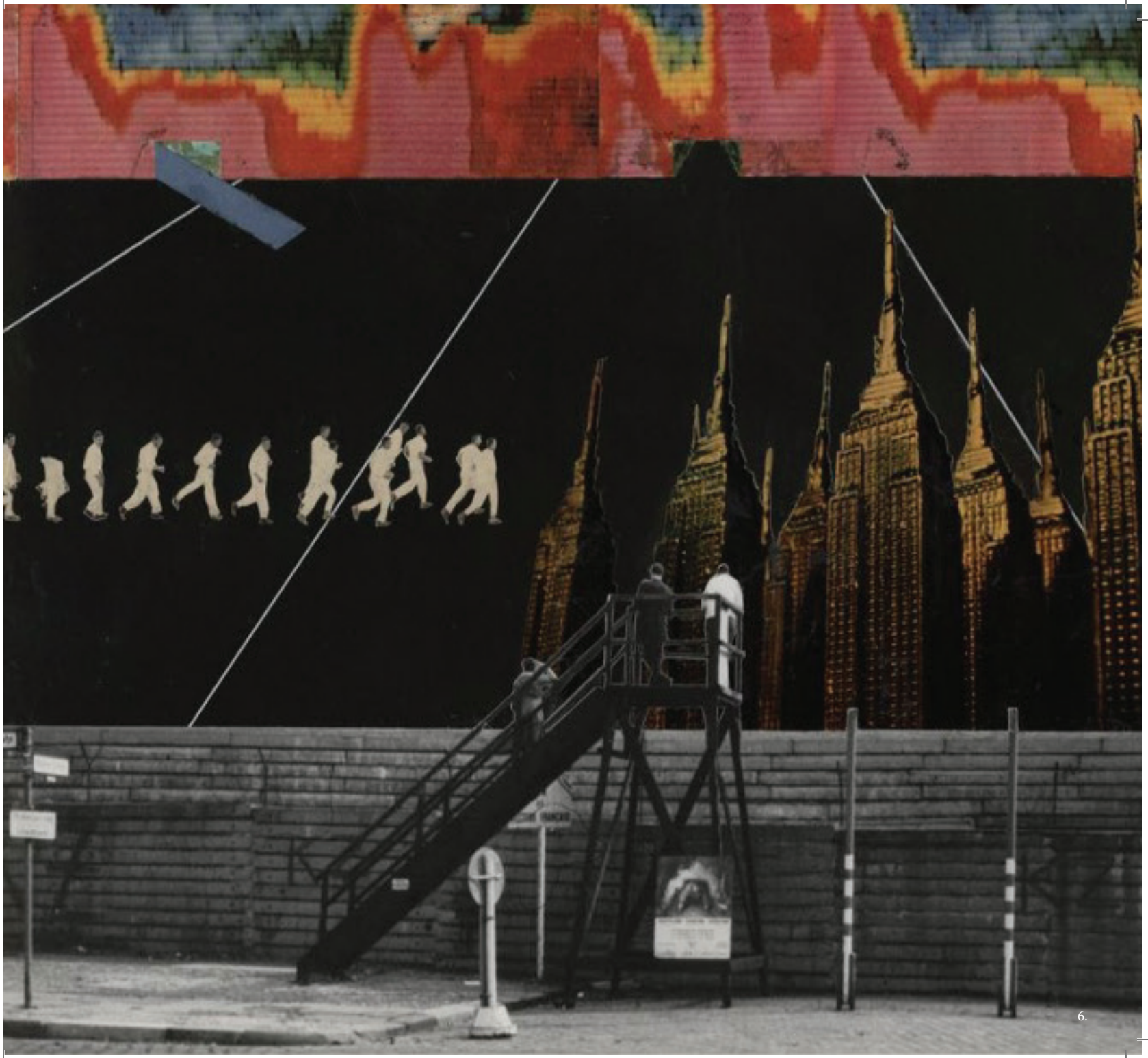

1.5.1
σχεδιαστικές πρακτικές, αποφάσεις & κανονισμοί

_ η χρήση του Δρόμου

Όσο η πόλη θα μεγαλώνει και νέες συγκεντρώσεις πληθυσμού θα εμφανίζονται στις περιφέρειες αυτής, ο αστικός ιστός θα μεταβάλλεται διαρκώς, και κατά συνέπεια η χάραξη νέων αρτηριών θα είναι απαραίτητη προκειμένου να διαμορφωθεί ένα δίκτυο. Μήπως όμως αυτό το δίκτυο, εκτός από το να συνδέει τόπους, καταφέρνει ταυτόχρονα και να απομονώνει κάποιους άλλους; Ο δρόμος ανάλογα με τον τρόπο που θα χρησιμοποιηθεί μπορεί να έχει και τα ανάλογα αποτελέσματα. Το πλάτος ενός δρόμου μπορεί αυτομάτως να μετατρέψει μια αρτηρία σε όριο, να διχοτομήσει μια περιοχή, ή να απομονώσει ένα τμήμα της. Η ευθύτητα και η αμεσότητά του, επίσης, να τον κάνει λειτουργικό, ενώ σε αντίθετες περιπτώσεις ακόμα και αποτρεπτικό. Ανά τα χρόνια, συναντάμε δρόμους να δημιουργούνται σε υποβαθμισμένες περιοχές, απαλλοτριώνοντας πλήθος στρεμμάτων και εξαναγκάζοντας ουσιαστικά ολόκληρες κοινότητες να μετεγκατασταθούν, άλλους να τοποθετούνται για να κρύψουν τη φτώχια και την εξαθλίωση, και άλλους να μην πραγματοποιούνται ποτέ. Πόσες περιοχές άλλωστε είναι δυσπρόσιτες ή δεν ενώνονται άμεσα με τα μεγάλα κέντρα και τα ΜΜΜ δεν φτάνουν ποτέ ως αυτές; Την ελλιπή οδική σύνδεση αυτών των περιοχών συμπληρώνουν και οι ανεπαρκείς συγκοινωνίες, γραμμές λεωφορείων και τρένων που δεν συνδέουν άμεσα με το κέντρο, που προσπερνούν ή τερματίζουν μακριά από τις υποβαθμισμένες συνοικίες, και ακόμα και σε περιπτώσεις που υπάρχουν, συνήθως τα δρομολόγια είναι τόσο αραιά που δεν εξυπηρετούν τους κατοίκους. Σαφώς, η έλλειψη των δημόσιων συγκοινωνιών είναι εμφανής και σε πολλά αναβαθμισμένα προάστια, μόνο που σε αυτή την περίπτωση υπάρχει η πολυτέλεια του ιδιωτικού μέσου μεταφοράς

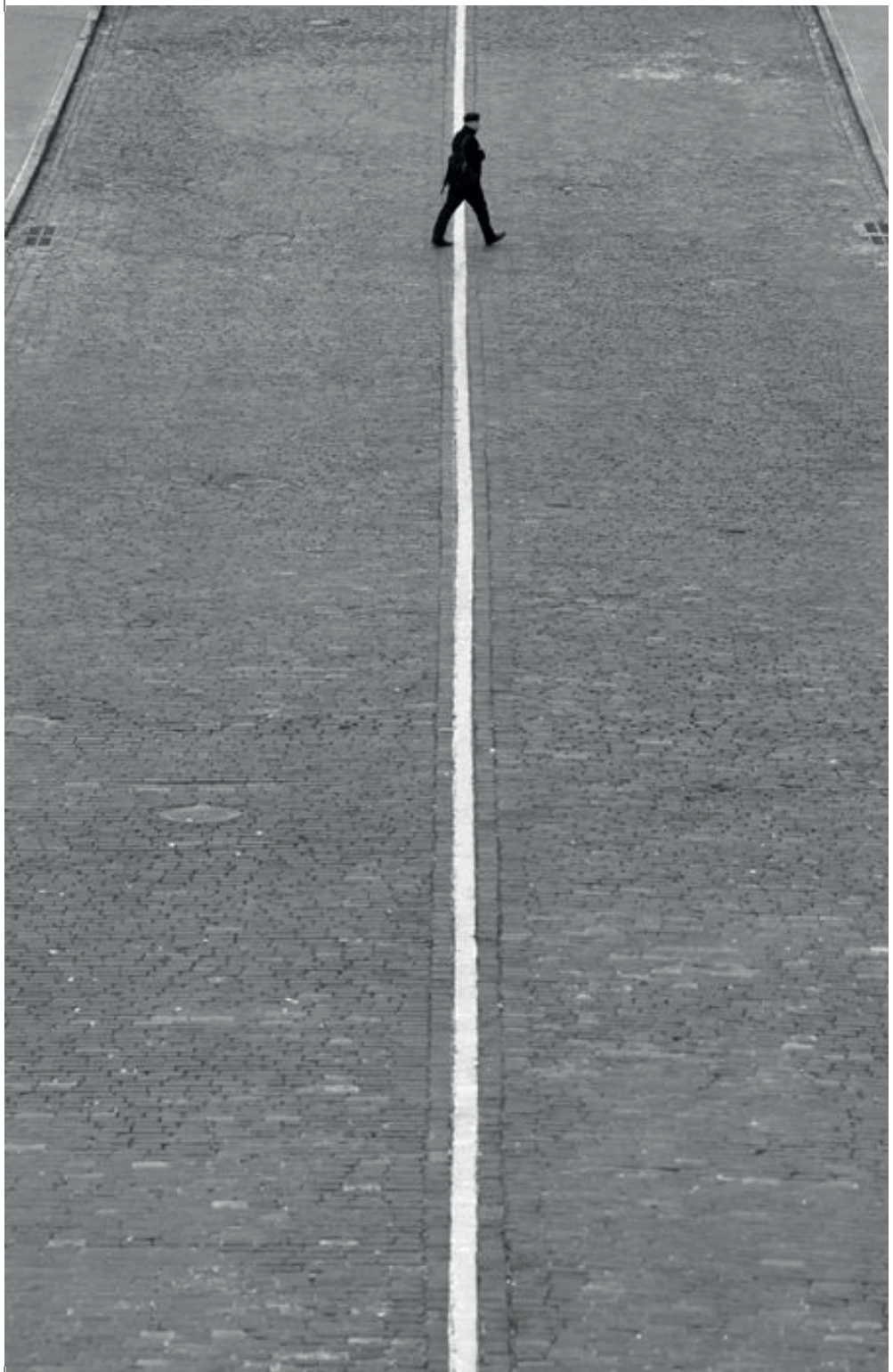

7.

8. Κατοικίες εργατών του 19ου αιώνα.

_ zoning

Κομβική και συμπληρωματική στα παραπάνω για την προώθηση του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού, κρίνεται και η επιλογή χωροθέτησης των λειτουργειών. Ο τρόπος που δίνονται οι χρήσεις σε κάθε πόλη ή τμήμα αυτής επηρεάζουν στο σύνολό της την καθημερινότητα αυτών που τη βιώνουν. Με τον διαχωρισμό των χρήσεων, το λεγόμενο zoning, οι δρόμοι και οι γειτονιές της πόλης παύουν να αποτελούν ένα μίγμα πεζών και οχημάτων, επιχειρήσεων και κατοικιών, πλούσιων και φτωχών. Η πόλη διαχωρίζεται σε ομοιογενείς ζώνες που η εξειδικευμένη χρήση τους προσκαλεί ένα συγκεκριμένο κοινό, αποτρέποντας ταυτόχρονα ένα άλλο που δεν έχει λόγο να δραστηριοποιηθεί σε αυτές. Οι ομοιογενοποιημένες ζώνες σπάνε την πόλη σε τμήματα επιχειρήσεων, κατοικίας, εμπορίου, αναψυχής, βιομηχανίας, κρατικής διαχείρισης, και στήνεται έτσι μια κοινωνία που ο καθένας χρησιμοποιεί τις ζώνες που του «αναλογούν». Ο φτωχός δεν θα δραστηριοποιηθεί ποτέ στη ζώνη των επιχειρήσεων και ο πλούσιος δεν θα επιλέξει να επισκεφτεί μια γειτονιά εργατικών κατοικιών δίπλα στις περιοχές της βιομηχανίας. Κάθε κοινωνική ομάδα απολαμβάνει διαφορετικό τμήμα της πόλης, καθώς οι πιθανότητες αυτά τα διαφορετικά τμήματα να μην συνυπάρξουν σχεδόν ποτέ υπερτερούν.

_ κοστολόγηση της γης

Αυτό, σε συνδυασμό με την αύξηση των τιμών γης και ενοικίων στις αναβαθμισμένες περιοχές και μείωση αντίστοιχα στις πιο υποβαθμισμένες έχουν σαν αποτέλεσμα μια ακόμα πιο ξεκάθαρη ταξινόμηση των ατόμων στο χώρο, με σαφώς ταξικά κριτήρια. Επιπλέον, στον αποκλεισμό των ασθενέστερων στρωμάτων από την κατοικία εξίσου καθοριστικό ρόλο παίζουν τόσο ο κατασκευαστικός και ο κτηματομεσιτικός, όσο και ο χρηματοπιστωτικός τομέας με την κερδοσκοπική εκμετάλλευση της παραγωγής και της διαχείρισης της κατοικίας. Τα παραπάνω, σε συνάρτηση με την έλλειψη προνοιακής πολιτικής από πλευράς κράτους για κοινωνική κατοικία επιδεινώνουν την κατάσταση, αφήνοντας ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας στο έλεός της, χωρίς καμία προοπτική κοινωνικής και οικονομικής ανέλιξης.

_ ιδιωτικοποίηση δημόσιων χώρων

Με την ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου, τέλος, οι ελευθερίες του ατόμου συρρικνώνονται σε ασφυκτικό βαθμό. Τα όρια στο δημόσιο χώρο είναι σαφώς πιο «διακριτικά» σε σχέση με αυτά στον ιδιωτικό, στον οποίο ο χωρικός αποκλεισμός μπορεί θεωρητικά να πάρει την πιο ακραία του μορφή. Τα πράγματα βέβαια στην πράξη γίνονται πιο σύνθετα όταν αναφερόμαστε σε χώρους όπου η διάκριση σε δημόσιο και ιδιωτικό δεν είναι σαφής και ξεκάθαρη, όπως συμβαίνει σε ιδιωτικούς χώρους δημόσιας χρήσης, αλλά και σε δημόσιους χώρους όπου τα ιδιωτικά συμφέρονται υπερισχύουν. (Μάσεν Β., 2006) Ο δημόσιος χώρος αποκτά αξία όταν μπορεί να είναι επικερδής για τον ιδιωτικό τομέα˙ συντηρείται και προβάλλεται στο βαθμό που ευνοεί την επιβίωση και την κυριαρχία του ιδιωτικού κεφαλαίου. «Φαίνεται ότι το δημόσιο υπάρχει όσο εξασφαλίζει το ιδιωτικό, ότι είναι το όχημα εκείνο που θα οδηγήσει το ατομικό, το ιδιωτικό σε θρίαμβο. Είναι ο σύγχρονος τρόπος χρήσης του δημόσιου χώρου που συνηγορεί στην άποψη ότι η παραγωγή του αφορά τελικά την κατανάλωσή του από το ιδιωτικό». (Καζέρος Ν., 2002: 2) Διαμορφώνονται έτσι οι συνθήκες στις οποίες οι άνθρωποι γίνονται επιχειρηματίες, αυτοδύναμοι, ορθολογικοί, οικονομικοί παίκτες-παράγοντες που ενεργά υποστηρίζουν τις προτεραιότητες της συσσώρευσης του κεφαλαίου, και οι οποίοι θα είναι απρόθυμοι να αντισταθούν ή ακόμα και να αμφισβητήσουν το υπάρχον σύστημα κοινωνικών διακρίσεων. Επιπλέον, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται, έμμεσα ή άμεσα, σε «ιδιωτικό», χάνοντας τον ανοιχτό του χαρακτήρα και το ρόλο του ως τόπο δράσης του κοινωνικού συνόλου, γίνεται χώρος εμπορικής κατανάλωσης που διέπεται τόσο από μηδενική ανοχή, όσο και από διακρίσεις και ανελεύθερο κοινωνικό έλεγχο . Η ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου συνεπάγεται το δικαίωμα του εκάστοτε φορέα που είναι υπεύθυνος να θέτει όρια, υλικά ή άυλα, να ασκεί έλεγχο και να αποκλείει κατά βούληση κομμάτια της κοινωνίας από τη χρήση του.

Σε αυτό το σημείο, δεν μπορούμε να παραλείψουμε τον σχολιασμό του ρόλου των περιφράξεων, καθώς είναι το αποκύημα των ιδιωτικοποιήσεων, και συνάμα της ολοένα και αυξανόμενης εξουσίας των ιδιοκτητών. Αποτελούν το συστατικό εκείνο που ενισχύει την επέκταση της εδαφικής ταξικής εξουσίας, και βοηθά στην εξάπλωση των διαδικασιών εμπορευματοποίησης, οι οποίες με τη σειρά τους τροφοδοτούν περαιτέρω εκτοπίσεις και αποκλεισμούς. Πάνω από όλα, όμως, συνιστούν την κατοχύρωση και την ιδεολογική ενσωμάτωση της καθαρής πολιτιστικής αξίας της καπιταλιστικής κοινωνίας, αυτή της ιερότητας και του απαράβατου της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, και επιτελούν την «νομιμοποιητική λειτουργία κάθε μορφής ιδιοκτησίας». (Harvey D., 1982, p. 360)

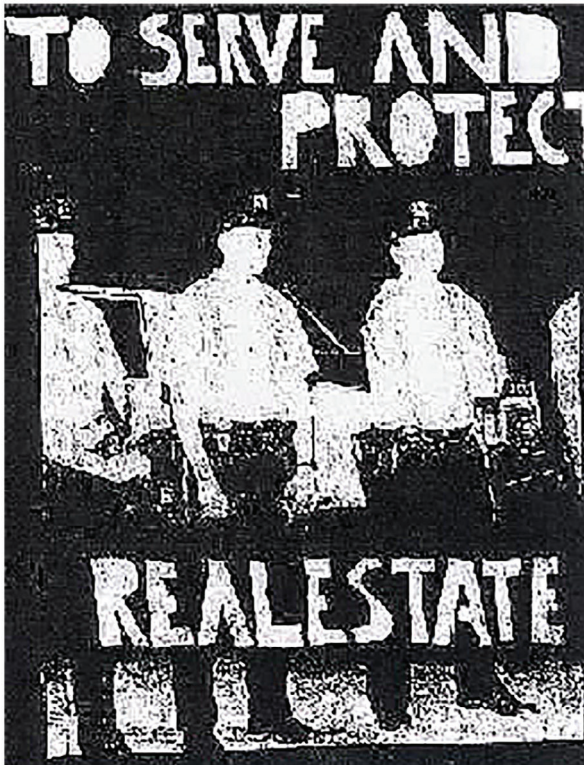

10.

Οι Brenner και Theodore καθιστούν σαφές ότι οι περιφράξεις είναι ο τρόπος λειτουργιάς (modus operandi) της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας. (Brenner N., Theodore N., 2002) Είναι «ένα συστατικό στοιχείο των καπιταλιστικών σχέσεων και της συσσώρευσης, χαρακτηριστικό των στρατηγικών του κεφαλαίου, σε οποιοδήποτε επίπεδο της καπιταλιστικής ανάπτυξης, που έχουν ένα και μοναδικό στόχο ανεξάρτητα από τον τόπο στον όποιο εφαρμόζονται: να διαχωρίσουν με την βία τους ανθρώπους από την πρόσβαση στον κοινωνικό πλούτο, […] στοχεύουν στον κατακερματισμό και την καταστροφή των "κοινών", που σημαίνει, στον κατακερματισμό και την καταστροφή των διαφόρων κοινωνικών σφαιρών της ζωής». (De Angelis M., 2007, p. 145) Ο Ed. Soja ισχυρίζεται ότι ενώ η περίφραξη του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου δεν είναι κάτι το νέο, η μορφή και ο πολλαπλασιασμός της είναι. (Soja E., 2010, pp. 42–43) Όσο οι περιφράξεις πληθαίνουν τόσο πιο αφηρημένη έννοια αποκτούν. Μπορεί να πάρουν τη μορφή υλικών ή άυλων συνόρων που αστυνομεύονται μέσα από κώδικες συμπεριφοράς και επιτήρησης, αλλά ταυτόχρονα απαγορεύουν και προστατεύουν τα ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Σε όλες τις πολλαπλές εκδοχές τους (ιδιωτικοποίηση, υλική περίφραξη και έλεγχος, εκτοπίσεις, αποκλεισμός, κ.λπ.) είναι η βασική μέθοδος με την οποία ο χώρος της πόλης μπορεί να καθοριστεί να προσελκύσει και να διατηρήσει το επιθυμητό στο εσωτερικό του, και να προστατευτεί ενάντια σε όλους εκείνους που απαξιώνουν την ανταλλακτική του αξία ή διακόπτουν τη διαδικασία κατανάλωσης – τους φτωχούς, τους άστεγους, τους μικροπωλητές των δρόμων, τους πολιτικούς ακτιβιστές κοκ.. (Beckett K., Herbert S., 2010) Σε κοινωνίες, λοιπόν, όπου συνυπάρχει η χλιδή με τη μιζέρια τα σπίτια έχουν ένα κοινό στοιχείο: τα κάγκελα. Κάγκελα σε φράχτες, σε παράθυρα, σε πόρτες, σε ταράτσες. Πλούσιοι και φτωχοί περιχαρακώνονται προσπαθώντας να προστατέψουν αυτό που έχουν και λείπει από άλλους φτωχότερους. Έτσι τα κάγκελα αποτελούν πλέον ένα πρακτικό δείκτη κοινωνικής ανισότητας σε μια χώρα. Όμως, «όχι απλά όλο και περισσότερο οι κατοικίες περιφράσσονται, φυλάσσονται και τυλίγονται σε προηγμένα συστήματα ασφαλείας, επιτήρησης και συναγερμού, το ίδιο συμβαίνει και σε πολλές άλλες δραστηριότητες στις χρήσεις

γης καθώς και στα αντικείμενα καθημερινής χρήσης στο αστικό περιβάλλον, από τα εμπορικά κέντρα και τις βιβλιοθήκες μέχρι τους προστατευόμενους κάδους σκουπιδιών και τα παγκάκια με καρφιά στα πάρκα, για να ξορκίζονται οι άστεγοι και οι πεινασμένοι. Μικρό-τεχνολογίες κοινωνικού και χωρικού ελέγχου μολύνουν την καθημερινή ζωή και συσσωρεύονται για να παράγουν μια γεωγραφία φυλακή που χαρακτηρίζεται από προστατευτικές περιφράξεις και εποπτεύεται από πανταχού παρόντα άγρυπνα βλέμματα». (Soja E., 2010, pp. 42–43) Εδώ μπορούμε να σκεφτούμε τις περιφράξεις ως φυλάκιση-εγκλεισμό, όπως την περίφραξη του μυαλού και των σωμάτων, εντός των καπιταλιστικών-αυτοκρατορικών-αυταρχικών μηχανών, ως παράγοντες της καπιταλιστικής παραγωγής (μισθωτή εργασία), ως καταναλωτές στη καπιταλιστική αγορά, ως ιδεολογικοί οπαδοί της καπιταλιστικής κοινωνίας (επιχειρηματίες ή ιδιοκτήτες) στο έλεος του «καπιταλιστικού ρεαλισμού». (Fisher M., 2009)

11.

1.5.2
έμμεσες πρακτικές διαχωρισμού

Όπως λέει και ο Castells, «αν είναι αλήθεια πως το κράτος εκφράζει σε τελευταία ανάλυση και μέσα απ' όλες τις αναγκαίες διαμεσολαβήσεις τα συνολικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, ο πολεοδομικός σχεδιασμός δεν μπορεί να είναι εργαλείο κοινωνικής αλλαγής, αλλά κυριαρχίας, ενσωμάτωσης και ρύθμισης των αντιφάσεων και τα αποτελέσματά του πρέπει να αναλυθούν από κοινωνική σκοπιά κι όχι σε σχέση με μια χιμαιρική 'τάξη του χώρου'». (Castells, 1980 :8) Ο χώρος, όμως, δεν είναι «περιέχον» αλλά «περιεχόμενο», με την έννοια ότι δεν φτιάχνεται και παραδίδεται σε αυτούς που θα τον κατοικήσουν, δεν είναι κάτι στατικό. Επομένως, η κοινωνική ζωή της πόλης σχετίζεται με τις διαδικασίες που εγγράφονται στο δημόσιο χώρο, και όχι μόνο με το σχεδιασμό του. Ο άνθρωπος αναλαμβάνει το δικό του μερίδιο στη διαμόρφωση του χώρου μέσα από τον τρόπο που θα τον χρησιμοποιήσει. Τα άτομα ανάλογα με τη δράση τους είτε «συνθέτουν» το χώρο, αποδέχονται δηλαδή και ενθαρρύνουν όλες τις προηγούμενες πρακτικές, ενσωματώνοντας και αναπαράγοντάς τες στην καθημερινότητά τους, είτε τον «αποσυνθέτουν», λειτουργώντας σύμφωνα με τις δικές τους αξίες και ιδανικά, παραβλέποντας τις επιβολές του κράτους, αντιδρώντας στην αδικία και διεκδικώντας ισότιμη μεταχείριση. Έτσι, λοιπόν, εκτός από τις σχεδιαστικές πρακτικές και τις πολεοδομικές αποφάσεις, καλύτερο ακόμα μέσο για την επίτευξη του κοινωνικού διαχωρισμού είναι η χειραγώγηση, η διαμόρφωση της προσωπικότητας που θα επιλέγει, σαν από δική της επιθυμία να διαχωριστεί, σαν να 'ναι εκείνη αυτή που θα ωφεληθεί από την αποστείρωση και την αποξένωση.

_πόλη και κατοικία, εμπόρευμα προς κατανάλωση

Η ενίσχυση της τάσης κοινωνικής ανόδου, μέσα από την προώθηση ενός πατρονασρισμένου lifestyle, μετατρέπει την κατοικία, αλλά και την ίδια τη ζωή συνολικότερα, σε φαντεζί εμπόρευμα. Προωθούνται με αυτόν τον τρόπο συγκεκριμένα πρότυπα κατοικίας και διαβίωσης, που απευθύνονται όμως μόνο σε όσους έχουν την οικονομική δυνατότητα να τα προσεγγίσουν. Έτσι, οι έχοντες μπορούν να ακολουθήσουν το, σύμφωνα με τα προωθούμενα πρότυπα, κοινωνικά αποδεκτό lifestyle, αφήνοντας στο περιθώριο μια πλειοψηφία που παλεύει για την καθημερινή επιβίωση, έχοντας κι εκείνη σαν στόχο με τη σειρά της μια αντίστοιχη υλική ευδαιμονία. Έτσι, η πόλη μετατρέπεται σε προϊόν κατανάλωσης, και αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με τις αστικές υποδομές, αλλά με την κατασκευή ενός νέου τρόπου αστικής ζωής, με την κατασκευή μιας νέας αστικής προσωπικότητας. Η ποιότητα της αστικής ζωής γίνεται εμπόρευμα για αυτούς που έχουν χρήματα· όπως γίνεται και η ίδια η πόλη, όπου η αστική εμπειρία της ελευθερίας επιλογής στην αγορά που προσφέρει είναι με την προϋπόθεση ότι έχεις χρήματα.

12.

_η αμφιλεγόμενη έννοια της κοινωνικής συνοχής

Κατά καιρούς, και ειδικά σε περιόδους οικονομικών κρίσεων οι κυβερνήσεις και κατ' επέκταση τα ΜΜΕ ανασύρουν το ζήτημα της κοινωνικής συνοχής, που όπως υποστηρίζουν κινδυνεύει. Αλήθεια, υπάρχει κοινωνική συνοχή στη σύγχρονη πόλη; Η «κοινωνική συνοχή» είναι μια σύνθετη κατάσταση και εκφράζει τον βαθμό και την ποιότητα της έντασης των σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Στη θετική της κατεύθυνση αποτυπώνει έναν υψηλό βαθμό συνέργειας μεταξύ των κοινωνικών συντελεστών (προσώπων, φορέων, οργανισμών) και μια κατάσταση καλής λειτουργίας της κοινωνίας με εμφανείς εκφράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και έκδηλη εγκατάσταση ισχυρής «κοινωνικής συνείδησης». Το επίπεδο της συνοχής μιας κοινωνίας συνδέεται με την κατάσταση της αγοράς εργασίας και τις ευκαιρίες στην απασχόληση. (Ληξουριώτης Ι., 2012) Οι πόλεις συνήθως λειτουργούν σαν χώροι με κανόνες μονοεθνικής κοινωνίας, και με αυτόν τον τρόπο καταφέρνουν να διατηρούν τη συνοχή τους. Στις σύγχρονες πόλεις, όμως, που αποτελούν ένα κράμα πολιτισμικών και κοινωνικών ομάδων, και οι ευκαιρίες για απασχόληση είναι πολύ περιορισμένες η πραγματικότητα απέχει κατά πολύ από τη συνεκτικότητα. Μάλλον είναι πιο δόκιμο να πούμε πως η κοινωνική συνοχή αποτελεί ζητούμενο, παρά κινδυνεύει. Παρατηρούμε, λοιπόν, μια στρεύλωση των εννοιών, μια κρίση της υφιστάμενης πλασματικής συνοχής που στόχο έχει να καλλιεργήσει ένα αίσθημα ανασφάλειας στους πολίτες, να τους αποπροσανατολίσει από την πραγματική απειλή των εκάστοτε εθνικών κεφαλαιοκρατών, και να τους στρέψει ενάντια σε κάθε τι ξένο και διαφορετικό. Έτσι, κάθε άτομο προκειμένου να νιώσει ασφάλεια αναζητά τη συνοχή σε υποκείμενα όμοια θεωρητικά ως προς αυτό, και δημιουργεί ομάδες που στη σύγχρονη αστική πραγματικότητα αποτυπώνονται χωρικά με τη μορφή θυλάκων κοινωνικής ομοιογένειας, θύλακες που μπορούν ταυτόχρονα να συνδέουν κάποιους, αλλά και να αποκλείουν κάποιους άλλους.

_η διασπορά του Φόβου

Όμως το πιο ισχυρό και δυσδιάκριτο μέσο χειραγώγησης είναι αυτό της διασποράς του φόβου. Μια κοινωνία φοβισμένη και κατά συνέπεια με αλλοιωμένη κρίση που φαντάζεται παντού γύρω της εχθρούς, στρέφεται με ιλιγγιώδη ταχύτητα στα μονοπάτια της αποξένωσης και του ατομικισμού. Έτσι λοιπόν, αυτή η κοινωνία που δομείται από ατομικότητες, και όχι ατομικότητες που δομούν μια κοινωνία, παράγει ένα κράμα ευνούχων στην πλειοψηφία του άβουλο και ανίκανο να αντιδράσει, περιμένοντας διαρκώς τους από μηχανής θεούς-σωτήρες να το βγάλουν από αυτό το αδιέξοδο. Στην πόλη της κατανάλωσης, λοιπόν, την πόλη των οικονομικών ανισοτήτων, που ο πληθυσμός εξωθείται στα άκρα της κοινωνικό-οικονομικής κλίμακας, ο φόβος αποτελεί στοιχείο απαραίτητο για τη διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος, και καλλιεργείται συστηματικά από κυβερνώντες και ΜΜΕ. Στρέφεται πάντα στον πιο αδύναμο, σε αυτόν που με έμμεσο ή άμεσο τρόπο μπορεί να αποτελέσει απειλή για την ιδιοκτησία και την ακεραιότητα του άλλου, και είναι αυτός, που σε τελικό βαθμό, θα «νομιμοποιήσει» όλες τις προηγούμενες πρακτικές, αυτός που θα ανοίξει το δρόμο για περεταίρω αποκλεισμούς, ιδιωτικοποιήσεις, αστυνόμευση, κάμερες και περιφράξεις. Είναι αυτός που θα δημιουργήσει την επιθυμία του διαχωρισμού στα ίδια τα άτομα, και θα ενισχύσει την τάση για δημιουργία θυλάκων κοινωνικής και οικονομικής ομοιογένειας. Εδώ όμως μπορεί να εμφιλοχωρήσει μία παρανόηση, καθώς ο φόβος είναι ένα συναίσθημα κατά βάση χρήσιμο. Είναι ένας φυσικός μηχανισμός προστασίας, μία πτυχή του αισθήματος αυτοσυντήρησης, το οποίο μας βοηθάει να αναγνωρίζουμε και να αντιμετωπίζουμε επικίνδυνες καταστάσεις. Ο φόβος αποτελεί ένα φυσιολογικό συναίσθημα και μόνο τότε αποτελεί πρόβλημα, όταν γεννιέται χωρίς κάποια αιτία παραλύοντας την βούληση του υποκειμένου. (Bäuerlein T., 2015)

Ο άνθρωπος θα πρέπει να ξέρει γιατί και σε ποιο βαθμό θα πρέπει να φοβάται. Όταν, λοιπόν, κάποιος φοβάται επειδή βλέπει όλους τους μετανάστες, πρόσφυγες, άστεγους, ζητιάνους, γενικά τους πιο αδύναμους από εκείνον ως απειλή, ως εν δυνάμει κακοποιούς, τότε μπορούμε να πούμε πως ο φόβος του είναι αδικαιολόγητος. Η διαφορετικότητα και η οικονομική δυσχέρεια ανάγονται έτσι σε μειονεκτήματα, και αντί η αναζήτηση κοινών τόπων να αποτελεί ζητούμενο, φτάνουμε να χαράσσουμε ολοένα και πιο έντονες διαχωριστικές γραμμές στον κοινωνικό-χωρικό χάρτη. Ο Αμερικανός ψυχολόγος Ρόμπερτ Φάιερστοουν έχει αποκαλέσει αυτή τη δυναμική ως Fantasy Bond: «Οι συμμετέχοντες διακατέχονται από μία συλλογική ψευδαίσθηση που επικοινωνεί ένα ψεύτικο αίσθημα ασφάλειας και αθανασίας. Διαγράφεται μία ξεκάθαρη τάση ωραιοποίησης της εσωτερικής ομάδας, οποιαδήποτε αρνητική πτυχή ή αστοχία της τελευταίας μένει στο περιθώριο. Τα μέλη της ομάδας καλλιεργούν μία εχθρική στάση στην εξωτερική ομάδα, στους άλλους». Το αίσθημα αλληλεγγύης και ασφάλειας για την ομάδα στην οποία ανήκουμε αναπτύσσεται και επηρεάζει αρνητικά τη σχέση μας με τους ανθρώπους άλλων εθνοτήτων, θρησκειών και πεποιθήσεων. «Το φαινόμενο αυτό αποτελεί πρόδρομο καταπιεστικών και επικίνδυνων μορφών πόλωσης αντίθετων ιδεολογικών συστημάτων». (Bäuerlein T., 2015) Η αναζήτηση, λοιπόν, της προσωπικής – ατομικής ασφάλειας σε ένα «εχθρικό» περιβάλλον μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τον αποκλεισμό του «ξένου στοιχείου», των «απόκληρων της κοινωνίας». Όπως αναφέρει και ο Σταυρίδης, ο χώρος βρίσκεται σε κατάσταση εξαίρεσης «η οποία αποδίδει σε ένα υποκείμενο εξουσίας τη δύναμη να περιγράψει ένα έξω και ένα μέσα, ένα εκτός που απειλεί και ένα εντός που προστατεύεται, ή ανάποδα, τα όρια εντός των οποίων οφείλει να εγκλειστεί ως εξαίρεση η απειλή για να παραμείνει το περιβάλλον εκτός ασφαλές». (Σταυρίδης, 2005) Η γενικευμένη ανασφάλεια, η δυσπιστία, ο φόβος, δεν είναι ένα φαινόμενο που προέκυψε σταδιακά μέσα από την εξέλιξη των πόλεων, αλλά δημιουργήθηκε και κορυφώθηκε από τις αρχές των εκάστοτε πληθυσμών με την αμέριστη συνεισφορά των τοπικών ΜΜΕ. Έτσι, έχουμε να κάνουμε με έναν φαύλο κύκλο, από τη μία οι ισχυρές τάξεις τείνουν να περιχαρακώνονται σε κλειστά σχήματα, ενώ από την άλλη, κοινότητες περιθωριοποιούνται και αποκλείονται. Καταστάσεις που αλληλοτροφοδοτούν η μία την άλλη, και όσο συνεχίζουν να υφίστανται, τόσο η κοινωνίες θα πολώνονται ακόμα περισσότερο.

1.6
ακούσιος και εκούσιος διαχωρισμός

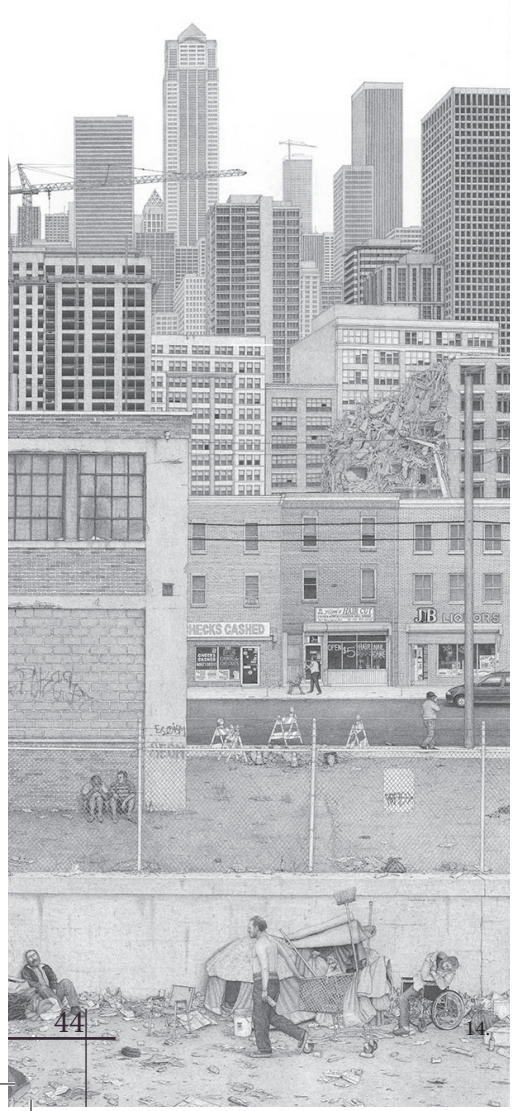

Ο Giddens αναγνωρίζει δύο είδη αποκλεισμού, τον επιβεβλημένο και τον εθελοντικό. Από τη μια τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών και από την άλλη οι gated communities (βλ. κεφ. 3.1). Από τη μια οι προσπάθειες που γίνονται για τον αποκλεισμό των αστέγων και άλλων υποβαθμισμένων κοινωνικών στρωμάτων και από την άλλη η «εξέγερση της ελίτ» με τη οχύρωση πίσω από αδιαπέραστα τείχη. (McLeod, 2004 :5)

Έτσι, λοιπόν, από τους αποκλεισμούς και τα δικαιώματα, και τους μηχανισμούς έλξης και απώθησης, φτάνουμε σε ένα ακόμη ζεύγος εννοιών, αυτό του ακούσιου και του εκούσιου κοινωνικού διαχωρισμού. Από τη μία βρίσκονται όλοι όσοι αποκλείονται, χωρίς να έχουν την πολυτέλεια της δυνατότητας επιλογών, ενώ στον αντίποδα όλοι εκείνοι που επιλέγουν να διαχωριστούν, έχουν τα οικονομικά μέσα για να το κάνουν, καθώς και τη δυνατότητα επιλογής του τόπου. Στην πρώτη περίπτωση συναντάμε τις μειονοτικές ομάδες που κατοικούν σε στεγαστικά διαχωρισμένες περιοχές, και αυτό δεν είναι απόρροια κάποιας συνειδητής επιλογής, αλλά αποτέλεσμα όλων των προηγούμενων διαδικασιών και πρακτικών που τις οδήγησαν αναγκαστικά σε αυτές τις περιοχές. (Χωριανόπουλος Ι., 2007) Θεωρώντας ότι η μειονότητα είναι μια μικρή πληθυσμιακά ομάδα με μέλη που τα συνδέουν χαλαροί ή ισχυροί δεσμοί, και που βρίσκεται στο εσωτερικό ενός γεωγραφικού και κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο κυριαρχούν πολιτισμικές αξίες διαφορετικές από τις δικές της, καταλήγουμε στο ότι όλες αυτές οι ομάδες ζουν σε ένα περιβάλλον όχι απλά ξένο, αλλά και συχνά πολύ εχθρικό.

Συνεπώς, προκύπτει η ανάγκη για συσπείρωση και θωράκιση της ομάδας, και συχνά παρατηρείται η τάση των μελών των μειονοτικών ομάδων να εγκαθίστανται σε χώρους της ίδιας πολεοδομικής ενότητας. Αυτό, διευκολύνει την μεταξύ τους επικοινωνία, παρέχει δυνατότητες προστασίας, δικτύων αλληλοϋποστήριξης αλλά και πολιτισμικής συνοχής. Επίσης παρέχει την δυνατότητα της αντίστασης και δημιουργεί προϋποθέσεις για συγκρότηση διεκδικητικού πολιτικού λόγου.

Αποτελεί, όμως, η εγκατάσταση αυτών των ομάδων σε ομοιογενείς θύλακες προϊόν καθαρά ελεύθερης επιλογής διαχωρισμού από το κοινωνικό σύνολο; Αυτό, απαντάται αν παρατηρήσουμε τους τόπους που συγκεντρώνονται οι ομάδες αυτές. Στο πλαίσιο της περιθωριοποίησης, οι μειονότητες «επιλέγουν» τη χρήση των μητόπων της κυρίαρχης κοινωνίας, των χωρικών κενών της τα οποία γίνονται με τη σειρά τους οι τόποι των «ξένων». Οι τόποι αυτοί, αντιστοιχούν σε υποβαθμισμένες ή και απομακρυσμένες αστικές ή περιαστικές περιοχές με φυσικές ή τεχνητές ασυνέχειες, κακή σύνδεση με τον υπόλοιπο ιστό, άρα και με μικρές αξίες γης, δηλαδή τις μόνες για τα χαμηλά εισοδήματα των μειονεκτουσών ομάδων προσιτές περιοχές. Την ίδια πόλη, όμως, με τις παραπάνω περιθωριοποιημένες ομάδες μοιράζονται και όλες εκείνες οι κατηγορίες ατόμων ή ομάδων που επιλέγουν από καθαρά δική τους βούληση να διαχωριστούν. Πρόκειται για τον οποιοδήποτε έχει όχι μόνο την οικονομική δυνατότητα για μετεγκατάσταση, αλλά και τη δυνατότητα της επιλογής του τόπου στον οποίο θα μετακινηθεί, ανάμεσα σε ένα φάσμα επιλογών σαφώς μεγαλύτερο από αυτό των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων. Στην αναζήτηση για ένα καλύτερο και πιο ποιοτικό περιβάλλον διαβίωσης, άλλοι μετακινούνται σε πιο αναβαθμισμένες γειτονιές της πόλης, άλλοι σε κοινωνικά

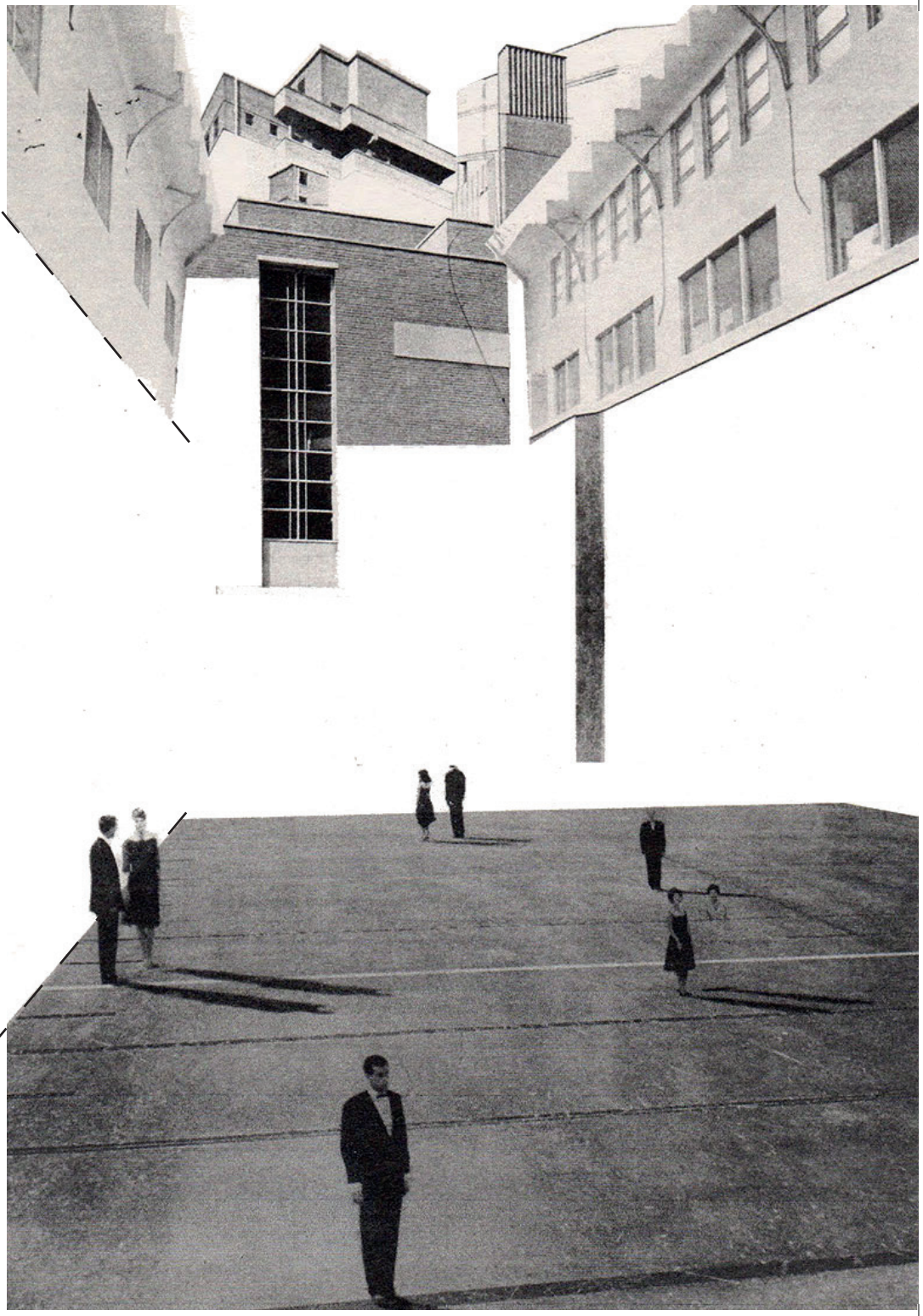

16.

ομοιογενείς κοινότητες στην περιφέρεια, και άλλοι περιχαρακώνονται σε περίκλειστα επιτηρούμενα σχήματα. Ανάλογα με το ποσό που έχει να διαθέσει ο καθένας επιλέγει το βαθμό στον οποίο θα διαχωριστεί από τους υπόλοιπους, τον ιδανικό τόπο για την κατοικία του, ακόμα και τους επιθυμητούς για αυτόν γείτονες. Με γνώμονα τον φόβο, την ανασφάλεια. το ρατσισμό, αλλά και για λόγους life-style αυτές οι ομάδες επιλέγουν να αποστασιοποιηθούν από τον παλμό της πόλης, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην περαιτέρω υποβάθμιση και ομογενοποίηση των περιοχών που αφήνουν πίσω. Μοιάζει λοιπόν με αμοιβαία επιλογή η δημιουργία θυλάκων κοινωνικής ομοιογένειας, όμως για κάποιους αποτελεί επιλογή ανάμεσα σε πολλές άλλες, ενώ για κάποιους άλλους είναι ενδεχομένως η μοναδική. Βέβαια, αυτή η συσπείρωση σε κοινωνικά ομοιογενή σχήματα έρχεται σε αντίθεση με την αστική δημιουργικότητα που προκύπτει μέσω των αλληλεπιδράσεων και της διαφορετικότητας των κατοίκων της πόλης. (Χωριανόπουλος Ι., 2007) Η πόλη διαμορφώνει το χαρακτήρα και το ύφος της μέσω της τριβής των κατοίκων και της διαφορετικότητας αυτών. Όταν όμως αυτή η επαφή και αυτή η τριβή παγιδεύεται μέσα στα στενά όρια μιας χωρικά απομονωμένης μειονοτικής ομάδας ή μιας περιχαρακωμένης και αποστειρωμένης κοινότητας για την ελίτ, τότε η αστική δημιουργικότητα παύει να υφίσταται και η πόλη βάλετε συνεχώς από κοινωνικό-οικονομικές αλλά και πολιτικές αστάθειες.

συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό, είδαμε τη διαχωριστική λογική να εμφανίζεται σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητας σαν ένα στοιχείο που δύσκολα μπορεί να απαλειφτεί από την κοινωνική σφαίρα. Παρόλο που συναντήσαμε ποικίλα είδη διαχωρισμού και διαφορετικές κοινωνικές ομάδες να αντιμετωπίζονται ως μειονότητες και να διαχωρίζονται, ακόμα και να εκτοπίζονται από το κοινωνικό σύνολο, παρατηρήσαμε πως στην κοινωνία της κατανάλωσης των καιρών μας οι διαχωρισμοί έχουν κατά βάση ταξικά χαρακτηριστικά. Σε αυτή τη διαδικασία, ο κοινωνικός και κατ' επέκταση και χωρικός διαχωρισμός αποτελεί ζητούμενο για το κράτος και την άρχουσα τάξη συνολικότερα, καθώς συμβάλει σε έναν πιο διεξοδικό έλεγχο της κοινωνίας. Παρακολουθήσαμε τις βασικότερες πρακτικές διαχωρισμού και χωρικού αποκλεισμού των ασθενέστερων ομάδων, αλλά και έμμεσους τρόπους προώθησης μια συνολικότερης διαχωριστικής λογικής, που στρέφει το άτομο στην απομόνωση και τον ατομικισμό, καθώς επίσης, και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις κρατικές αυτές πολιτικές και τις κοινωνικές δυναμικές. Συνειδητοποιούμε, λοιπόν πως ο κοινωνικός διαχωρισμός συνθέτει μια έννοια με πολλές επάλληλες αποχρώσεις, καθώς για την κατανόησή του χρειάζεται να διερευνηθούν οι κοινωνικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, ψυχολογικοί παράγοντες, που συντελούν στην αυξομείωση της έντασής του. Όταν, λοιπόν, πραγματευόμαστε ένα τέτοιο κοινωνικό φαινόμενο με τόσες διαφορετικές πτυχές, οι δυσκολίες να απομονωθούν οι αιτίες, τα αποτελέσματα, οι θύτες και τα θύματα είναι μεγάλες, και κατά συνέπεια, όλα όσα είπαμε μέχρι τώρα φαντάζουν αρκετά θεωρητικά. Για το λόγο αυτό, θα προχωρήσουμε σε μια ιστορική αναδρομή προκειμένου να κατανοήσουμε πώς εξελίχτηκε το φαινόμενο του κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού μέσα στα χρόνια, ποιες πολιτικές επηρέασαν στην πράξη την εξέλιξή του και ποιες από αυτές παγιώθηκαν, αλλά και τις μεταβολές που έχει υποστεί ο χώρος και τα άτομα μέσα στα χρόνια, για να φτάσουμε, τέλος, στο σήμερα, να δούμε ποιες προεκτάσεις μπορεί να πάρει στο μέλλον ο διαχωρισμός, και να αναλογιστούμε πώς πρέπει να δράσουμε από εδώ και πέρα σαν αρχιτέκτονες αλλά και σαν κοινωνικά υποκείμενα.

II

ιστορική
αναδρομή

2.1

ο διαχωρισμός στην προϋπάρχουσα προβιομηχανική πόλη

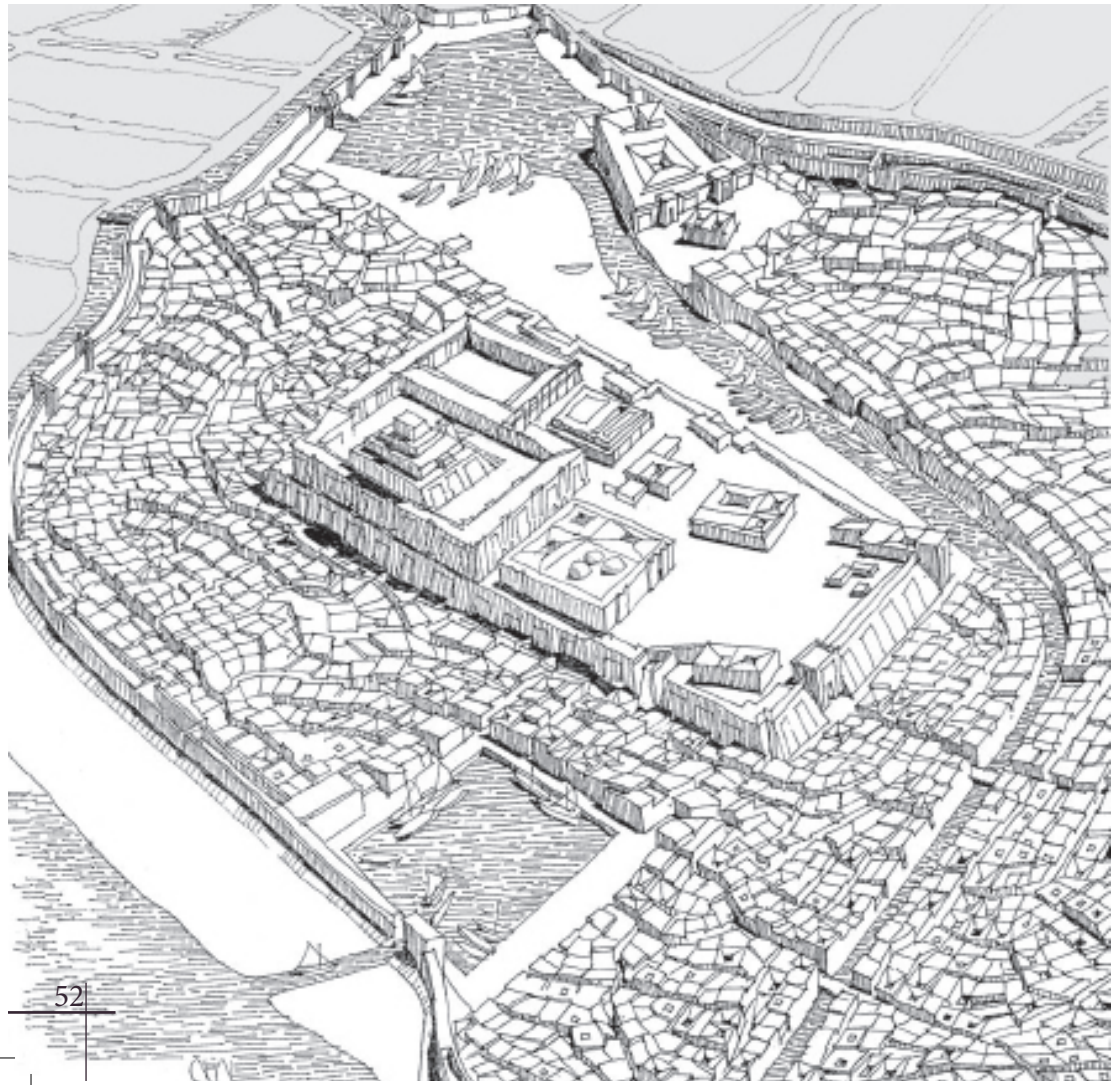

18. Η αρχαία πόλη Ουρ, στην Μεσοποταμία

2.1.1
αρχαϊκή εποχή

Η ύπαρξη των τειχών από τα αρχαία χρόνια μας καθιστά σαφές πως οι διαχωρισμοί γεννιούνται ταυτόχρονα με τη γέννηση των πόλεων. Για πολλούς αιώνες οι πόλεις είναι τειχισμένες και χωρίζουν τον κάτοικο της πόλης από τον κάτοικο της υπαίθρου. Τείχη, δρόμοι, περιφράξεις, υλικά και άυλα σύνορα συμβάλουν στη κοινωνικό-χωρική δομή της πόλης, κρατώντας μακριά τον πλούσιο από τον φτωχό, το αφεντικό από τον εργάτη, τον εξουσιαστή από τον εξουσιαζόμενο.

Ήδη, από την πρώτη πόλη, την πόλη των Σουμέριων Ur, στη Μεσοποταμία βλέπουμε τις κατοικίες των πλουσίων με τις εσωτερικές αυλές να τοποθετούνται στους κεντρικούς δρόμους της πόλης, ενώ αυτές των φτωχών να συσσωρεύονται στις υπόλοιπες περιοχές, με σαφώς μικρότερο μέγεθος και κτισμένες από ευτελή υλικά. (Μπουλάκου Π.,2013) Από τοιχογραφίες και ταφικές αναπαραστάσεις του Αιγυπτιακού πολιτισμού τη 2η και 3η χιλιετία π.Χ., παρατηρούμε στην γραμμική πόλη Akhetaten τον κεντρικό-εμπορικό-διοικητικό δρόμο σαν διαχωριστικό στοιχείο με τις οικιστικές περιοχές να οργανώνονται εκατέρωθεν αυτού. Οι προνομιούχες κατοικίες με τους ευρύχωρους κήπους τοποθετούνται στο βόρειο τμήμα της πόλης, οι φτωχικές στο νότιο, ενώ στα ανατολικά υπάρχει συγκρότημα κατοικιών αποκλειστικά για τους εργάτες που την έχτισαν. Γενικότερα, το κοινό χαρακτηριστικό στη δόμηση των πόλεων των αρχαϊκών χρόνων είναι ότι στα κεντρικά σημεία γύρω από το ναό και το παλάτι υπάρχουν οι μεγάλες κατοικίες των εύπορων και μελών της ελίτ, ενώ οι εργάτες και οι μικροέμποροι συνωθούνται σε μικροκατασκευές προς την περιφέρεια. Αυτό, το συναντάμε και μετέπειτα κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπου οι πιο εύποροι κατοικούν εντός των τειχών της πόλης, και συγκεκριμένα σε κάποιο λόφο, ενώ οι φτωχότεροι ζουν έξω από αυτά, στους πρόποδες. (Δρυδάκη Μ.)

2.1.2
μεσαίωνας

Στη μεσαιωνική φαιουδαρχική κοινωνία οι πόλεις παρακμάζουν και μετατρέπονται σε οικισμούς περιορισμένης σημασίας, καθώς όλα ελέγχονται από τους φεουδάρχες που κατέχουν τη γη και είναι ιδιοκτησία τους. Σταδιακά, αρχίζουν να παραχωρούνται προνόμια και απαλλαγές εκ μέρους του βασιλιά, του κόμη ή του επισκόπου προς τους κατοίκους των πόλεων, κάτι που οδηγεί αργότερα στην «απελευθέρωσή» τους. Η αναγέννηση των πόλεων, όμως, αποδίδεται αποκλειστικά στην τάξη των εμπόρων και στην αντιπαράθεση τους με την τάξη των φεουδαρχών. Οι νεοδημιούργητοι, τότε, έμποροι μαζί με τους ευγενείς που είναι εγκατεστημένοι στις πόλεις συνθέτουν την μεσαιωνική ελίτ που είναι υπεύθυνη για την διευθέτηση των αστικών ζητημάτων, αλλά και για τον αριστοκρατικό χαρακτήρα που προσδίδεται στη μεσαιωνική πόλη. Κατά διάρκεια του 13ου αιώνα πολλαπλασιάζονται οι «χάρτες ελευθεριών», ενώ τα προνόμια που παραχωρούνταν μέχρι τότε, φόροι στα προϊόντα και τις συναλλαγές, μετατρέπονται σε κατοχύρωση της ελεύθερης αυτοδιοίκησης. Όμως, το κίνημα της χειραφέτησης των πόλεων δεν αποσκοπεί σε ένα δημοκρατικότερο σύστημα, αφού η αστική αυτονομία δεν αφορά το σύνολο των κατοίκων της πόλης, και οι αντιθέσεις πλουσίων-φτωχών κάθε άλλο παρά καταργούνται. (Weber M., 1905) Ο κοινωνικός διαχωρισμός στη μεσαιωνική πόλη προβάλλεται στην τοπογραφία της. Η ακτινοκεντρική αντίληψη που τη διέπει εκφράζει το κοινωνικό σύστημα της εποχής. Στο κέντρο βρίσκεται ο "ελέω Θεού" ηγεμών-φεουδάρχης-ηγούμενος, ενώ ολόγυρά του μέχρι τα τείχη διαχέονται τα στενά δρομάκια και τα περάσματα που ζουν οι ασθενέστερες τάξεις. Οι έχοντες, κυρίως γαιοκτήμονες και ευγενείς, δημιουργούν προαστιακές συγκεντρώσεις εκτός των τειχών των πόλεων. Σύμφωνα με το Mumford, το μοτίβο του μεσαιωνικού προαστίου είναι το εξής: κτίρια συνοδευόμενα από κήπους, περιβόλια και σκιερά μονοπάτια. (Mumford L., 1991) Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα πανεπιστήμια της Αγγλίας, Oxford και Cambridge, τα οποία ιδρύονται σε μικρότερες πόλεις της υπαίθρου όπου οι συνθήκες του περιβάλλοντος ευνοούν τη διεξαγωγή σπουδών ανωτέρου επιπέδου. (Τριανταφυλλίδη Μ., 2010)

Σε ό,τι αφορά στον χωρικό αποκλεισμό στο μεσαίωνα, οι λεπροί κρατούνται σε απόσταση έξω από τα τείχη, ενώ οι Εβραίοι, σε ορισμένες πόλεις, έχουν παραχωρημένο αποκλειστικά ένα δρόμο ή μια γειτονιά στην οποία κατοικούν, με αποκορύφωμα το 1215 και την νομική επικύρωση και θέσπιση του περιορισμού τους στον συγκεκριμένο χώρο. Από τα μέσα του 14ου αιώνα οι γειτονιές υποχρεωτικής εγκατάστασης των Εβραίων περικλείονται με τείχη και οι αρχές της πόλης κλείνουν τις πύλες τους τη νύχτα. (Weber M., 1905) Τέλος, στην μεσαιωνική οχυρωμένη πόλη υπάρχουν πύργοι και πύλες κατά την είσοδο σε αυτές, όπου ελέγχεται η πρόσβαση και επιβάλλονται τέλη εισόδου, τα οποία αποτελούν και τα βασικά έσοδα για την πόλη.

19. Τυπική μεσσαιωνική πολή

2.1.3

αναγέννηση και προβιομηχανική περίοδος

Μετά από χίλια χρόνια μεσαιωνικής φεουδαρχίας η πόλη ανακτά το διοικητικό-εμπορικό της χαρακτήρα, καθώς αναπτύσσονται στην Ευρώπη οι μεγάλες πόλεις της αναγέννησης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Φλωρεντία. Οι πόλεις εξακολουθούν να είναι οχυρωμένες και αποτελούν το κέντρο μιας περιφέρειας που απαρτίζεται από μικρότερες πόλεις, καθώς τα τείχη συνεχίζουν πέρα από το να παρέχουν ασφάλεια να επιβάλουν και φόρο για την πόλη. (Πολυδωρίδης Ν., 2007) Προς το τέλος της αναγέννησης, κατά τον 17ο αιώνα αναπτύσσεται το συγκεντρωτικό κράτος με αποτέλεσμα οι πόλεις να χάσουν την ανεξαρτησία τους. Παρ' όλα αυτά, συνεχίζουν να είναι κέντρα εμπορίου, διοίκησης και θρησκευτικής δραστηριότητας, και η κρατική-βασιλική εξουσία αποτυπώνεται στον ιστό της πόλης με ανάκτορα, αλλά και πολιτιστικά και διοικητικά κτίρια. Τα προάστια αποκτούν αρνητικό νόημα, καθώς συνδέονται πλέον με τις κατώτερες κοινωνικά τάξεις και συχνά εξισώνονται με κακόφημες περιοχές που κατοικούν περιθωριακά στοιχεία. Παράλληλα η elite της εποχής παραμένει να κατοικεί εντός των τειχών της πόλης. Βλέπουμε, λοιπόν, την πόλη μέσα στα χρόνια να αποκτά άλλοτε θετικό πρόσημο, αποτελώντας τον ιδανικό τόπο διαμονής, και άλλοτε να νοηματοδοτείται αρνητικά απωθώντας τους κατοίκους της. Πάντοτε όμως, αυτοί που έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν τον καλύτερο τόπο για την εγκατάστασή τους είναι οι εύποροι και οι προνομιούχοι. Βέβαια, αυτοί οι χωρικοί μετασχηματισμοί επιφέρουν σχετικά ήπιες αλλαγές στο εσωτερικό της προβιομηχανικής πόλης, η οποία έχει την ικανότητα να τις αφομοιώνει. Από τη βιομηχανική επανάσταση, όμως, και μετά, και την ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού στις πόλεις, είναι που οι διαχωρισμοί αρχίζουν να αποτυπώνονται εντονότερα χωρικά και να αντανακλόνται στην εξέλιξη της δομής της πόλης.

Έτσι, από την λιτή μεσαιωνική κοινωνία και την μεγαλόπρεπη αναγεννησιακή πόλη οδηγούμαστε στην συσσώρευση της συγκεντρωτικής εξουσίας, η οποία θα μας οδηγήσει με τη σειρά της στην βιομηχανική επανάσταση που ακολουθεί.

20. Χάρτης της Φλορεντίας

2.2

η βιομηχανική επανάσταση ως ορόσημο κοινωνικών μεταβολών

22.

2.2.1
η βιομηχανική πόλη

_προς την υλοποίηση μιας "φιλελεύθερης" ευρωπαϊκής πόλης

Από την προσπάθεια για συγκρότηση ενός αρμονικού Όλου του γαλλικού διαφωτισμού περνάμε στην πολιτική άνοδο της αστικής τάξης, και από τη διεκδίκηση των "ελευθεριών" στην διεκδίκηση της ατομικής ελευθερίας. Μπορεί, λοιπόν, να καταργούνται τα φεουδαρχικά δικαιώματα, όμως τη θέση του φεουδάρχη απέναντι στον χωρικό παίρνουν τώρα ο δανειστής και ο ιδιοκτήτης. Από τα μέσα του 18ου (1760) και για περίπου έναν αιώνα, λαμβάνει χώρα η Βιομηχανική επανάσταση στην Ευρώπη, η οποία όχι μόνο επιφέρει αλλαγές στη φύση της εργασίας συνολικά, αλλά και διαφοροποιεί δραματικά την οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων καθώς και του κυρίαρχου έως τότε οικιστικού προτύπου. Οι οικονομικές, κοινωνικές, μορφολογικές αλλαγές που γίνονται από εκείνη την περίοδο και μετά, με τη Βιομηχανική επανάσταση σαν ορόσημο, αλλάζουν ριζικά τη μορφή των πόλεων αλλά και ολόκληρης της αντίληψης του κόσμου. Το πέρασμα προς μια "εκβιομηχανισμένη" κοινωνία ξεκινά από τη Μεγάλη Βρετανία, ενώ στη συνέχεια θα ακολουθήσουν ανάλογες, αλλά όχι ταυτόσημες βιομηχανικές επαναστάσεις και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές κοινωνίες της δύσης, που από την αγροτική κυρίως μορφή θα περάσουν στην εκβιομηχανισή τους.

Ιδιαίτερα επηρεάζεται η Γαλλία, και αργότερα οι ΗΠΑ, σε ό,τι αφορά στον τρόπο λειτουργίας και ανάπτυξης της οικονομίας αλλά και στην δομή της κοινωνίας. Οι συνεχείς ανακαλύψεις στον τομέα της μηχανικής, συνεπώς και η μηχανοποίηση των συστημάτων παραγωγής καθιστούν δυνατή την αύξηση του βιομηχανικού δυναμικού που για να λειτουργήσει πλέον απαιτεί αύξηση και του εργατικού δυναμικού. Οι βιομηχανίες μεταφέρονται με ταχύτατους ρυθμούς στις πόλεις προκειμένου να προσεγγίσουν αυτό το δυναμικό, καθώς επίσης και μεγάλος αριθμός του αγροτικού πληθυσμού προκειμένου να εργαστεί σε αυτές. Το φαινόμενο αυτό, της ταχύτατης αύξησης του πληθυσμού στις πόλεις, είναι που συνηθίζουμε να αποκαλούμε αστικοποίηση. Η ευρωπαϊκή πόλη συνυφαίνεται τότε με την ελπίδα (Λέφας Π., Siebel W., Binde J., 2003 :71), την ελπίδα για μια χειραφετημένη κοινωνία και μια καλύτερη ζωή. Ο νέος αστικός τρόπος ζωής και οι μορφές κοινωνικότητας που αναδύονται μέσα από αυτόν δείχνουν να οδηγούμαστε προς την υλοποίηση της "φιλελεύθερης πόλης"!

_υποβάθμιση της πόλης και οι εμφάνιση των πρώτων εργατικών συνοικισμών

Με την εγκατάσταση εργοστασίων στην περίμετρο των πόλεων δημιουργούνται νέες συνοικίες οι οποίες σιγά σιγά αρχίζουν να αποκτούν τη φυσιογνωμία πραγματικής πόλης· έχουμε έτσι την ανάπτυξη των πρώτων εργατικών προαστίων. Το αρνητικό κλίμα γύρω από τα προάστια αντιστρέφεται, ενώ οι πόλεις επεκτείνονται γεωγραφικά και πολλαπλασιάζονται σε σημαντικό βαθμό. (Λαγόπουλος Φ. Α., 2004) Σε αυτό συμβάλει σημαντικά η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου το οποίο επιδρά σημαντικά στη δομή των αστικών κέντρων, αφού επιτρέπει την πρόσβαση σε χώρους συγκέντρωσης των παραγωγικών πόρων, καθιστώντας έτσι μη απαραίτητη την τοποθέτηση των βιομηχανιών στην ύπαιθρο, δίπλα στους χώρους αυτούς. Ουσιαστικά, ο σιδηρόδρομος ευθύνεται για τη μετακίνηση του πληθυσμού αλλά και των πρώτων υλών και προϊόντων, διαδικασίες που απαιτούνται για την ανάπτυξη ενός μεταγενέστερου καπιταλιστικού συστήματος. Κατά το 19ο αιώνα και με την εξέλιξη των οπλικών συστημάτων, τα τείχη χάνουν σταδιακά τη σημασία τους, κατεδαφίζονται ή εξαφανίζονται,

αποσυνδέοντας έτσι τη μοίρα των κατοίκων με την ιστορία της πόλης τους. Οι πόλεις αναπτύσσονται γύρω από τους παλαιότερους μεσαιωνικούς πυρήνες, σε νέες περιοχές, ταξικά όμως κατανεμημένες. Διασπόνται σε περιοχές ιστορικών και νεοκλασικών κέντρων όπου κατοικούν οι μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις, σε βιομηχανικές περιοχές, και σε αυτές των εργατικών στρωμάτων που αναπτύσσονται μέσα και γύρω από τις βιομηχανικές περιοχές. Στα πλαίσια αυτά, η μεσαία τάξη των εμπόρων και των βιομηχάνων είναι πλέον ο κύριος φορέας πλούτου, αποτελώντας την νέα άρχουσα τάξη η οποία διαμορφώνει και οργανώνει λειτουργικά και μορφολογικά τα μέρη της πόλης, τα αστικά κέντρα αλλά και την περιφέρεια. Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της πόλης γίνεται με βάση την ιδιωτική πρωτοβουλία και τα ιδιωτικά ακίνητα, ενώ η όποια παρέμβαση του κράτους στον τομέα των ακινήτων θεωρείται εμπόδιο. (Ζαχαριά Α., 2004) Σύντομα όμως, η μέχρι τότε αντίληψη για την πόλη αλλάζει πρόσημο. Η αστικοποίηση σημειώνει μεγάλη αύξηση του πληθυσμού και επιφέρει χαώδη αποτελέσματα υποβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής και το βιοτικό επίπεδο στο εσωτερικό των πόλεων. (Αποστολίδου Ε., 2012) Εμφανίζονται πλέον εργατικοί συνοικισμοί που βρίσκονται δίπλα σε τεράστιες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, και το κέντρο κάθε τόπου, όπου υπάρχει, δεν καθορίζεται από την αγορά, την εκκλησία ή το δημαρχείο, αλλά από το εργοστάσιο. Η εγκατάσταση των εργοστασίων, όμως, στο εσωτερικό του αστικού ιστού φέρνει και τις ανάλογες επιδράσεις στο χώρο και στη δομή του. Η βιομηχανία με την κατοικία συνυπάρχουν πλέον στο εσωτερικό των πόλεων, χωρίς να λαμβάνεται καμία πρόβλεψη υγιεινής, ενώ οι εργάτες συνωστίζονται σε πολυκατοικίες που τις ανεγείρανε πρόχειρα οι οικοπεδούχοι για να εκμεταλλευθούν τα οικόπεδά τους και τους ανθρώπους, αδιαφορώντας για τις συνθήκες εξαθλίωσης. Αρχίζει, λοιπόν, να εγκαταλείπεται σιγά σιγά το πρότυπο της ευρωπαϊκής πόλης˙ άλλωστε, και η κοινωνία που δημιούργησε την πόλη αυτή δεν υπάρχει πια. Η ευρωπαϊκή πόλη είναι πλέον η πόλη του βιομηχανικού προλεταριάτου, των προσωπικών εξαρτήσεων και των ανεπαρκών συγκοινωνιών. Οι άνθρωποι αρχίζουν να την εγκαταλείπουν, όχι μόνο λόγω των πιέσεων που ασκεί η αγορά ακινήτων, αλλά για να μεταφέρουν στην πραγματικότητα την αντίληψή τους περί σωστής κατοικίας. (Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015)

23.

24.

Η αυξανόμενη οικονομική ευμάρεια, οι νέες δυνατότητες χρήσης του ελεύθερου χρόνου και οι νέες καταναλωτικές συνήθειες, όπως η χρήση ιδιωτικού αυτοκινήτου, καλούν τις μεσαίες τάξεις στα προάστεια. Επιχειρηματίες και δημόσιοι υπάλληλοι παίρνουν μέρος στην επέκταση των προαστιακών κοινοτήτων, αναζητώντας ένα σπίτι με κήπο στην εξοχή ή μια δεύτερη κατοικία κοντά στο ποτάμι όπου αναπτύσσεται ο λουτροτουρισμός. Σε αυτό συμβάλει η ανάπτυξη των δημόσιων συγκοινωνιών, όπως και η μείωση του κόστους μεταφοράς, που καθιστούν δυνατή την απομάκρυνση της κατοικίας από το κέντρο της πόλης προς τα προάστια, αλλά και την καθημερινή μετακίνηση προς αυτή. Αυτό, έχει σαν αποτέλεσμα οι μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις να δημιουργούν αυτόνομες οικιστικές ενότητες σε ένα πιο άνετο περιβάλλον στα προάστια, ενώ τα αστικά κέντρα σταδιακά να υποβαθμίζονται. Οι εργατικές τάξεις αρχίζουν πλέον να συνωστίζονται στα σπίτια που έχει εγκαταλείψει η αστική τάξη και σε κενούς χώρους δίπλα από τις σιδηροδρομικές γραμμές. Παράλληλα, οι εξελίξεις στον τομέα της οδοποιίας καθιστούν δυνατή πλέον τη χρήση του δρόμου σαν σύνορο. Οι εμπορικές λειτουργείες που τοποθετούνται κατά μήκος των κεντρικών δρόμων χρησιμεύουν για να κρύψουν την κακή κατάσταση των δημόσιων χώρων, την φτώχια και την εξαθλίωση των εργατικών συνοικιών. Η απουσία υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (νερό, ηλεκτροδότηση, αποχέτευση κ.λπ.) είναι αισθητή, και αυτό. όπως είναι επόμενο θα οδηγήσει σύντομα στην εκδήλωση και την εξάπλωση ασθενειών, γεγονός το οποίο απαξιώνει ακόμη περισσότερο τα κέντρα των πόλεων που χαρακτηρίζονται πλέον από δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης. (Ροδολάκης, Ν. , 1997) Επιπλέον, ο συνωστισμός στις οικονομικά ασθενέστερες περιοχές κατοικίας, καθώς και οι τριβές και οι συγκρούσεις που προκύπτουν λόγω των έντονων ανισοτήτων αυξάνουν την ένταση του προβλήματος κατακόρυφα, κάνοντάς το να χρίζει πλέον άμεσης αντιμετώπισης.

2.2.2

κρατικές πολιτικές στέγασης και εκτόνωσης της δυσμενούς συνθήκης

Έτσι, στο τρίτο τέταρτο του 19ου αιώνα έχουμε τις πρώτες κρατικές προσπάθειες για να αρθούν τα προβλήματα των ακατάλληλων για διαβίωση περιοχών, που έχουν προέλθει από την κερδοσκοπία πάνω στη στέγαση των φτωχότερων στρωμάτων του αστικού πληθυσμού. Οι κρατικοί φορείς, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τη δημόσια τάξη και να εκτονώσουν τους κινδύνους που δημιούργησε η συσσώρευση της εργατικής τάξης στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης, ψηφίζουν τους πρώτους πολεοδομικούς νόμους. Σαν τέτοιοι, μπορούν να θεωρηθούν τα δημόσια προγράμματα λαϊκής οικιστικής ανάπτυξης που καθορίζουν τις ελάχιστες χωρικές διαστάσεις των διαφόρων χρήσεων, αλλά και τα κατασκευαστικά σταθερότυπα. Οι κανονισμοί αυτοί, επιβάλλουν ακόμα περισσότερα κόστη στους βιομήχανους, οι οποίοι μεταφέρουν τις εργατικές κατοικίες σε φθηνότερες περιφερειακές περιοχές μακριά από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις του κέντρου, ξεφεύγοντας έτσι από τον έλεγχο των αρχών. Επιπλέον, τα μέσα, οι τεχνικές και οι κατασκευαστικές δυνατότητες που προσφέρει η βιομηχανική επανάσταση, ορίζουν πλέον την ιδανική στιγμή για να ξεκινήσουν να εφαρμόζονται σχεδιαστικές πρακτικές διαχωρισμού, μεγαλύτερης κλίμακας.

Στο σημείο αυτό, θα εξετάσουμε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις οργανωμένων αστικών αναμορφώσεων της περιόδου αυτής, σε δύο διαφορετικούς μεν τόπους, με διαφορετικά ζητήματα και διαφορετικές πολιτικές αντιμετώπισής τους, που όμως παρουσιάζουν κοινή συνισταμένη ως προς τις επιδιώξεις αλλά και τις διαχωριστικές επιπτώσεις στη δομή των εν προκειμένω πόλεων. Η μία περίπτωση αφορά στην «εξυγίανση» των slums στην Αγγλία, ενώ η άλλη στην πόλη του Παρισιού, και στις επεμβάσεις του Haussmann για την αντιμετώπιση των εξεγέρσεων. Αφενός, η περίπτωση της Αγγλίας επιλέγεται γιατί αποτελεί την πρώτη χώρα που βιώνει την εκβιομηχάνιση, και μάλιστα σε πολύ έντονο βαθμό, άρα και τις συνέπειές της -τα φαινόμενα κοινωνικών ανισοτήτων, διαχωρισμού, αποκλεισμού- ανάμεσα στις τάξεις της, και που μέχρι αυτή την περίοδο, τουλάχιστον, δεν τα έχουμε συναντήσει σε αντίστοιχη ένταση, αλλά και γιατί αποτελεί τον τόπο όπου θα εφαρμοστούν οι πρώτες πολιτικές στέγασης για τα αδύναμα στρώματα. Η περίπτωση της Γαλλίας, αφετέρου, επιλέγεται καθώς στον τόπο αυτό εφαρμόζονται για πρώτη φορά πρακτικές διαχωρισμού και αποκλεισμού, τόσο έντονες και ολοκληρωτικές, που οι επιπτώσεις τους διαφαίνονται ακόμα και σήμερα στον κοινωνικό-χωρικό χάρτη, αλλά και γιατί αφήνουν παρακαταθήκη ως προς τις πρακτικές του πολεοδομικού σχεδιασμού συνολικότερα. Και στις δύο περιπτώσεις οι πολιτικές στέγασης και ο αστικός σχεδιασμός αντίστοιχα εξυπηρετούν τα συμφέροντα των ανώτερων τάξεων, και έχουν σαν στόχο την απομόνωση και τον αποκλεισμό των μειονοτήτων, καθώς και των κοινωνικών ομάδων που με τη δράση τους στέκονται αντιθετικά και εχθρικά προς το υπάρχον.

_το Λονδινο, τα slums και οι πολιτικές στέγασης

Ο Mike Davis (Davis M., 2007) περιγράφει τα slums ως περιοχές που διενεργούνται παράνομες ενέργειες και στις οποίες κατοικούν οι ασθενέστερες οικονομικά κοινωνικές ομάδες, ως επί το πλείστον βιομηχανικοί εργάτες, που έχουν μετοικήσει από την ύπαιθρο προς αναζήτηση εργασίας.

Από τις αρχές του 19ου αιώνα εμφανίζονται οι πρώτες συνοικίες με χαμόσπιτα εργατών στην Αγγλία, τα slums, όπου οικογένειες ολόκληρες στοιβάζονται σ΄ ένα δωμάτιο χωρίς νερό, αποχωρητήριο, φως, αέρα και ήλιο. Ο μολυσμένος αέρας των κλειστών οικοδομικών τετραγώνων γεμάτα σκουπίδια, η σχεδόν πλήρης έλλειψη αποχετευτικού δικτύου, οι χοίροι και οι αγελάδες στις πίσω αυλές συνθέτουν μια εφιαλτική κατάσταση. (Mayhew H., 1851) Η λύση για την εξυγίανση των slums δίνεται με το άνοιγμα των στενών πλευρών των τετραγώνων προκειμένου να αερίζεται ο χώρος! Αυτό κατοχυρώνεται με μια σειρά νόμων, από το 1848 μέχρι το 1890, και τα κλειστά οικοδομικά τετράγωνα μετατρέπονται σε οικίσκους κατά παράταξη, οι οποίοι όμως παραμένουν εξίσου ασυγχρόνιστοι και απάνθρωποι. Ουσιαστικά, μιλάμε για ένα καθαρά «γεωμετρικό» αποτέλεσμα, αφού η κατά στοίχους δόμηση, χωρίς κάποια περεταίρω προνοιακή πολιτική, δεν αρκεί ούτε για να αμβλυνθούν οι ανισότητες ούτε για να καλυτερέψουν οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης. (Σαρίγιαννης Γ., 2015) Από το 1890 και μετά ξεκινάει, επίσημα πλέον, προσπάθεια για την εκκαθάριση των slums, και στη θέση των κακόφημων παλιότερων γειτονιών οικοδομούνται τα πρώτα συγκροτήματα δημόσιων κατοικιών στον κόσμο, τα οποία απευθύνονται σε ανθρώπους χαμηλών εισοδημάτων και το ενοίκιο θεσπίζεται δια νόμου να διατηρείται χαμηλό. Αυτό κράτησε για λίγο, αφού 3 δεκαετίες αργότερα τα χαμόσπιτα αντικαθιστόνται πλέον από μεγάλες πολυκατοικίες, οι περιοχές αναβαθμίζονται και τα ενοίκια συνεπώς αυξάνονται. Η κύρια μορφή κρατικής παρέμβασης για περίπου έναν αιώνα είναι η συνεχής χρηματοδοτούμενη ανέγερση δημόσιων κατοικιών που τις διαχειρίζονται οι δημοτικές αρχές.

25.

Το δικαίωμα του πληθυσμού στη δημόσια στέγαση έρχονται να το αντικαταστήσουν, το τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα, τα ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, που κάνουν την εμφάνισή τους μέσα από μια συνολικότερη πολιτική ιδιωτικοποιήσεων που φέρνει το νέο συντηρητικό καθεστώς Θάτσερ. Όσοι ένοικοι έχουν τη δυνατότητα αγοράζουν τις κατοικίες τους με μεγάλες εκπτώσεις και μετατρέπονται σε ιδιοκτήτες, που η δύναμή τους σταδιακά ενισχύεται, και απειλούν με μεγαλύτερη ευκολία με εξώσεις τους ενοικιαστές· επιπλέον, περικόπτονται τα επιδόματα κατοικίας, και καταργούνται οι έλεγχοι των ενοικίων. Παράλληλα, ανοίγει ο δρόμος για αναπλάσεις των υποβαθμισμένων περιοχών που περιλαμβάνουν, όμως, την καταστροφή των κοινωνικών κατοικιών, ώστε να ακολουθήσει μια ακόμα μεγαλύτερη οικιστική ανάπτυξη. Όπως είναι επόμενο, το «Δικαίωμα στην Αγορά» παίζει αποφασιστικό ρόλο στην αύξηση των ανισοτήτων αλλά και στην άνοδο των ταξικών συγκρούσεων. Σε αστική κλίμακα, τέλος, η επίθεση στην κοινωνική κατοικία αποδυναμώνει τις τοπικές αρχές που χάνουν τις περιουσίες τους, και ως αποτέλεσμα, τα κάποτε δημοφιλή κέντρα με τις μεικτές κοινότητες της εργατικής τάξης βαθμιαία χαρακτηρίζονται από χαμηλής ποιότητας κατοικίες, ανεργία, κοινωνικά δεινά, ενώ βρίσκονται εξαρτημένα από την πρόνοια. (Hodkinson S., 2012)

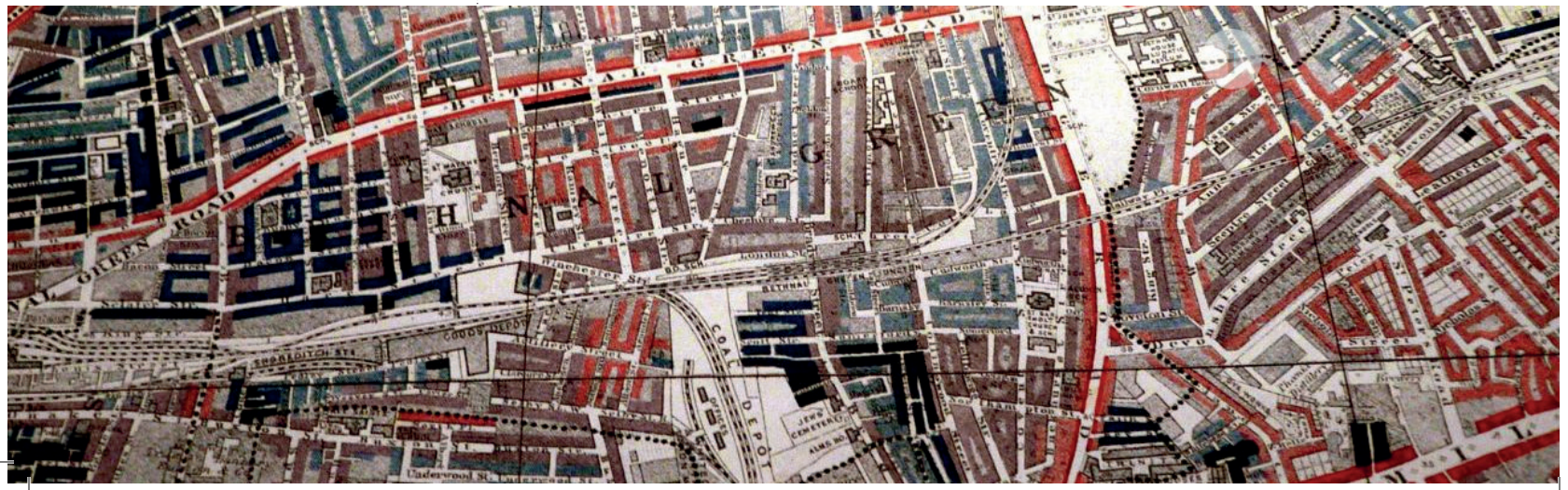

26. Χάρτης του Λονδίνου (1889) όπου απεικονίζεται η κοινωνική διαστρωμάτωση στην πόλη. (Μάυρο έως μπλε οι περιοχές των υποβαθμισμένων κοινωνικών στρωμάτων, με καφέ οι περιοχές με ανεμεμειγμένες κατοικίες φτωχών και οικομικά πιο άνετων κατοίκους, και με κόκκινο οι περιοχές των κατοίκων της μεσαίας τάξης.)

_το Παρίσι της φτώχειας και των εξεγέρσεων _εκκαθάριση Haussman (1853-1870)

«Το γεγονός ότι πρώτο το Παρίσι ρίχνει τα τείχη του από το 1670 καθιστά την πόλη, στα τέλη του 17ου αιώνα, την πιο ανεπτυγμένη πόλη στην Ευρώπη. Όμως ένα νέο τοίχος θα ιδρυθεί από το βαρόνο Haussmann, ένα νέο νομικό, διοικητικό, οικιστικό τείχος για την πόλη προς το τέλος της δεκαετίας του 1850, τείχος ανόμοιο με τα προηγούμενα, μόνο στο ότι δεν αποτελούσε πια μια φυσική κατασκευή». (Κερέκου Ζ., 2006) Η Γαλλία τον 19ο αιώνα έχει ήδη δοκιμαστεί από μια σειρά επαναστάσεων που λαμβάνουν χώρα από το 1789 και διαρκούν μέχρι το 1848, που επικρατεί πλέον ένα κλίμα πανευρωπαϊκών εξεγέρσεων λόγω της γενικευμένης οικονομικής κρίσης εκείνης της περιόδου. Τα μισά του δέκατου ένατου αιώνα βρίσκουν το κέντρο του Παρισιού υπερπλήρες, σκοτεινό, επικίνδυνο και ανθυγιεινό, ενώ επιδημίες χολέρας λεηλατούν την πόλη για αρκετά χρόνια. Το εργατικό προλεταριάτο που συνωστίζεται στις άθλιες συνθήκες των κεντρικών συνοικιών, αλλά και το σύνολο του λαού που υποφέρει από φτώχεια ξεσηκώνονται ενάντια στους ηγεμόνες τους, συχνά, στήνοντας οδοφράγματα στους στενούς μεσαιωνικούς δρόμους της πόλης. Η κρατική παρέμβαση, προκειμένου να ελεγχθεί η κατάσταση μέσα στις πόλεις, έρχεται κατά τη Δεύτερη Αυτοκρατορία του Ναπολέοντος ΙΙΙ, που με επικεφαλής τον βαρόνο Haussmann ξεκινά μια ριζική αναμόρφωση του Παρισιού εμπνευσμένη από το Λονδίνο, μια πόλη μοντέρνα και από πλευράς υγιεινής, με φαρδείς δρόμους, πλατείες και μεγάλα δημόσια πάρκα. Με πρόσχημα την δημόσια υγιεινή και τη διευκόλυνση στις συγκοινωνίες ο Haussmann ισοπεδώνει τις μικρές συνοικίες που αποτελούνται από μικρά και δαιδαλώδη δρομάκια, πυρήνες επαναστατικών διεργασιών, με σκοπό τη διάνοιξη νέων μεγάλης κλίμακας λεωφόρων, των βουλεβάρτων. Οι νέοι, ευθείς και μεγάλοι σε πλάτος (από τα 12, τώρα φτάνουν τα 24 μέτρα) δρόμοι υποστηρίζεται πως θα προσφέρουν ανοιχτούς, σωστά αεριζόμενους, χώρους για την πόλη, θα ενοποιήσουν τα διαφορετικά τμήματά της, αλλά και θα την ομορφύνουν στο σύνολό της! Η αλήθεια όμως είναι πως οι νέες πλατιές λεωφόροι του Haussmann είναι αυτές όπου το ιππικό θα μπορεί πλέον να εφορμήσει ενάντια στο εξεγερμένο πλήθος, ενώ το πεζικό θα έχει τη δυνατότητα ευθύβολων ρίψεων για να διασπάσει τα οδοφράγματα. Έτσι, όπως αναφέρει και ο Harvey, «τα

27. Rue du Marché aux fleurs στο Παρίσι, πριν την επέμβαση του Haussman.

νέα βουλεβάρτα ερμηνεύονται σαν δημόσιοι χώροι που διευκολύνουν την κρατική προστασία της ιδιοκτησίας της αστικής τάξης » (Harvey D., 2005 :10), εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυβέρνησης, διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο τη μετατροπή της πόλης σε ένα μηχανισμό δεκτικό στη διαχείριση και τον έλεγχο. Παράλληλα, υλοποιείται το Cité-Ναπολέων στην οδό Rochechouart, το πρώτο επιδοτούμενο σχέδιο στέγασης για τους εργαζόμενους του Παρισιού. Η Cité-Ναπολέων εγκαινιάζεται το 1851 και η πρόσβαση στην πόλη από τότε και στο εξής γίνεται ελεγχόμενα, μέσα από μια πύλη εισόδου υπό την επίβλεψη επιστάτη. Παρά την καθαρότητα και την ασφάλεια που προσφέρει στους κατοίκους της, οι δρακόντειοι περιοριστικοί κανονισμοί, συμπεριλαμβανομένου και αυτού της απαγόρευσης κυκλοφορίας μετά τις 22.00, βρίσκουν τους εργαζόμενους που ζουν σε αυτή να μην αποδέχονται μια τέτοια κατάσταση και πολλούς άλλους να την παρομοιάζουν με στρατώνα, νοσοκομείο ή μοναστήρι, καθώς δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν πως μια τέτοια συντηρητική πόλη δημιουργείται για την αναμόρφωση των επαναστατών και των Σοσιαλιστών, σαν ένα «γκέτο» εργαζομένων υπό αστυνομική επιτήρηση.

28. Rue de Rochechouart, μετά την επέμβαση του Haussman.

Επιπλέον, τα χρήματα για την ανέγερση των εν λόγω κατοικιών δίνονται με την προϋπόθεση της ιδιωτικής ανάπτυξης ακινήτων κατά μήκος της λεωφόρου, κάτι που θα εφαρμοστεί και σε όσα βουλεβάρτα ακολουθήσουν . (de Moncan P., 2009) Έτσι, οι όψεις των κτιρίων κατά μήκος των βουλεβάρτων αποκτούν αυστηρά τυποποιημένα μορφολογικά χαρακτηριστικά, και οι μικρές μεταποιητικές δραστηριότητες (και κατ' επέκταση και οι εργάτες που τις συνοδεύουν) δίνουν την θέση τους σε φανταχτερά καφέ και καταστήματα. Οι συνεχείς κατεδαφίσεις, η δραματική αύξηση των ενοικίων, το τεράστιο ποσοστό κερδοσκοπίας στην αγορά ακινήτων μειώνουν με τη σειρά τους το ποσοστό κατοικιών που διατίθενται για οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, αναγκάζοντάς τες με αυτόν τον τρόπο να μετακινηθούν από το κέντρο στις ανατολικές περιφερειακές συνοικίες που τα ενοίκια είναι χαμηλότερα. Από την άλλη, οι πιο εύπορες οικογένειες σταδιακά μετακινούνται προς τις δυτικές συνοικίες όπου υπάρχει περισσότερος χώρος, αλλά και επειδή οι επικρατούντες άνεμοι παρασύρουν τον καπνό των νέων εργοστασίων προς τα ανατολικά. Τα βουλεβάρτα λειτουργούν ουσιαστικά σαν το άκαμπτο όριο με το οποίο διαχωρίζονται και απομονώνονται οι περιοχές και κατανέμονται οι κοινωνικές ομάδες μέσα σε αυτές. Ο κατακερματισμός και η κατηγοριοποίηση του χώρου, όπως είναι προφανές, θα οδηγήσουν σε περεταίρω κοινωνική πόλωση στο Παρίσι, αλλά και σε ομογενοποίηση μέσα στις εκάστοτε περιοχές. Η διαίρεση του αστικού χώρου σε επιμέρους πυρήνες με το σχεδιασμό μνημειακών λεωφόρων και η κατανομή των κοινωνικών ομάδων στις περιοχές αυτές θα αποτελέσει ένα πολεοδομικό σύστημα οργάνωσης που θα εφαρμοστεί στις περισσότερες καπιταλιστικές πόλεις του δυτικού κόσμου, και θα συντελέσει στο χωρικό προσδιορισμό των κοινωνικών ομάδων μέσα στα όρια της πόλης για τον καλύτερο έλεγχό τους. (Weizman E., 2004: 43-59) Η πόλη για ακόμα μια φορά διαμορφώνεται προκειμένου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της κυβέρνησης και των ανώτερων τάξεων. Οι φτωχοί του Παρισιού ούτε μειώνονται, ούτε εκδιώχνονται, απλά μετατοπίζονται. Το Παρίσι, παρ' όλη την κοινωνική αναμόρφωση που υπέστη βρίσκεται διχασμένο με την ανατολική του πλευρά σε άθλια οικονομική κατάσταση, τη δυτική να απολαμβάνει της μεταχείρισης των εύπορων οικογενειών, και ένα μουσειακό κέντρο, στρατιωτικοποιημένο και πλήρως ελεγχόμενο.

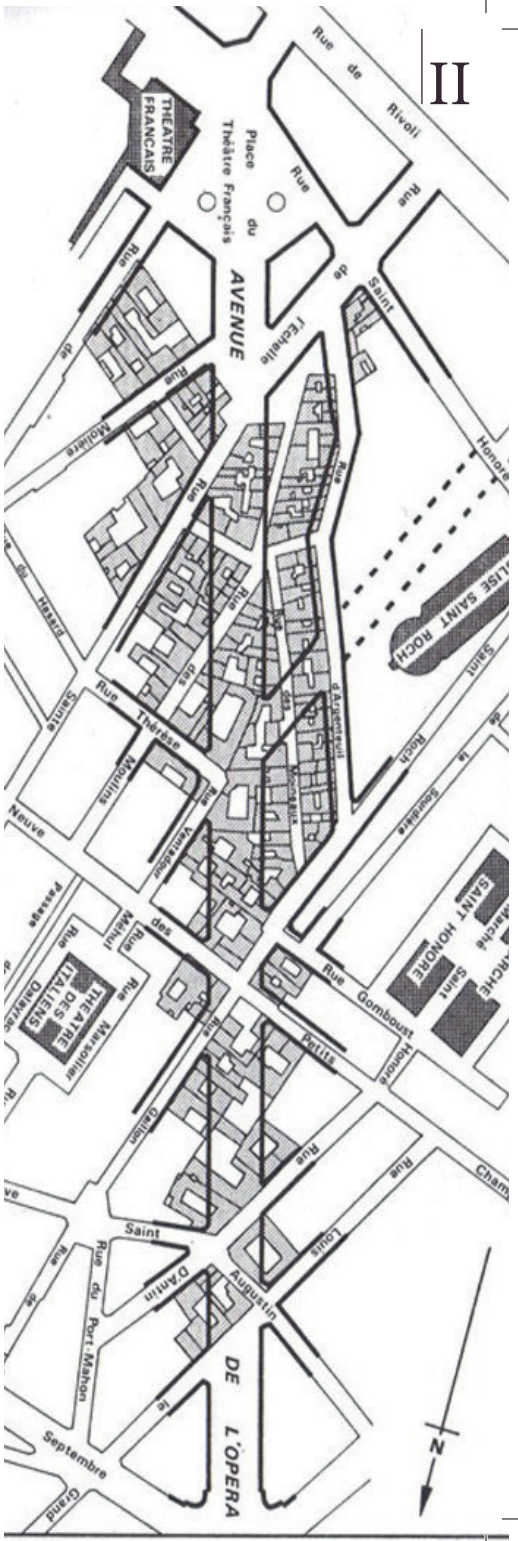
THÉATRE FRANÇAIS
Place du Théâtre Français
Rue de Rivoli
AVENUE DE L'OPERA
Rue Saint Honoré
Rue Gomboust
Rue Petits Champs
Rue Saint Augustin
Rue du Port Mahon
Rue d'Antin
Rue Caumartin
Rue Saint Lazare
Rue Thérèse
Rue Mondovi
Rue Neuve
Rue Saint Roch
Rue Saint Honoré
Rue Saint Louis
Rue Saint Florentin
Rue Cambon
Rue Grand
Rue Septembre
Rue Mahler
Rue Marivaux
Rue Marshall
Rue Passage
Rue Rue
Rue Rue
Rue Rue

2.2.3

οι πόλεις που άφησε πίσω της η βιομηχανική επανάσταση

Μετά τον «βίαιο» μετασχηματισμό των παλαιότερων αγροτικών κοινωνιών σε έντονα αστικοποιημένες η μετά-βιομηχανική πόλη μοιάζει να βρίσκεται σε κατάσταση δημογραφικής και περιβαλλοντικής ανισορροπίας με φαινόμενα έντονης περιβαλλοντικής αλλοίωσης. Η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία δημιουργεί πολεοδομικά σύνολα που δεν θυμίζουν σχεδόν σε τίποτα την μέχρι τότε μορφή της ευρωπαϊκής πόλης. Στην Ευρώπη διαμορφώνεται το μοντέλο της συμπαγούς πόληςτο οποίο θεωρείται ιδανικό ως προς τη λειτουργικότητα και την αισθητική του διαμόρφωση. (Τριανταφυλλίδη Μ., 2010) Σύμφωνα με τον Siebel, η μορφή της ευρωπαϊκής πόλης του 19ου αιώνα διακρίνεται από την κεντρικότητα, δηλαδή τη μείωση των υψών των κτιρίων από το κέντρο προς την περιφέρεια, και από την αντίθεση μεταξύ πόλης και υπαίθρου, εννοώντας τη διάκριση μεταξύ της περιτειχισμένης πόλης και των αγρών που την περιβάλλουν. (Λέφας Π., 2003) Η συνεχής και αυξανόμενη τεχνολογική πρόοδος, η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου αλλά και της οδοποιίας, όπως και η χρήση του δρόμου σαν σύνορο προσφέρουν σαφώς νέες δυνατότητες και διευκολύνσεις στον κατασκευαστικό τομέα, αλλά και στο βιομηχανικό κόσμο και τον κόσμο της εργασίας συνολικότερα. Αυτά, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η οργάνωση του χώρου επαφίεται αποκλειστικά στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, της μεσοαστικής-άρχουσας για την εποχή τάξης, κληροδοτούν πόλεις που εμφανίζουν έντονα πλέον τον ταξικό-κοινωνικό διαχωρισμό στη δομή τους. Αναβαθμισμένα προάστια για την ελίτ, αμιγή εργατικά προάστια και συνοικισμοί, και υποβαθμισμένα αστικά κέντρα συνυπάρχουν, βιώνοντας παράλληλες αλλά ταυτόχρονα διαφορετικές πραγματικότητες.[1]

Από το 19ο αιώνα βέβαια, η βιομηχανία στην προσπάθειά της να αναπτυχθεί προσλαμβάνει πολλές μορφές, από τις «πρότυπες» υφαντουργικές, σιδηροδρομικές και εργοστασιακές πόλεις μέχρι τις σχεδιασμένες ουτοπικές κοινότητες που θεωρούνται υποδείγματα για ένα μελλοντικό φωτισμένο κράτος. Τότε γεννιούνται όλες οι ιδέες, όλες οι σκέψεις και ολόκληρη η λογική των επεμβάσεων που αποσκοπούν στη λύση των προβλημάτων τα οποία θέτει η νέα μορφή ζωής μέσα στη νέα μορφή του αστικού χώρου. Η Βιομηχανική Επανάσταση μπορεί να θεωρηθεί σαν το απότομο ξεκίνημα μιας οικονομικής ανάπτυξης νέου τύπου στην οποία αντιστοιχούν νέες τεχνικές δυνατότητες, σαν ένα έναυσμα για την αχαλίνωτη ανάπτυξη του νέου οικονομικού συστήματος, του καπιταλισμού. (Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015) Ο νέος τρόπος οργάνωσης της οικονομίας ονομάζεται οικονομία της ελεύθερης αγοράς ή κεφαλαιοκρατία ή καπιταλισμός. Ιδεολογική βάση αυτού του συστήματος υπήρξε ο οικονομικός φιλελευθερισμός. Σύμφωνα με αυτόν ,οι επιχειρηματίες έχουν το δικαίωμα να πράττουν ό,τι εκείνοι κρίνουν αναγκαίο προκειμένου να έχουν κέρδος˙ στο σύστημα αυτό το ατομικό συμφέρον θεωρείται σημαντικότερο του κοινωνικού. Η ανάγκη μείωσης του κόστους παραγωγής προκαλεί συγχωνεύσεις και οδηγεί στη δημιουργία ολιγοπωλίων και μονοπωλίων, δηλαδή τεράστιων επιχειρήσεων που κατορθώνουν να κυριαρχήσουν στην αγορά. Παράλληλα αρχίζουν να ξεσπούν οικονομικές κρίσεις όταν η αγορά αδυνατεί να απορροφήσει την παραγωγή. Έτσι, αρχίζει να αμφισβητείται ο απόλυτος οικονομικός φιλελευθερισμός και να συζητείται η κρατική παρέμβαση στην οικονομία.

[1] «Η βαριά βιομηχανία δε δημιουργεί τόσο βιομηχανικές ζώνες καθαυτές, όσο «ιδιόκτητες πόλεις : πόλεις όπου η μοίρα των ανθρώπων εξαρτάται από την τύχη και την καλή θέληση ενός και μοναδικού αφέντη, που έχει πίσω του τη δύναμη του νόμου και τις κρατικές αρχές, αφού νόμος και κράτος, θεωρούν την εξουσία του αναγκαία και ευεργετική.» (Hobsbawm, 1994 :56)

2.3
ο διαχωρισμός μέσα στις σχεδιασμένες ουτοπίες

Με την πληθυσμιακή έκρηξη των πόλεων και τη βιομηχανία που γίνεται αστικό φαινόμενο, τεχνολογία της κυκλοφορίας και της οικοδομής, φτάνουμε στις αρχές του 20ου αιώνα όπου τα πολεοδομικά προβλήματα μεγαλώνουν, με τις πόλεις να έχουν αλλάξει εντελώς μορφή, χρώμα και πυκνότητα. Έτσι, εμφανίζονται οι πρώτες σκέψεις για τη λύση των πολεοδομικών προβλημάτων που έχουν δημιουργηθεί. Οι φιλόσοφοι της εποχής θέλοντας να δώσουν πρακτικές λύσεις στα προβλήματα της επέκτασης των πόλεων καταφεύγουν στη σύλληψη ουτοπικών ιδεών. Τα μοντέλα αυτά έχουν ως στόχο, όχι μόνο την αντιμετώπιση της υπάρχουσας κατάστασης, αλλά και τον έλεγχο και τον περιορισμό της εξάπλωσης των πόλεων. Σύμφωνα με τον αστικό κοινωνιολόγο Leonard Reissman, οι αστικοί σχεδιαστές της εποχής εμπίπτουν σε τρείς βασικές κατηγορίες: στην πρώτη θέλουν να μεταμορφώσουν, ριζικά, τη σύγχρονη πόλη σε κάτι καλύτερο, στη δεύτερη να δημιουργήσουν μικρές κοινότητες οι οποίες θα μπορούν να συνδέονται με μεγαλύτερες πόλεις μέσω των ΜΜΜ, και στην τρίτη θέλουν να απαλλάξουν τον κόσμο από τη βιομηχανική πόλη ολοκληρωτικά. (Don K., 2010) Διακρίνουμε μέχρι τώρα το χωρικό αποτύπωμα του κοινωνικού διαχωρισμού σε προϋπάρχουσες πόλεις, άλλοτε σαν αποτέλεσμα της τάσης του ανθρώπου να δημιουργεί συγκεντρώσεις και να διαχωρίζεται, άλλοτε να προκύπτει από τις επιλογές χωροθέτησης της εκάστοτε μπουρζουαζίας και την απουσία δυνατότητας επιλογής των αδυνάμων, και άλλοτε σαν προϊόν κρατικών πολιτικών και πολεοδομικών επιλογών. Παρακολουθούμε πώς η πόλη διαμορφώνεται και ανακατατάσσεται σύμφωνα με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις κάθε περιόδου, και ποιες εκφράσεις και διαστάσεις παίρνει ο κοινωνικό-χωρικός διαχωρισμός ανάλογα με αυτές.

Τι γίνεται, όμως, σε περιπτώσεις που πόλεις σχεδιάζονται εκ του μηδενός και μάλιστα πατώντας πάνω στα σχέδια για μια ουτοπική πόλη; Φαντάζεται κανείς πόλεις φτιαγμένες για όλους, χωρίς αποκλεισμούς, διακρίσεις και μειονότητες, πόλεις ανθρώπινες και φανταστικές! Γιατί, όπως θα δούμε και παρακάτω, όταν οι ουτοπίες περνάνε από το φαντασιακό στην υλοποίηση, και αρμόδιοι για αυτές είναι οι προύχοντες που οραματίζονται μια εδέμ για την ελίτ, αυτές θα παραμένουν πάντα ουτοπίες.

30. Claude-Nicolas Ledoux's
Élévation du cimetière de la ville de Chaux (1804)

2.3.1
οι ουτοπιστες του 19ου αιώνα

Ήδη, από τις αρχές του 19ου αιώνα η πολεοδομία έχει ξεκινήσει να εμπλέκεται παίρνοντας θέση στις κοινωνικές διαμάχες. Στόχος της πλέον, δεν είναι η μορφολογική τελειότητα, αλλά η υλοποίηση μιας σειράς από επιμέρους τροποποιήσεις προκειμένου να αμβλυνθούν επιτέλους οι ανισότητες και να δημιουργηθεί μια εναλλακτική πόλη που καμία σχέση δεν θα έχει με την προγενέστερη υπερκορεσμένη και εξαθλιωμένη βιομηχανική πόλη. Οι ουτοπιστές του 19ου αιώνα, μεταξύ των οποίων βρίσκονται οι Owen, Saint Simon, Fourier, Cabet και Godin, αναγνωρίζουν την επικείμενη ταξική αντίθεση (Λαζαρίδης Π., Benevolo L., 1976 :188), και μέσα από τις προτάσεις τους για μια ιδανική πόλη επιχειρούν να συμβιβάσουν τις αντιθέσεις. Ο Fourier (1772-1837), συγκεκριμένα, αναφέρει πως μια κοινωνία βασισμένη σε ατομικά και ταξικά οφέλη είναι ανήθικη και παράλογη, και για την επίτευξη της παγκόσμιας αρμονίας χρειάζεται από κοινού προσπάθεια ώστε να αναμορφωθεί η κοινωνία, με τέτοιο τρόπο που να διασφαλίζεται η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών με σεβασμό στα δικαιώματα και στα προνόμια των άλλων. Σχεδιάζει τα φαλανιστήρια (γαλλικά Phalanstéres), λειτουργικές μονάδες στραμμένες γύρω από τη γεωργική παραγωγή, όπου συρρικνώνουν στα πλαίσια ενός κτιρίου τις λειτουργίες μιας πόλης και διακρίνονται από την αυτάρκεια και την επιδίωξη του συλλογικού οφέλους. Από τη θεωρία του εμπνέετε ο Jean Baptiste Godin (1817-1889), ο οποίος προτείνει με τη σειρά του το Familistere, ένα κτίριο-πόλη, μικρότερο σε μέγεθος από του Fourier αλλά όμοιο σε οργάνωση, και με επιπλέον διαφορές αυτές της βιομηχανικής παραγωγής και της απουσίας κοινοτικής ζωής. Τα σχέδιά του εφαρμόζονται και κρίνονται αργότερα ως η μοναδική επιτυχημένη προσπάθεια πραγμάτωσης των θεωριών των ουτοπικών σοσιαλιστών του 19ου αιώνα. Ο Henri de Saint-Simon (1760-1825), επιπλέον, προτείνει μια κυβέρνηση από εργάτες και τεχνικούς, ενώ θεωρεί πως η αναμόρφωση του ίδιου του ανθρώπου είναι αυτή που θα οδηγήσει σε μια

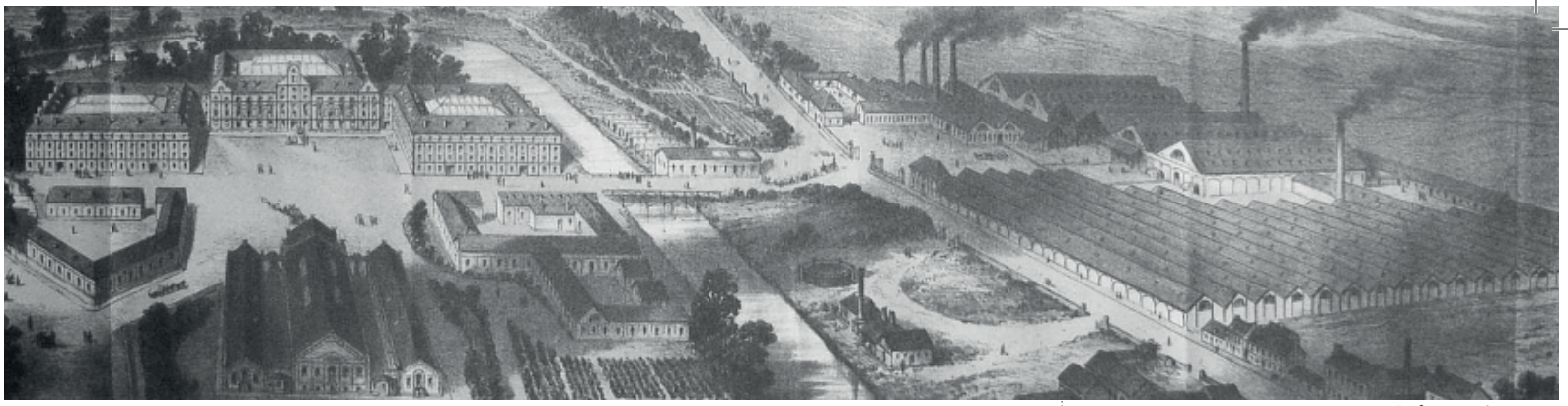

31. Φαλανηστήριο

πιο ηθική κοινωνία, κάτι το οποίο για να συμβεί, όπως συμπληρώνει ο Owen (1771-1858), προϋποθέτει τη δημιουργία του ίδιου του περιβάλλοντος από την αρχή. Στην δική του ουτοπική πρόταση, ο Owen σχεδιάζει μια πόλη με σαφώς καλύτερες συνθήκες εργασίας, που όμως απευθύνεται αποκλειστικά σε εργάτες. Στόχος μέσα από την υλοποίηση των παραπάνω πόλεων είναι η καλύτερη οργάνωση της παράγωγης, ώστε να ακολουθήσει τη ραγδαία ανάπτυξη που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση, αλλά και η διαμόρφωση ικανοποιημένων και πιο αποδοτικών εργατών. Αυτά, σε συνδυασμό με τον ολοκληρωτικό σχεδιασμό που διακατέχει αυτές τις προτάσεις, αφήνουν μηδαμινά περιθώρια εξέλιξης των διαφορετικών πτυχών της ζωής και καταπνίγουν τη διαφορετικότητα του ατόμου, στοιχεία απαραίτητα για τη διατήρηση ταυτότητας, που αν εκλείπουν θυμίζουν περισσότερο ένα εργοστάσιο με καλορυθμισμένα μηχανήματα, παρά μια πόλη φτιαγμένη για ανθρώπους.

32. Φαλανηστήριο εσωτερικά

Μέσα από τα σχέδια και τις σκέψεις των ουτοπιστών της εποχής θα δοθούν τα πρώτα ερεθίσματα για τον μετέπειτα πολεοδομικό σχεδιασμό των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος, αλλά και θα δημιουργηθούν κατευθύνσεις που επηρεάζουν ακόμα και σήμερα το σύγχρονο πολεοδομικό σύστημα. (Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015) Επιλέγεται έτσι στη συνέχεια, να παρατεθούν κάποιες από τις πολλές περιπτώσεις αποπειρών σχεδίασης ή ακόμα και υλοποίησης ουτοπικών πόλεων, που πραγματοποιούνται από τον 19ο έως τις αρχές του 20ου αιώνα˙ ώστε να αναζητήσουμε, και αν μπορούμε να διακρίνουμε, τους τρόπους επιβολής του χωρικού διαχωρισμού-αποκλεισμού, καθώς και το ευρύτερο σκεπτικό χάριν του οποίου αυτοί τίθενται σε εφαρμογή, τόσο από τους βιομήχανους όσο και από το κράτος. Οι περιπτώσεις πόλεων που ακολουθούν είναι αυτές της Cite Industrielle, των Garden Cities, και της Broadacre City, τρεις προτάσεις οι οποίες δεν υλοποιούνται αυτούσιες, και με αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Παρ' όλα αυτά, επιλέγονται να παρατεθούν οι συγκεκριμένες, καθώς κρίνεται πως ο σχεδιασμός τους δημιουργεί τις κατευθυντήριες ως προς την προώθηση των βασικών αρχών του διαχωρισμού των χρήσεων, zoning, αλλά και ως προς αυτήν της προαστιοποίησης για τα ανώτερα στρώματα. Μπορεί στις πόλεις που θα ακολουθήσουν αυτά τα φαινόμενα να μην είναι τόσο έντονα όσο σήμερα, όμως αξίζει να μελετηθούν, καθώς προωθούν ευρέως τη διάδοση πρακτικών κοινωνικό-χωρικού διαχωρισμού και αποκλεισμού, που θα εφαρμοστούν εκτενώς στο μέλλον σε πληθώρα πόλεων.

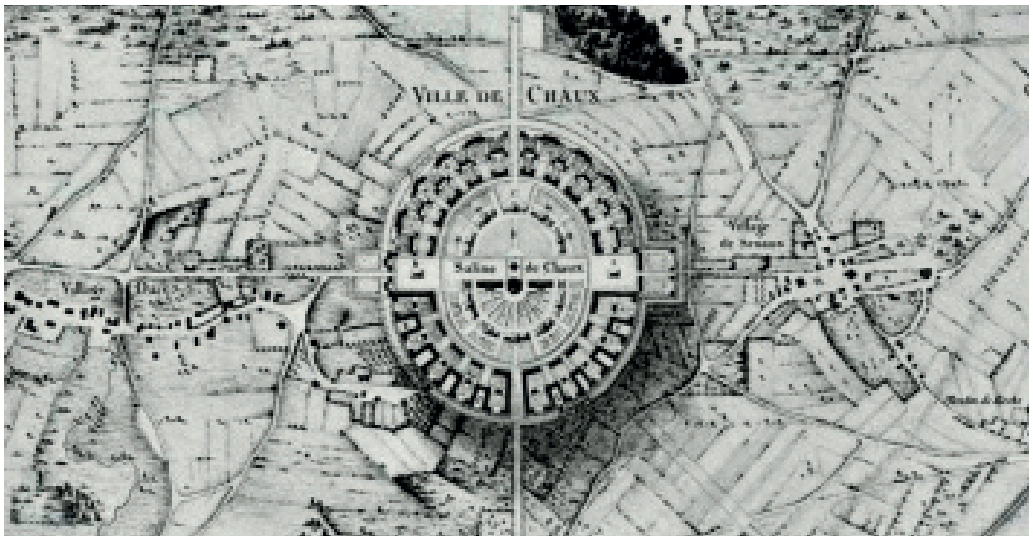

33. Κάτοψη της πόλης της Chaux.

2.3.2
Cite Industrielle
μια πόλη φτιαγμένη αποκλειστικά για εργάτες

Αξίζει εδώ, μια σύντομη αναφορά στην πρώτη απόπειρα για υλοποίηση της ιδανικής πόλης, με την πόλη Chaux του Nicolas Ledoux τον 18ο αιώνα, για το λόγω ότι παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τη μεταγενέστερη Cite Industrielle του Tony Garnier. Κατά τον Vidler (Vidler A., 1981 :57), ο Ledoux επιχειρεί τη πρώτη προσπάθεια δημιουργίας εργοστασιακής κοινότητας του μοντέρνου καπιταλισμού. Δημιουργεί ένα καλύτερο περιβάλλον για τους εργάτες, τόσο στην κατοικία όσο και στο εργοστάσιο, και φαίνεται να έχει την πρόθεση να μην κάνει διακρίσεις αφού δίνει την ίδια σημασία στον σχεδιασμό όλων των κτιρίων, από του διευθυντή μέχρι των εργατών. Ο τρόπος, όμως, που επιλέγει να χωροθετήσει τις λειτουργίες στην πόλη του, βάζοντας στο κέντρο το οίκημα του διευθυντή, τα εργοστάσια εκατέρωθεν αυτού, και τις κατοικίες των εργατών σε ζώνες ανάλογα με την εκπαίδευση και την ειδίκευση που έχουν, διαμορφώνει εν τέλει, μια εξίσου διαχωρισμένη, ιεραρχημένη και αυστηρά ελεγχόμενη πόλη με τις μη-ουτοπικές. (Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015)

Επιστρέφοντας στην εποχή που εξετάζουμε, ερχόμαστε να παρακολουθήσουμε την νέα ιδανική «Βιομηχανική Πόλη» του Tony Garnier, γνωστή ως Cite Industrielle. Ο Garnier επηρεασμένος από τον Fourier και τον Owen εισάγει τις πρώτες ιδέες για την Cite το 1904, προωθώντας μια πόλη-υπόδειγμα, τεχνολογικό και κοινωνικό· μια οικονομικά αυτάρκη πόλη, σοσιαλιστική, χωρίς τείχη και ατομική ιδιοκτησία, και χωρίς καν την ανάγκη νόμων για να λειτουργεί. Οραματίζεται μια πόλη όπου όλες οι ελεύθερες επιφάνειες θα λειτουργούν σαν πάρκα, ελεύθερα και προσβάσιμα για όλους. Ακόμα και οι αυλές τον κατοικιών στην πόλη του αποτελούν δημόσιο χώρο, κάτι που καταργεί την ανάγκη για σύνορα, τείχη και περιφράξεις. (Tony Garnier, http://www.halle-tony-garnier.com)

Το 1917 παρουσιάζει και επίσημα τα σχέδιά του για την Cite Industrielle, μια πόλη ενταγμένη στο περιβάλλον της, και οργανωμένη κατά ζώνες οι οποίες αντιστοιχούν σε τέσσερεις βασικές λειτουργίες, αυτές της εργασίας, της κατοικίας, της υγείας και της ψυχαγωγίας. Για πρώτη φορά, η βιομηχανία διαχωρίζεται από την πόλη, καθώς τοποθετείται στη χαμηλότερη στάθμη του εδάφους, ενώ η πόλη απλώνεται προς ένα υψίπεδο και εποπτεύει την κοιλάδα. Μεταξύ των δύο περιοχών περνάει η σιδηροδρομική γραμμή η οποία και τις συνδέει˙ όμως, όπως αναφέρει ο Αραβαντινός «η βιομηχανία απομονώνεται από την κατοικία σε τέτοιο βαθμό, που ακόμα και οι κυκλοφοριακές συνδέσεις είναι ανεπαρκείς». (Αραβαντινός Α., 1997) Κατά τον Garnier, οι πόλεις του μέλλοντος θα πρέπει να βασίζονται στη βιομηχανία, και ως εκ τούτου, σχεδιάζει τη Cite Industrielle βασισμένη, σχεδόν αποκλειστικά, στον βιομηχανικό τομέα, αποδίδοντας σαν κύρια ιδιότητα στους κατοίκους της αυτή του βιομηχανικού εργάτη. Επιπλέον, ο σχεδιασμός των κτιρίων μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια, σε αντίθεση με τους δημόσιους χώρους, από τη μια διαπλάθει μια τυποποιημένη ζωή στην πόλη, που σε συνδυασμό με τον αμιγώς βιομηχανικό της χαρακτήρα δεν αφήνει περιθώρια για ποικίλα σενάρια διαφορετικής εξέλιξης της καθημερινότητας, κάτι που καταντά βαρετό και μονότονο˙ από την άλλη, οι μόνοι χώροι που μπορούν να αποτελέσουν ζωτικά στοιχεία και μια εν δυνάμει εκτροπή από την καθημερινότητα, οι δημόσιοι χώροι, με την έλλειψη σχεδιασμού που τους διακρίνει καθίστανται αμήχανοι, ακαθόριστοι και ανοίκειοι, άρα αυτομάτως και μη ενεργοί. Απολογιστικά, λοιπόν, δεν θα ήταν δόκιμο να υποστηρίξουμε πως η Cite Industrielle προωθεί γενικά διαχωρισμούς, κοινωνικές ανισότητες, ή οποιουδήποτε άλλου τύπου ιεραρχικές δομές στο εσωτερικό της. Παραμένει, ωστόσο, ένας ενδοιασμός ως προς τη δημιουργία μιας πόλης αποκλειστικά για εργάτες, στοιχείο που αποτελεί από τη βάση του διαχωριστική επιλογή, και εδώ αξίζει να τονίσουμε πως δεν αναφερόμαστε σε μια ταξικά ομογενοποιημένη-διαχωρισμένη γειτονιά, αλλά σε μια ολόκληρη πόλη εξ' ολοκλήρου φτιαγμένη για την εργατική τάξη! Παρ' όλα αυτά, η περίπτωση της Cite επιλέγεται να σχολιαστεί όχι τόσο για το διαχωριστικό της χαρακτήρα, αλλά για την παρακαταθήκη που αφήνει για τη σύγχρονη πολεοδομία, με την εισαγωγή των βασικών αρχών του διαχωρισμού των χρήσεων στον πολεοδομικό σχεδιασμό. Οι ζώνες αυτές αποτελούν πρόδρομο των αρχών του μοντέρνου κινήματος, όπου

με επιστέγασμα τη Χάρτα των Αθηνών το 1933, που περιλαμβάνει προτάσεις για τις πράσινες ζώνες, την αραιή δόμηση με ψηλά κτίρια και το διαχωρισμό της κυκλοφορίας πεζών και αυτοκινήτων, θα έρθει και θα εδραιωθεί και επίσημα πλέον σαν μια από τις βασικότερες πρακτικές διαχωρισμού-αποκλεισμού, το λεγόμενο zoning (βλ. 1.5.1.). Το zoning, θα εφαρμοστεί ευρέως, σαν σχεδιαστική επιλογή στις Νέες Πόλεις του μοντέρνου κινήματος, όπου εκεί θα επιχειρηθεί, πλέον, ένας ακόμα πιο σαφής και αυστηρός διαχωρισμός των λειτουργιών.

34. Tony Garnier , Cite Industrielle

Την πρακτική του διαχωρισμού των χρήσεων εισάγουν επίσης εκείνη την περίοδο, μέσα από τις προτάσεις τους για μια ουτοπική πόλη, ο Arturo Soria y Mata με τη γραμμική πόλη (1882) και ο Le Corbusier με την Ville Radieuse (1924). Αυτές οι πόλεις, μπορεί να μην υλοποιούνται ποτέ (γίνεται μια απόπειρα υλοποίησης της γραμμικής πόλης στη Μαδρίτη η οποία δεν ολοκληρώνεται ποτέ, ενώ στα πρότυπα της Ville Radieuse, βασίζεται μεταγενέστερα η πόλη της Brasilia (1975), των Oscar Niemeyer και Luis Costa), επηρεάζουν όμως εξίσου σημαντικά στην εξέλιξη της πολεοδομίας, ως προς τη διαχωριστική λογική, τις πρακτικές και τα πρότυπα που προωθούν, αλλά και τη θεώρηση της πόλης συνολικότερα. Παρ' όλα αυτά, επιλέγεται να σχολιαστεί η Cite, αξιολογώντας την ως το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα εκείνης της περιόδου, και θεωρώντας πως αποπνέει πλήρως το πνεύμα και τη λογική που επικρατεί γύρω από την αντίληψη της ουτοπίας, της πόλης και του ανθρώπου στα χρόνια του πρώιμου καπιταλισμού.

35. Cite Industrielle

2.3.3
Garden Cities
από τις κηπουπόλεις στα κήπο-προάστια των αριστοκρατών

Το 1898 στην Αγγλία, ο Ebenezer Howard δημιουργεί το κίνημα των κηπουπόλεων, Garden Cities, με στόχο το συνδυασμό των πλεονεκτημάτων της πόλης και της εξοχής. Οι πόλεις αυτές είναι κυκλικές και με πληθυσμό περίπου 32.000 κατοίκων η καθεμία, και περικλείονται από μια περιφερειακή ζώνη πρασίνου. Η βασική ιδέα στην οποία στηρίζονται είναι η δημιουργία τους στην περιφέρεια των μεγάλων πόλεων για να εκτονωθεί η πίεση της αστικής ανάπτυξης και να αποφευχθεί η διόγκωση της μητρόπολης. Ο Howard παρουσιάζει για την κηπούπολη μόνο ένα διαγραμματικό σχέδιο το οποίο απεικονίζει μια κυκλική πόλη, στο κέντρο είναι τοποθετημένος ένας δημόσιος κήπος ο οποίος περιβάλλεται από δημόσια κτίρια, εξωτερικά υπάρχει ένας δακτύλιος ο οποίος σχηματίζεται από το κεντρικό πάρκο, και ακολουθούν τέσσερεις ομόκεντρες ζώνες για κατοικίες και κήπους χωρισμένες η μια από την άλλη με λεωφόρους. Το τελευταίο δαχτυλίδι της ζώνης δίνεται για τις τοπικές βιομηχανίες και τις επιχειρήσεις, ενώ ένας κυκλικός σιδηρόδρομος περιβάλει την πόλη και τη συνδέει με τους κεντρικούς σιδηροδρόμους. (Geertse M., 2008) Οι λόγοι που οδηγούν τον Howard στη δημιουργία της κηπούπολης συνοψίζονται στο διάγραμμα με τους «τρεις μαγνήτες»: Πόλη, Εξοχή και Πόλη-Εξοχή. Στο κέντρο τοποθετεί τους ανθρώπους και την ερώτηση «πού θα πάνε;». Οραματισμός του για την κηπούπολη είναι να δημιουργηθεί μια νέα πόλη που θα αγγίζει την ισορροπία ανάμεσα στον τομέα της βιομηχανίας και σε αυτόν της γεωργίας, μια πόλη που θα βασίζεται στην ισότητα και την αλληλοβοήθεια, και η οικονομία της δεν θα ξεπερνά, παρά ελάχιστα, τις βασικές της ανάγκες. Πρόκειται για ένα μοντέλο πόλης αυτάρκες, περιορισμένο και επαρχιακό, που στόχο έχει την αύξηση του επιπέδου υγείας, αλλά και της άνεσης όλων των εργατών και κατ' επέκταση όλων όσων κατοικούν σε αυτό.

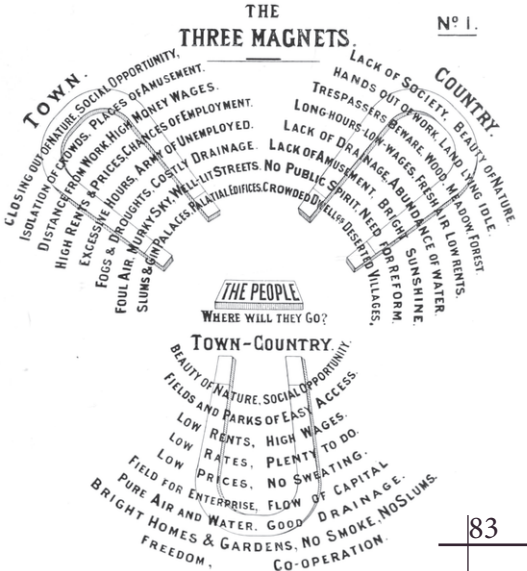

36. Το διάγραμμα των «τριών μαγνητών» του Howard, σύνδεση πόλης-υπαίθρου

Συγκεκριμένα, ο Howard υποστηρίζει ότι πρέπει να γίνει το πάντρεμα της πόλης με την ύπαιθρο, και από αυτή τη χαρούμενη ένωση να αναπηδήσει μια νέα ελπίδα, μια νέα ζωή, ένας νέος πολιτισμός. (Howard E., 1898) Ως προς την περαιτέρω ενδεχόμενη ανάπτυξη των κηπουπόλεων, τέλος, προβλέπει ήδη, έχοντας σαν απάντηση τη δημιουργία μιας καινούριας πόλης πλησίον της πρώτης, προκειμένου η νέα να έχει δική της αγροτική ζώνη. Οι πόλεις αυτές θα συνθέτουν ένα σύνολο κηπουπόλεων που θα συνδέονται από το σιδηροδρομικό δίκτυο. Τα σχέδια του Howard μπορεί να μην υλοποιούνται αυτούσια στη δημιουργία μιας νέας πόλης, όμως το κίνημα της κηπούπολης βρίσκει μεγάλη απήχηση καθώς δεν είναι λίγες οι προσπάθειες εφαρμογής ενός τέτοιου μοντέλου που στόχο έχει την εισχώρηση του πρασίνου στα αστικά κέντρα. Για το λόγο αυτό, το προτεινόμενο μοντέλο πράσινης πόλης του Howard θα βρει πολλούς μιμητές και ποικίλες εκδοχές στο χώρο. Μια από αυτές της απόπειρες πραγμάτωσης της κηπούπολης, αποτελεί και η περίπτωση του Letchworth, η πρώτη πειραματική κηπούπολη που θα τεθεί σε εφαρμογή.

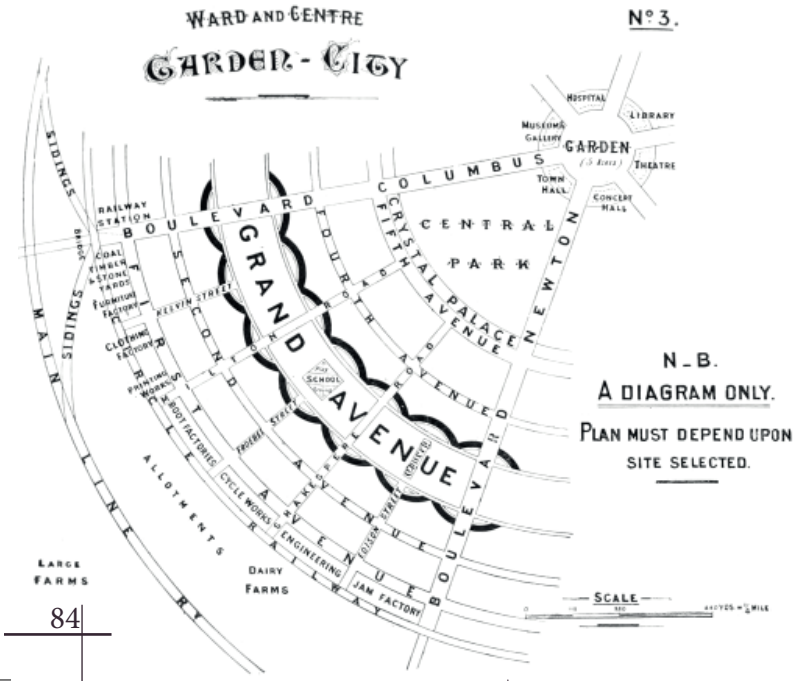

_η περίπτωση του Letchworth

Με αρχιτέκτονες τους Barry Parker και Raymond Unwin, η First Garden City Ltd ξεκινά το 1903 τη δημιουργία της πόλης του Letchworth. Στόχος των αρχιτεκτόνων είναι η πόλη να είναι αυτάρκης και να συντηρείται αποκλειστικά από τους πόρους από τη διαχείριση και την ανάπτυξη της γης, ωστόσο, η νέα αυτή πόλη καμία σχέση δεν έχει με τις επιδιώξεις του Howard ούτε και τα σχέδιά της απεικονίζουν τις ιδέες του με τον ίδιο τρόπο. Η βιομηχανία σχεδιάζεται σκόπιμα να εισχωρεί στις περιοχές κατοικίας. (Frampton K., 2000 :52) Τα φτωχότερα στρώματα που εγκαθίστανται στην πόλη ταυτίζονται με την ιδιότητα του βιομηχανικού εργάτη, ο οποίος είναι υποχρεωμένος να βρίσκεται κοντά στο εργοστάσιο ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα η παραγωγή, και για το λόγο αυτό τοποθετούνται να κατοικήσουν στις περιοχές κοντά στις βιομηχανίες. Προσθετικά σε αυτό, έρχεται και η σιδηροδρομική γραμμή που διατρέχει την πόλη, η οποία έχει τοποθετηθεί με τέτοιον τρόπο ώστε να την διχοτομεί, εντείνοντας έτσι τον διαχωρισμό και την απομόνωση των δύο επιμέρους τμημάτων. Από τη μια αποκόβεται το κέντρο της πόλης, ενώ από την άλλη, δίπλα από τις γραμμές του τραίνου βρίσκονται οι εργοστασιακές μονάδες που πίσω τους κρύβουν τις οικονομικά ασθενέστερες περιοχές κατοικίας. Παρ' όλα αυτά, μάλλον το πρωτότυπο διάγραμμα θα θυσιαστεί ξανά χάριν μιας ακόμα εμπορικότερης προπαγάνδας, αφού το 1906, με απόφαση του νέου διευθυντή της πόλης, τα γραφικά εξοχικά σπίτια των εργατών αντικαθίστανται με τετράγωνα κουτιά. Όσον αφορά την κρατική παρέμβαση, ενώ αρχικά η Ένωση Κηπουπόλεων κρατά αντίθετη στάση, με την αλλαγή της διοίκησης, σε φιλελεύθερη, ξεκινούν οι αναζητήσεις για κρατική υποστήριξη. (Geertse M., 2008) Παρατηρούμε στη περίπτωση του Letchworth, να έχουν αφαιρεθεί, ή ίσως και να μην έχουν υπάρξει καν προϊόν της επιθυμίας των σχεδιαστών, όλα τα χαρακτηριστικά πολιτικού κοινοτισμού που ο Howard επιθυμεί να αναδείξει μέσα από την πρότασή του. Έτσι η κηπούπολη, διαζευγμένη από το ζήτημα της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης γίνεται προάστιο, κάτι που συνειδητοποιεί και ο Howard στο πολεοδομικό συνέδριο του Λονδίνου το 1910, «δεν μιλάμε πια για κηπουπόλεις, αλλά για κήπο-προάστια» (Freestone R., 2000), και σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος των μεταφορών, κήπο-προάστεια που απευθύνονται αποκλειστικά στα υψηλά

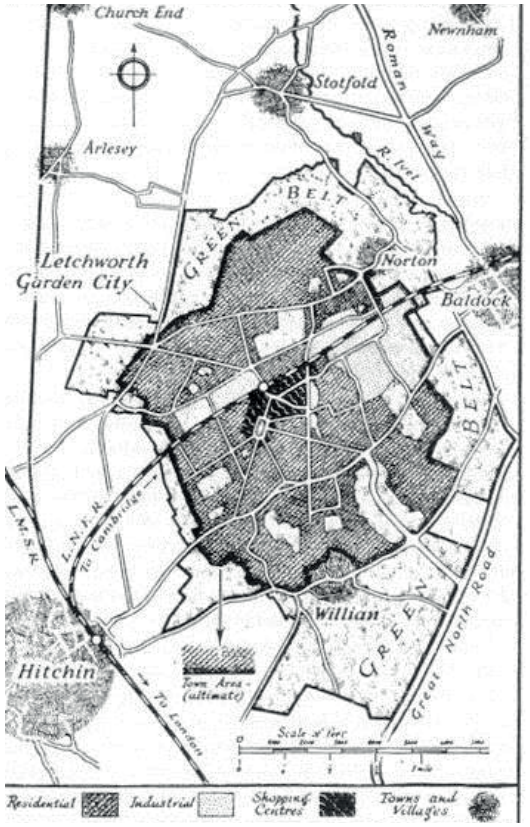

38. Letchworth

στρώματα. Αυτή η πόλη, σαφώς απέχει κατά πολύ από την προοπτική των ιδεών που γέννησαν οι κηπουπόλεις του Howard, από την μοντέρνα αλλά και ελπιδοφόρα προοπτική αναζωογόνησης με μια καλύτερη ποιότητα ζωής προσιτή για τους περισσότερους, και όχι μόνο αποκλειστικό προνόμιο των αριστοκρατιών. Όπως δήλωσε, όμως, και ο Unwin, το 1912, πρόκειται για μια εξέλιξη απολύτως θεμιτή! Οι κηπουπόλεις μπορεί να δημιουργούνται για να εξαλείψουν με φυσικό τρόπο τα slums, επανατοποθετώντας τα φτωχότερα στρώματα σε παρθένα εξωαστικά περιβάλλοντα, στην πράξη, όμως, παίρνουν την μορφή υπνωτηρίων, καθώς η απομόνωση των περιοχών κατοικίας όπως και η τάση για διάχυση οδηγούν όπως θα δούμε στη συνέχεια, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο κίνημα των Νέων Πόλεων και στην αμερικανική προαστιοποίηση αργότερα, στην αποξένωση αλλά και σε έναν έντονο κοινωνικό-χωρικό διαχωρισμό.

2.3.4
Broadacre City
στροφή στην απομόνωση και τον ατομικισμό της προαστιακής ζωής

Αν τα σχέδια του Howard για την Garden City μπορούμε να πούμε πως αποτέλεσαν οιωνό για την επερχόμενη προαστιοποίηση, τότε ο Wright οδηγεί αυτή την αποκέντρωση στα άκρα. Το 1932, ο Frank Lloyd Wright διατυπώνει την πρότασή του για την ιδανική αποκεντρωμένη μορφή οικισμού, την Broadacre City, μια πόλη η οποία βασίζει τα ουτοπικά χαρακτηριστικά της, στην αξία της ατομικότητας. Ονομάζεται έτσι, από το «broad» που σημαίνει «ευρύ» και το «acre» που σημαίνει «στρέμμα», αφού στην πόλη αυτή αναλογεί τουλάχιστον ένα στρέμμα ανά οικογένεια. Ο Wright, οραματίζεται την Broadacre ως την ιδανικά ελεύθερη και δημοκρατική πόλη, η οποία θα απέχει από τη «φεουδαρχική σκέψη» και θα σχετίζεται με τη μεταφορά, τη διανομή και τη δημοσιότητα περισσότερο από κάθε υπάρχουσα πόλη. (Wright F.L., 1932) Προτείνει την απόλυτη αποκέντρωση (extreme decentralization), στην οποία το κέντρο την κοινωνίας, ουσιαστικά, μετατοπίζεται στην ατομική οικογενειακή μονάδα, το νοικοκυριό, θεωρώντας πάντοτε πως η ατομικότητα εδραιώνεται με την ατομική ιδιοκτησία. Στην πόλη του ο κάθε άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να ζήσει τη ζωή που επιλέγει, με τον τρόπο που επιθυμεί, στην δική του γη. (Fishman R., 1982) Η περίσσια έμφαση που δίνεται, όμως, στην ατομική ιδιοκτησία ως το βασικό συστατικό ευημερίας της κοινότητας θα καλλιεργήσει στα άτομα και τον φόβο της απώλειάς της, θα τα στρέψει στον ατομικισμό,

την καχυποψία και την απομόνωση, προαπεικονίζοντας παράλληλα ένα περιχαρακωμένο μοντέλο κατοίκησης που θα συναντήσουμε λίγα χρόνια μετά. Σχεδιάζει την πόλη δομώντας την σε έναν απόλυτα τετραγωνικό κάνναβο, ενώ τοποθετεί το εμπόριο στο πολιτικό και διοικητικό της κέντρο, τις οικιστικές περιοχές στις πτέρυγες και τη βιομηχανική ζώνη στα άκρα. Παρατηρώντας τα σχέδια της Broadacre, βλέπουμε να κυριαρχεί το δίκτυο των αυτοκινητόδρομων, κομβικά σημεία των οποίων είναι οι «φυσικοί τόποι» όπου τοποθετούνται οι υπεραγορές (τα εμβρυακά ακόμα Super Malls του σήμερα), οι εκκλησίες και τα κτίρια της δημόσιας ζωής. Ο δημόσιος χώρος, δηλαδή, εκφράζεται με τη μορφή κτιρίου, μοντέλο που δεν συναντάμε στην υπόλοιπη Ευρώπη εκείνη την εποχή. Αυτό, ενισχύεται σημαντικά από το ορθοκανονικό δίκτυο των τεράστιων αυτοκινητόδρομων που δημιουργεί ο Wright, στοιχείο που τεμαχίζει το τοπίο, κάνει τον «δημόσιο χώρο» να ασφυκτιά, αποκόβει τις συνδέσεις μεταξύ των γειτονιών, και εν τέλει, κάνει την κοινωνική ζωή να εξασθενεί. Έτσι, στην Broadacre City σημείο αναφοράς γίνεται το αυτοκίνητο, καθώς επίσης και τα μέσα μεταφοράς και οι τηλεπικοινωνίες, μέσα τα οποία αποτελούν προϋπόθεση για τη νέα αυτή κατάσταση, αφού μόνο με την ταχύτητα είναι δυνατό πλέον να γεφυρωθούν οι τεράστιες αποστάσεις που γεννά το αντιαστικό αυτό μοντέλο. (Frampton K., 2000) Παρ' όλη τη δημοκρατική διάσταση του Wright, καθώς βρίσκεται αντίθετος στο ενοίκιο αλλά και στο κέρδος, παραλείπει να συμπεριλάβει στην σύλληψή του την ταξική παράμετρο, όπως και αυτή του ζητήματος της εξουσίας. Κενά, που θα διευκολύνουν στην μετέπειτα αλλοίωση του μοντέλου του Wrihgt από τα ιδιωτικά συμφέροντα, με την έννοια ότι, αντί για τον ομοιογενή και δημοκρατικό χώρο που περιγράφει ο αρχιτέκτονας θα παραχθεί τελικά ο τόπος για την κατοικία των πιο ευνοημένων τάξεων, που τοποθετείται και αναπτύσσεται σε ένα κοινωνικά και χωρικά διαχωρισμένο περιβάλλον. Εδώ, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως η ουτοπική αντιμετώπιση του Wright για την Broadacre δεν συμπεριλαμβάνει τέτοιου τύπου επιδιώξεις και διαχωρισμούς, επιλέγεται παρ' όλα αυτά να σχολιαστεί, όπως και οι Garden Cities, θεωρώντας πως και οι δυο προπαπεικονίζουν την προαστιοποίηση ως προνόμιο αποκλειστικά των υψηλότερων τάξεων, ως προϊόν θυλακοποίησης και αποκλεισμού˙ ένα φαινόμενο που θα κυριαρχήσει ιδιαίτερα στην Αμερική, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο τις επόμενες δεκαετίες.

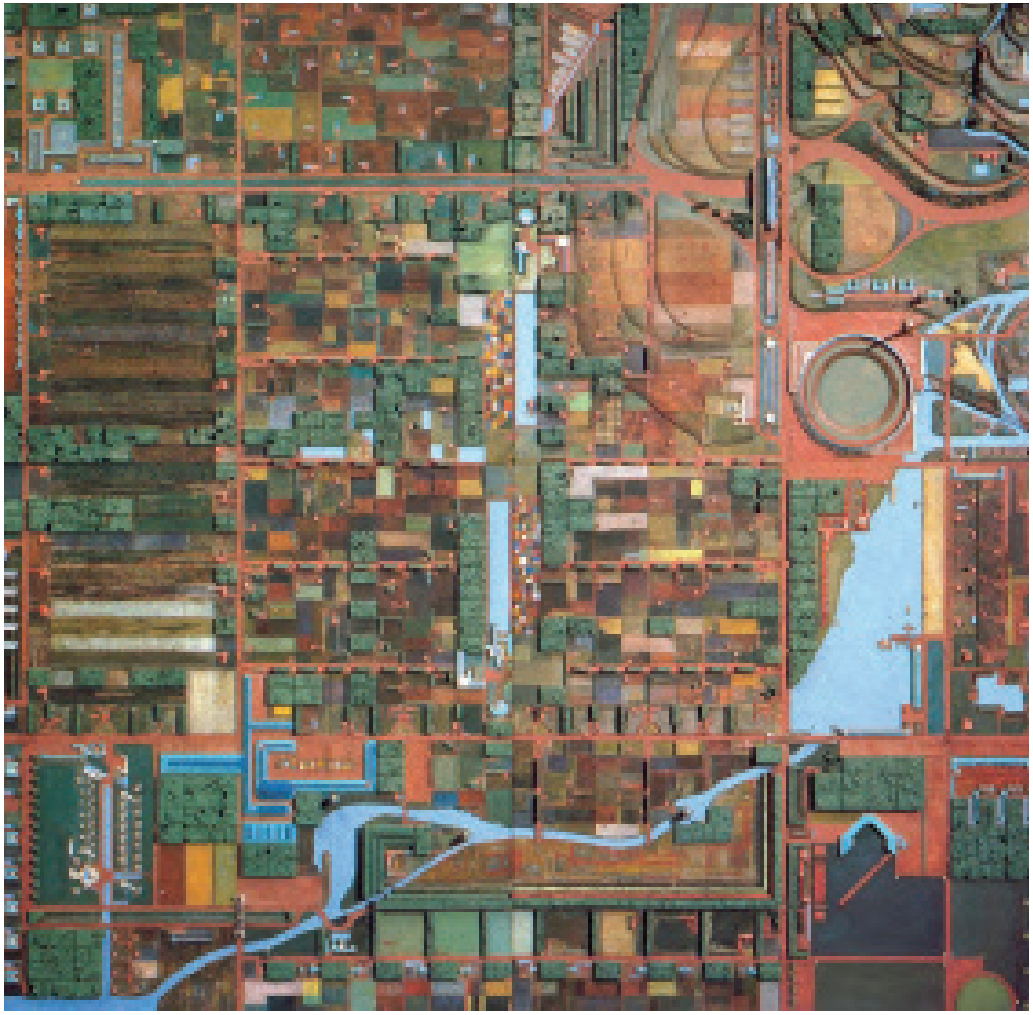

40. Frank Lloyd Writght, Broadacre City

Κάνοντας, τέλος, μια ανασκόπηση στις ουτοπικές προτάσεις του 19ου και 20ου αιώνα, παρατηρεί κανείς πως ουτοπία και καταναγκασμός αποτελούν ένα ταυτόσημο δίδυμο. Η αυταρχική διάσταση της ουτοπίας εξαλείφει κάθε ατομική διαφορά (ακόμα και φύλου), δίνει έμφαση στον αναγκαίο εξαναγκασμό των ατόμων, ενώ η ιδέα της απομόνωσης και της περιχαράκωσης δεν πραγματοποιείται μόνο στο χώρο, αλλά και στον χρόνο. Οι αναρχικοί του 19ου αιώνα, μάλιστα, καταδικάζουν τις ουτοπικές πόλεις, ως προτάσεις ασύμβατες με τα ιδανικά της απελευθέρωσης του ανθρώπου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Κονταράτος, μια κοινωνία με τέτοιους όρους μοιάζει με μονάδα αποστείρωσης νοσοκομείου! (Κονταράτος Σ., 2015)

2.4
μοντέρνο κίνημα
οι βάσεις για το πέρασμα στη μεταμοντέρνα κοινωνία

Από την αναζήτηση της ουτοπικής πόλης του 19ου αιώνα, και από το δίπολο που διατρέχει τη μοντέρνα κοινωνία, από τη μία η λογική των υπολογισμών κόστους κερδών και δαπανών των επιχειρήσεων και από την άλλη η διεκδίκηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων αξιοπρεπούς ζωής και διαβίωσης, έρχονται να μεσολαβήσουν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι που θα επιβραδύνουν, για περίπου μισό αιώνα, την ανάπτυξη των πόλεων. Ήδη, από τη λήξη του Α' Π.Π. ξεσπά ισχυρή οικονομική κρίση, αφού η τεράστια αύξηση της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών που έχει επιφέρει ο φορντισμός δεν απορροφάται από το αγοραστικό κοινό. Οι επιχειρηματίες στρέφουν τότε την προσοχή τους στο κοινωνικό κράτος, με την ελπίδα αυτό να εξισορροπήσει την κατάσταση στην οικονομία. Το κράτος εμφανίζεται και επίσημα στο προσκήνιο μετά τον Β' Π.Π., όπου η νέα πολιτική του κεϊνσιανισμού υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να παρεμβαίνουν για να ρυθμίζουν τις εκρήξεις και τις υφέσεις που χαρακτηρίζουν τις καπιταλιστικές οικονομίες. (Knox P., Pinch S., 2009) Αυτή την περίοδο, οι κυβερνήσεις στην Αγγλία, την Αυστρία και την Σουηδία, στα πλαίσια πάντα του εδραιωμένου πλέον καπιταλισμού, εφαρμόζουν μια πιο κοινωνική πολιτική, κατασκευάζοντας κοινωνικές κατοικίες, που όμως, δεν εξαλείφουν τις διακρίσεις και την κοινωνική ανισότητα που επικρατεί στο μεταπολεμικό χάος. Με την ανοικοδόμηση των γκρεμισμένων ευρωπαϊκών πόλεων και τις συνεχείς αναπλάσεις οι αξίες γης στα κέντρα των πόλεων

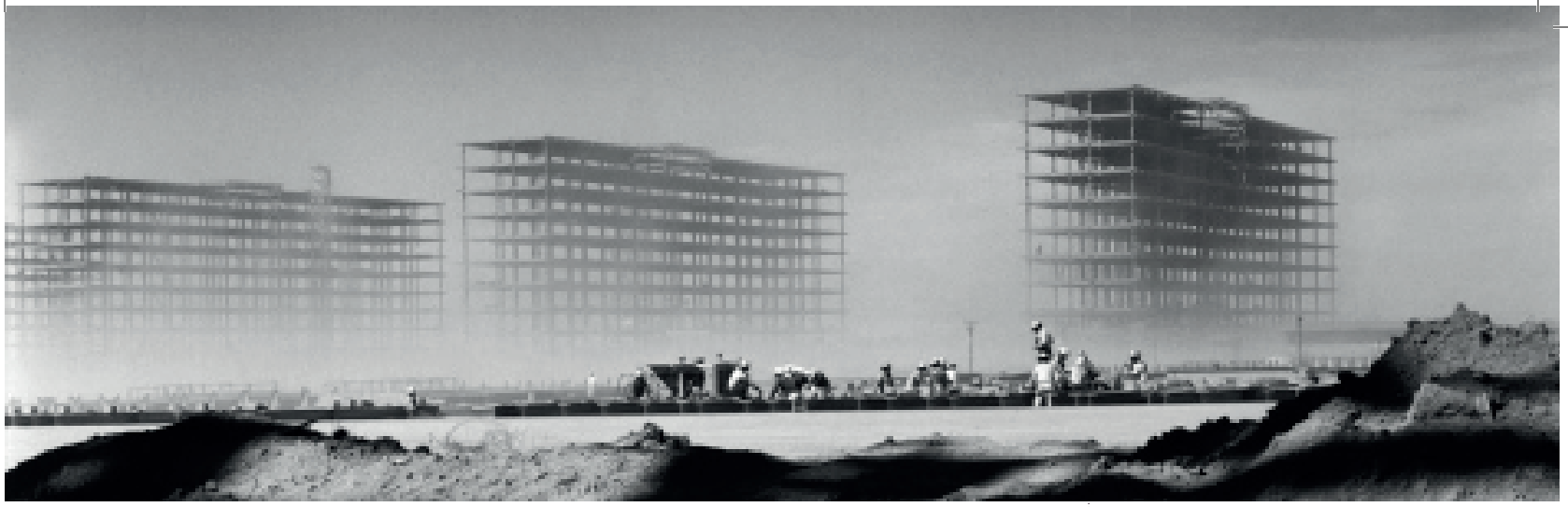

41. Brasilia 1958, Esplanada de los Ministerios

αυξάνονται κατακόρυφα, και έτσι διαμορφώνεται μια κατάσταση αυξημένης ζήτησης, με μικρή όμως προσφορά. Στα αστικά κέντρα ολοένα και αυξάνεται ο βαθμός συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, αφού σταδιακά συγκροτούνται από μεγάλες επιχειρήσεις, τράπεζες και γενικότερα από τον τριτογενή τομέα μαζί με κάποιες κατοικίες υψηλών εισοδημάτων. Αυτό, όπως είναι επόμενο, θα τους προσδώσει έναν καθαρά «διευθυντικό» χαρακτήρα. (Ζαχαριά Α., 2004) Στην Κεϊνσιανή πόλη, το κράτος προσανατολίζει σε σημαντικό βαθμό την διεύθυνση των επιλογών του πληθυσμού όσον αφορά τα καταναλωτικά πρότυπα, αποσκοπώντας πάντα στην επιδοκιμασία και την αποδοχή των χώρων μαζικής βιομηχανικής οικοδόμησης, του αστικού διαμερίσματος, αλλά και της προαστιακής κατοικίας. Στα πλαίσια αυτών των κοινωνικό-πολιτικών αλλαγών, φτάνουμε στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα και στην ανάπτυξη των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος, των κληρονόμων των κηπουπόλεων και της βιομηχανικής πόλης.

2.4.1
οι Νέες Πόλεις, ως οιωνός της προαστιοποίησης

Σε μια προσπάθεια αποκατάστασης του πληθυσμού και αποκέντρωσης του παραγωγικού δυναμικού, το κεϊνσιανό μοντέλο και η πολιτική της κοινωνικής πρόνοιας δίνουν το έναυσμα, αμέσως μετά τον πόλεμο, για την ανέγερση Νέων Πόλεων στις οποίες θα κυριαρχεί το πρότυπο της λειτουργικής πόλης. Έτσι, γεννιέται η ιδέα της «αυτόνομης γειτονιάς», όπως έχει προκύψει από το αγγλοσαξονικό σύστημα. Πάνω σε αυτή δημιουργούνται οι Νέες Πόλεις, οι οποίες θα ανακουφίσουν τις παλαιότερες από τις μεγάλες αστικές συσσωρεύσεις, την τεράστια έλλειψη κατοικιών και την φτώχεια που επέφερε ο Β' Π.Π.. Το φαινόμενο αναπτύσσεται ήδη στις ΗΠΑ από την δεκαετία του 1930, ενώ για την Ευρώπη, πρόδρομο των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος αποτελεί η Βρετανία, με τη δημιουργία των «New Towns» το 1946. Σε διάρκεια τεσσάρων χρόνων υλοποιούνται έξι από αυτές, ενώ το 1969 πέντε Νέες Πόλεις αναδύονται γύρω από το Παρίσι και τέσσερεις στην ευρύτερη επαρχία της Γαλλίας. Το κύμα των γαλλικών νεόδμητων πόλεων ουσιαστικά αποτελεί την εφαρμογή της δημιουργίας των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος. Στόχος αυτών των πόλεων είναι να είναι αυτάρκεις, προσφέροντας όχι μόνο βιομηχανική εργασία, αλλά και μια γκάμα επιλογής ιδίως στον τριτογενή τομέα, που θα μπορεί να απευθύνεται σε κάθε κάτοικο, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης. Σκιαγραφώντας ένα τέτοιο περιβάλλον, όπου η απασχόληση θα ισορροπεί με τον αριθμό του πληθυσμού, και οι συνθήκες διαβίωσης θα είναι σαφώς καλύτερες˙ έναν τόπο που οι κάτοικοι θα έχουν καθημερινή τριβή και αλληλοκατανόηση, βασική επιδίωξη είναι να επιτευχθεί η «κοινωνική ισορροπία». (Σταθακόπουλος Π., 1984) Οι Νέες Πόλεις εντοπίζονται κοντά στα παλιά αστικά κέντρα, δεν είναι όμως πόλεις αυτόνομες ούτε δορυφορικές, αλλά περιφερειακές, προσαρμοσμένες μέσα σε μια μεγάλη μητροπολιτική περιφέρεια. Οι καρδιές των καινούργιων πόλεων περιέχουν κυρίως διοικητικό εξοπλισμό καθώς και εμπορικά κέντρα.

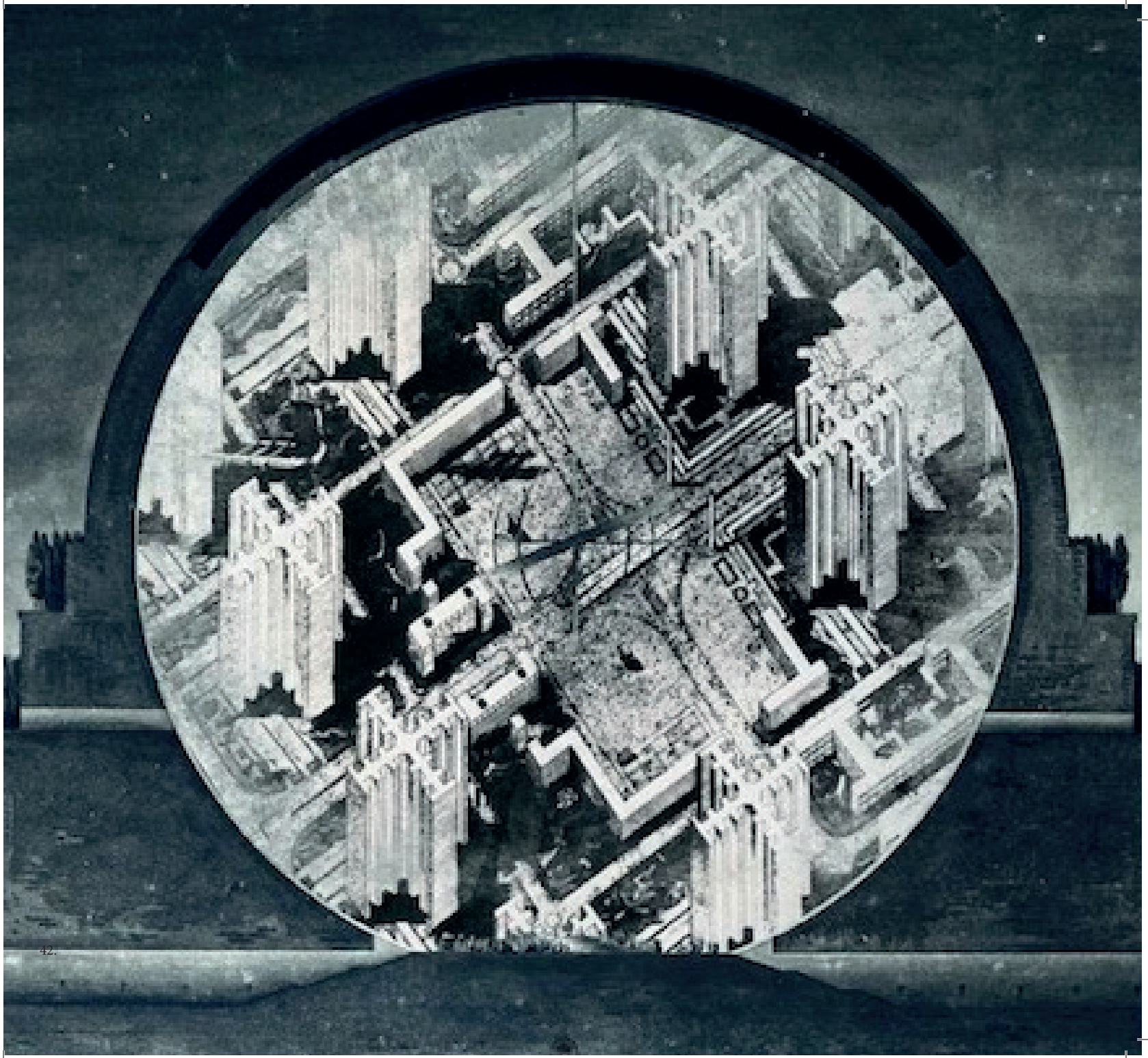

42.

Οι βαριές βιομηχανίες, οι οποίες μολύνουν την ατμόσφαιρα, τοποθετούνται στην περιφέρεια μακριά από τις Νέες Πόλεις, ενώ οι ελαφριές είναι προσαρμοσμένες με τις κατοικίες. Όπως έχει προαναφερθεί, στις Νέες Πόλεις επιχειρείται πλέον ο σαφής διαχωρισμός των λειτουργιών (zoning). Ζώνες κατοικίας, εμπορίου, βιομηχανικές ζώνες κ.α. σχεδιάζονται εκ του μηδενός, ενώ μεγάλη έμφαση δίνεται και στο δίκτυο κυκλοφορίας, το οποίο υπόσχεται εύκολη πρόσβαση μεταξύ αυτών των ζωνών, στην υπηρεσία βέβαια του αυτοκινήτου. Αυτά, σε συνδυασμό με τον χαρακτήρα των Νέων πόλεων, που συγκεντρώνουν, εν τέλει, την αφρόκρεμα της βιομηχανίας, αφού προσφέρουν ευκαιρίες για καλύτερη διαβίωση σε όσους έχουν ήδη μια δουλειά και όχι στα φτωχότερα στρώματα, αλλά και τα ακριβά ενοίκια των κατοικιών, μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως η επιδίωξη για κοινωνική πολιτική, που θα προσφέρει ισορροπία και ανάμειξη των διαφόρων τάξεων των Νέων πόλεων, αποτελεί έναν μύθο. Η δημιουργία τους, μάλλον συμβάλλει περισσότερο στον κοινωνικό διαχωρισμό, αφού «η ομοιογένεια της ζωνοποίησης αποσκοπεί στο να ρυθμίσει την πρώιμη απαξίωση των επενδύσεων σε γη, κτίσματα και κατοικία, που προκαλεί η τυχαία ανάμιξη των χρήσεων, και να κοστολογήσει τη γη ανάλογα με την κοινωνική τάξη που επιθυμεί να φιλοξενήσει». Έτσι, εν τέλει, καλύπτονται οι ανάγκες μόνο των

43. Brasilia

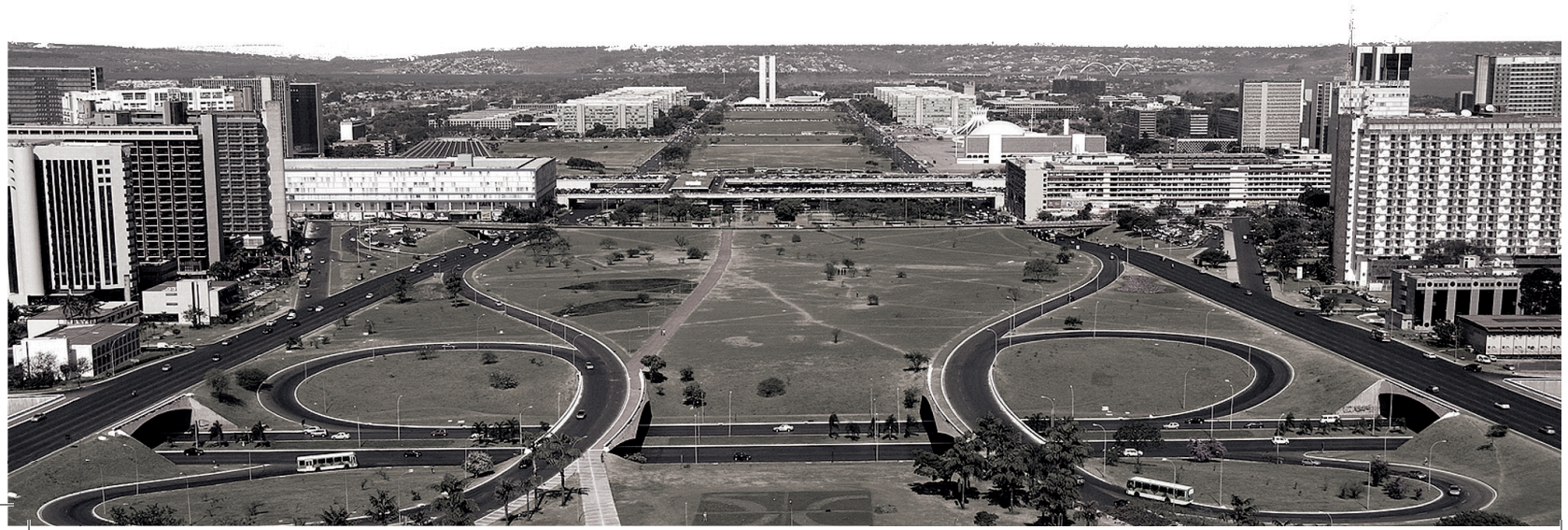

μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων, ενώ οι συνθήκες στα παλαιότερα κέντρα, όχι απλά δεν βελτιώνονται, αλλά σταθερά επιδεινώνονται, σε βαθμό μάλιστα που τα μετατρέπει σε κέντρα δευτερεύουσας, ακόμα και ανύπαρκτης σημασίας. Η ανάπτυξή τους, θα συμβαδίσει με μια ενδυνάμωση των διαφοροποιήσεων μεταξύ των περιοχών, και συγκεκριμένα υπέρ των πιο ευνοημένων, αφού η πολιτική της πόλωσης και της αύξησης των ανισοτήτων, στα πλαίσια του κεφαλαιοκρατικού συστήματος παραγωγής, μεταφράζει τον όρο «κοινωνική ισορροπία» σε διατήρηση και αναπαραγωγή των υφιστάμενων σχέσεων εκμετάλλευσης· και έτσι παράγεται ο χώρος! Αυτά τα φαινόμενα προφανώς δεν απορρέουν από την τεχνική ανάγκη, αλλά ούτε και από την παγκόσμια οικονομική κατάσταση. Η ύπαρξή τους, συνδέεται με τη ύπαρξη και την συντήρηση ενός κοινωνικού συστήματος, μέσα στο οποίο τα πάντα πρέπει υπακούν στην λογική της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Οι Νέες Πόλεις συναρμολογούνται τελικά, σαν μια τέλεια μηχανή που διευκολύνει τη χωροθέτηση του βιομηχανικού κεφαλαίου, «φιλτράροντας» το απαραίτητο εργατικό δυναμικό και εκτελώντας κάποια απαραίτητα έργα υποδομής, και απολογιστικά αποτελούν μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές έκφρασης της κρατικής παρέμβασης στη συγκρότηση του χώρου. Όπως παραδέχονται και οι ίδιοι οι χωροκράτες, με τις Νέες Πόλεις επεκτείνεται ουσιαστικά το Zoning, που υπάρχει μέχρι τότε στα κέντρα των πόλεων, με την έννοια ότι, δεν πρόκειται παρά για μια αναπαραγωγή του κοντράστου που υπάρχει μεταξύ κέντρου και περιφέρειας σε άλλη κλίμακα, δεν πρόκειται παρά για το νεοαφιχθέν φαινόμενο της μαζικής προαστιοποίησης. (Σταθακόπουλος Π., 1984) Το φαινόμενο της προαστιοποίησης θα διαχυθεί παγκόσμια, με ποικίλες μορφές και ιδιαιτερότητες σε κάθε τόπο, ενώ θα χαράξει πλέον σαφή διαχωριστικά όρια μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, μεταξύ πλούσιων και φτωχών. Στη συνέχεια, θα μελετήσουμε την περίπτωση των αμερικανικών προαστίων, καθώς βιώνουν πρώτα την άνθιση της προαστιοποίησης, και επιπλέον, γιατί θεωρούμε πως αποτελούν τη μήτρα των προαστιακών επεκτάσεων. Ο βαθμός στον οποίο οι περισσότερες αμερικανικές πόλεις προαστιοποιούνται αποτελεί την πιο σημαντική χωροταξική ανάπτυξη του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα. Αποτελούν τον τόπο όπου το φαινόμενο της προαστιοποίησης θα αποκτήσει τις πιο ακραίες του εκφάνσεις, και στον οποίο θα αποτυπωθούν πιο έντονα τα σημάδια ενός κοινωνικού απαρτχάιντ.

2.4.2

η προαστιοποίηση των αμερικανικών πόλεων_ τα σημάδια ενός κοινωνικού απαρτχάιντ

Αν η βιομηχανική επανάσταση μπορούμε να πούμε πως αποτέλεσε το πρώτο σημείο σταθμό για την εξέλιξη της ιστορίας της πόλης, την οργάνωση και τη δομή του χώρου, αλλά και για τις κοινωνικές μεταβολές που ακολούθησαν, τώρα η πόλη ετοιμάζεται να βιώσει έναν δεύτερο μεγάλης κλίμακας αστικό μετασχηματισμό που θα ξεκινήσει από την αμερικανική ήπειρο. Μπορεί η έξοδος από τις πόλεις να ξεκινά αρκετά χρόνια νωρίτερα, όμως οι δεκαετίες που θα ακολουθήσουν, από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι τα μέσα περίπου του ΄70, με την ραγδαία βιομηχανική ανάπτυξη, και κατά συνέπεια και την οικονομική ευημερία που θα επικρατήσει, ανάγουν την προαστιοποίηση στην πιο σημαντική χωροταξική ανάπτυξη του 20ου αιώνα, που θα οριστικοποιήσει, εν τέλει, τους κατευθυντήριους άξονες για την από τότε και στο εξής κατάτμηση του χώρου. Είδαμε έως τώρα την πόλη να επεκτείνεται, κυρίως για λόγους εγκατάστασης του πληθυσμού και της βιομηχανίας, κάτι που στη μεταμοντέρνα πόλη δεν αποτελεί πλέον προϋπόθεση για την παραγωγή κατοικίας. Η κουλτούρα της καταναλωτικής κοινωνίας και του life-style των Νέων Πόλεων έρχεται να εδραιωθεί με τη διάχυση της προαστιοποίησης, μετατρέποντας ριζικά πια, την πόλη και την κατοικία σε εμπορεύματα προς κατανάλωση. Η προαστιοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών, και κατά συνέπεια η αναμόρφωση των πόλεων δεν είναι μόνο θέμα νέων υποδομών, περιλαμβάνει έναν εντελή μετασχηματισμό της ζωής στην πόλη, με την κατασκευή μιας νέας αστικής προσωπικότητας. Οι παλιές γειτονιές και τα αντίστοιχα κοινωνικά δίκτυα διαλύονται, καθώς τα νέα προϊόντα που συνοδεύουν την προαστιακή ζωή, από την κατοίκηση ως τα ψυγεία και τα air condition, όπως επίσης και τα δύο αυτοκίνητα, γίνονται πλέον απαραίτητα, η αστική εμπειρία, της ελευθερίας επιλογής στην αγορά, είναι πλέον με την προϋπόθεση ότι έχεις χρήματα.

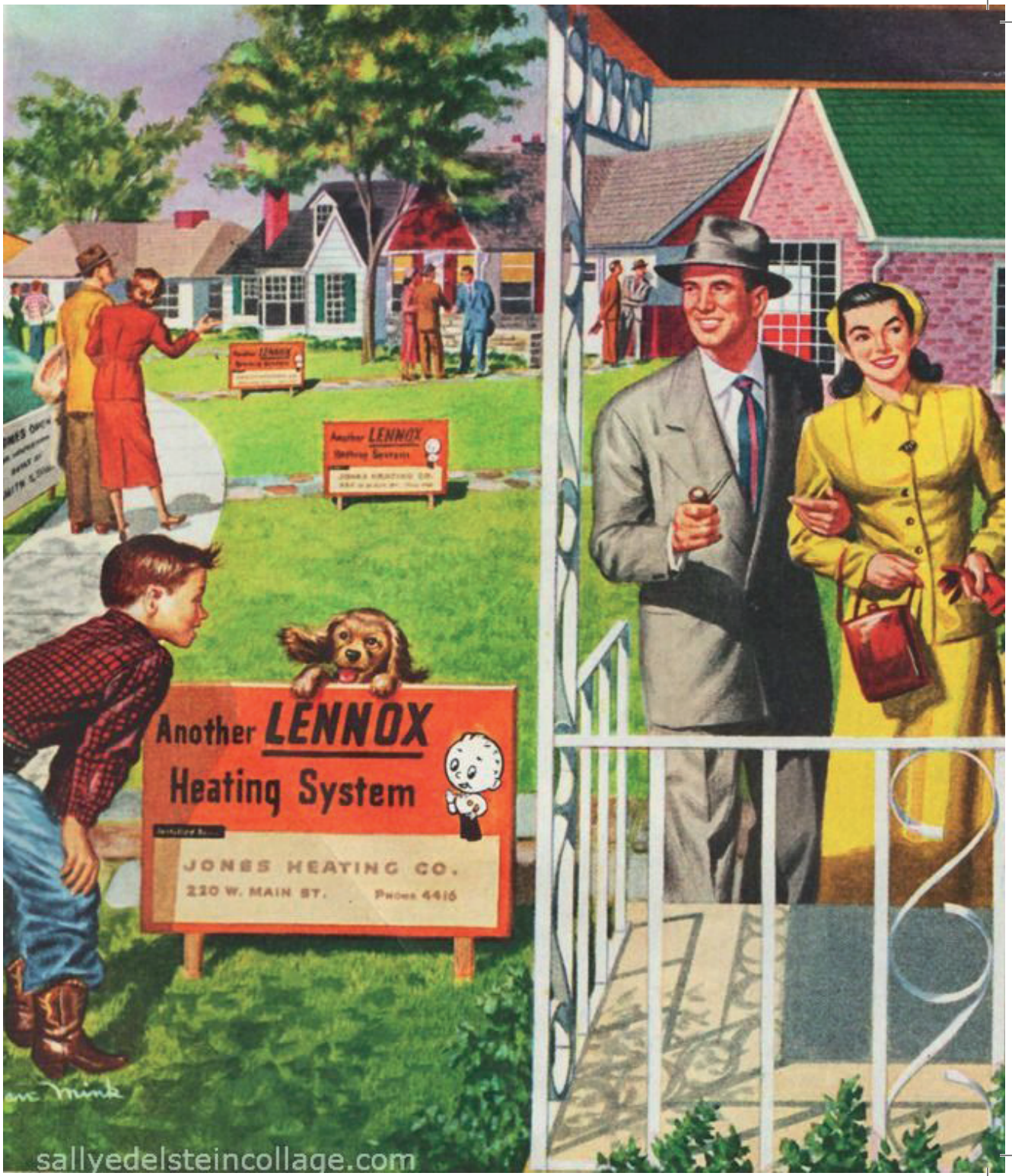
Another LENNOX
Heating System
JONES HEATING CO.
220 W. MAIN ST.
Phone 4416
sallyedelsteincollage.com

Τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, το φαινόμενο της μαζικής προαστιοποίησης γίνεται έντονα αντιληπτό στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τα νέα προάστια να κατακλύζουν την ύπαιθρό, σε τέτοιο βαθμό, ώστε πολύ στοχευμένα ο Bauman να αναφέρεται σε «λευκή έξοδο» από τα κέντρα των πόλεων. (Bauman Z., 2003) Λευκή, αφού τα χαρακτηριστικά του διαχωρισμού στις ΗΠΑ έχουν να κάνουν κυρίως με φυλετικές διαφορές, τόσο «μεγάλες και ανυπέρβλητες», που παίρνουν διαστάσεις κοινωνικού απαρτχάιντ. Ήδη, από το 1947, προωθείται ευρέως, από τις κρατικές πολιτικές, η ιδιοκτησία της κατοικίας ως κεντρικό στοιχείο του "Αμερικάνικου Ονείρου" (American Dream), με επιστέγασμα τη νομοθετική πράξη περί οίκων του '47, που κηρύσσεται και επίσημα πλέον το δικαίωμα όλων των Αμερικάνων να ζουν σε ένα αξιοπρεπές σπίτι, σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον διαβίωσης. Έτσι, η αγορά κατοικίας επιδοτείται, και πολλοί παλιοί ενοικιαστές μετατρέπονται τώρα σε ιδιοκτήτες. Απώτερη στόχευση της ιδιοκατοίκησης, η οποία είναι συνήθως το

45.

μοναδικό περιουσιακό στοιχείο ενός νοικοκυριού, είναι οι άνθρωποι που είναι ιδιοκτήτες του σπιτιού τους ή που έχουν διασφαλίσει μια διάρκεια σε αυτό, και ως εκ τούτου έχουν μεγαλύτερο οικονομικό συμφέρον στην κοινότητά, να πιέσουν οι ίδιοι για λιγότερη εγκληματικότητα, ισχυρότερα μέτρα ασφαλείας, ελέγχου, επιτήρησης και αποκλεισμού των εν δυνάμει απειλητικών ομάδων. Όπως σχολιάζει και ο Harvey, με τις μαζικές κατασκευές σπιτιών αναζωογονούν από τη μια την οικονομία, ενώ αποκαθιστούν παράλληλα τους στρατιώτες που έχουν επιστρέψει από τον Β΄Π.Π., και θα αποτελούσαν απειλή, κοινωνική και πολιτική, στην περίπτωση που γύριζαν στην ανεργία και την ύφεση. Επιτυγχάνεται με αυτόν τον τρόπο, οι καλύτερα αμειβόμενοι εργάτες σταδιακά να στρέφουν τη συμπάθειά τους στους συντηρητικούς πολιτικούς, και έτσι, φορτωμένοι με χρέη όπως είναι, να μειώνουν ταυτόχρονα την πιθανότητα για ενδεχόμενες απεργίες. (Harvey D., 2012:14) Όντως, η δεκαετία του ’60 βρίσκει τα μεσαία και υψηλότερα στρώματα να έχουν ήδη εγκαταλείψει τα κέντρα των πόλεων, τα οποία σταδιακά ομογενοποιούνται, με μια σύσταση από λιγότερο εύπορες ομάδες που είναι αποκλεισμένες από την ευημερία των νέων προαστίων. Έτσι, οι αμερικάνικες μεταπολεμικές πολιτικές στέγασης, σε συνδυασμό με τα κενά του κράτους πρόνοιας και την παράλειψη παροχής ενός αποθέματος καλά σχεδιασμένων κατοικιών για τις ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος, καταδικάζουν, ουσιαστικά, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να ζει σε φτωχές, υποβαθμισμένες, υπερπλήρεις γειτονιές. (Hall P., 2002:198) Ο φόβος για το έγκλημα που παραμονεύει στα κέντρα των πόλεων, αλλά και η ανησυχία για την ακεραιότητα της προσωπικής περιουσίας και των ιδιόκτητων μεσοαστικών κατοικιών που ολοένα και πολλαπλασιάζονται οδηγούν στην εφαρμογή πρακτικών αποκλεισμού, κρατώντας τις μη ευνοημένες ομάδες σε απόσταση ασφαλείας από τα νέα προάστια. Από τις πιο σαφείς, ως προς τις επιδιώξεις της επιλογή στο σχεδιασμό των προαστίων είναι αυτή της χάραξης των δρόμων. Ερχόμαστε να παρακολουθήσουμε τη μετατροπή, από τον συνήθη κάνναβο των ευρωπαϊκών δρόμων, σε διακοπτόμενες παραλλήλους, βρόγχους και cul-de-sac, τυπολογίες που διαμορφώνουν από μόνες τους αποκλεισμούς. (Blakely E., Snyder M., 1997) Η απομάκρυνση από τον κάνναβο είναι ένας μηχανισμός σκόπιμος, αφού το περίπλοκο πλέγμα δρόμων, με τα αδιέξοδα και τις ασυνέχειες, περιορίζει σημαντικά την πρόσβαση και την προσπέλαση των επισκεπτών, αποτρέποντας παράλληλα την είσοδο σε

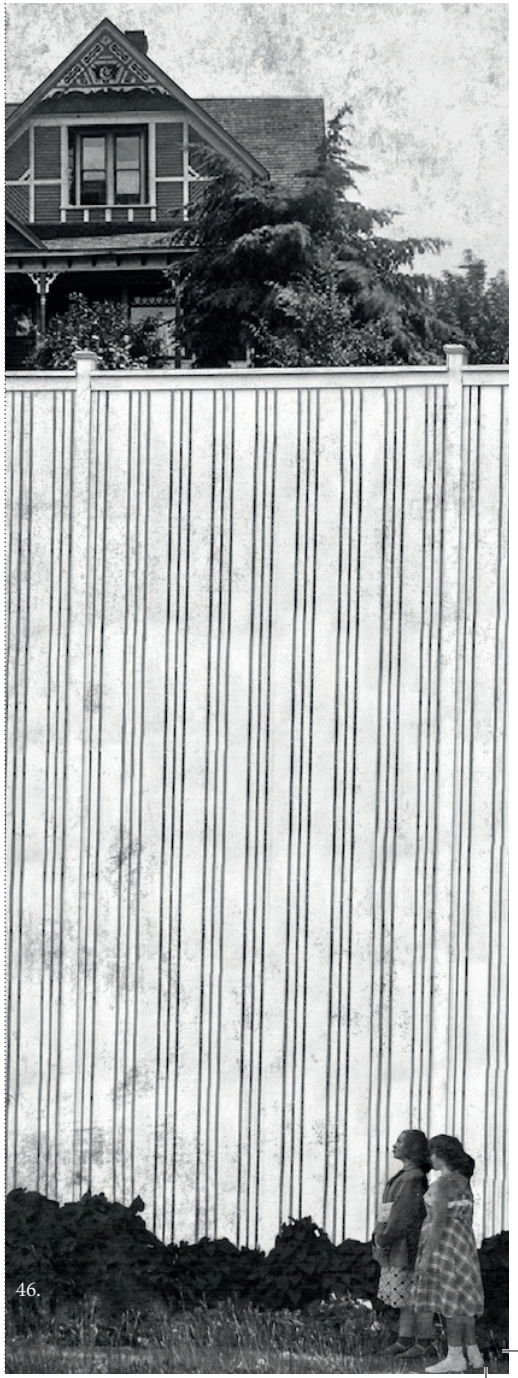

46.

ανεπιθύμητες ομάδες που δεν έχουν «λόγο» να βρίσκονται εκεί. Αυτό, ενισχύεται ταυτόχρονα και από τις αμιγείς ζώνες λειτουργιών, οι οποίες με τη σειρά τους καθιστούν τα προάστια μη προσπελάσιμα από τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Ο δρόμος, σχεδιασμένος για υψηλότερης ταχύτητας ροές, αποκτά πλέον σαφή αναφορά στο αυτοκίνητο, εξαλείφοντας έτσι την πιθανότητα του απροσδόκητου, της συνάντησης, της ζύμωσης και της αλληλοεπιρροής των περιπατητών. Αν συνυπολογίσουμε, μάλιστα, και το δεδομένο της μονό-λειτουργικότητας των νέων προαστίων, με την έννοια της σχεδόν αμιγούς οικιστικής χρήσης, σε συνδυασμό με την εσωστρέφεια και την απομόνωση που προσδίδουν στους κατοίκους οι ασύνδετες χαράξεις των δρόμων, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως, μέσα από τις νέες αυτές εξωαστικές συγκεντρώσεις εξαλείφεται σταδιακά η έννοια του «δρόμου», αλλά και του δημοσίου χώρου συνολικότερα. Όλες οι δραστηριότητες που συνοδεύουν την καθημερινή ζωή στριμώχνονται στα νέα super malls, σημεία «καταναλωτικής» αναφοράς για τα προάστια, με απώτερο στόχο να αντικαταστήσουν ολοκληρωτικά τον δημόσιο χώρο.

47.

Έτσι, μέσα από αυτή τη νέα καθημερινότητα, αλλοιώνεται σταδιακά και το πολιτικό τοπίο· και από την κοινοτική δράση και τη διεκδίκηση συλλογικών στόχων του Μεσοπολέμου μεταβαίνει στην κατεύθυνση αξιών που υπερασπίζονται την ακίνητη περιουσία των εξατομικευμένων ταυτοτήτων. (Harvey D., 2008: 12) Η υπεράσπιση των αξιών της ιδιοκτησίας γίνεται κυρίαρχου πολιτικού ενδιαφέροντος, σε σημείο που όπως δείχνει ο Mike Davis, οι ενώσεις ιδιοκτητών κατοικίας στην πολιτεία της Καλιφόρνιας, προκειμένου να προστατέψουν την περιουσία τους, γίνονται προμαχώνες πολιτικής αντίδρασης, αν όχι τοπικών φασισμών γειτονιάς. (Davis M.,1990) Το μοντέλο του αμερικάνικου προαστίου όπως και οι πολιτικές που το προωθούν αποδίδουν για τις δεκαετίες του ’50 και του ’60, τόσο από πολιτική όσο και από μακροοικονομική πλευρά, καθώς υποστηρίζουν δύο δεκαετίες ισχυρής μεγέθυνσης των ΗΠΑ, και οι συνέπειές τους διαχέονται παγκοσμίως. Το πρόβλημα είναι πως με την ελευθερία κινήσεων που παρέχει το αυτοκίνητο η προαστιοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών εξαπλώνεται με ταχύτατους ρυθμούς που ξεπερνούν ακόμα και τις κρατικές ρυθμίσεις και προβλέψεις, κάνοντας τη διαδικασία της επέκτασης της πόλης τόσο γεωγραφικά άνιση, όσο και οι ροές των εισοδημάτων στα διαφορετικά τμήματα της κοινωνίας. Τα προάστια ανθίζουν, ενώ το εσωτερικό των πόλεων γνωρίζει πτώση· ενώ η “λευκή” εργατική τάξη ακμάζει οι μειονότητες του εσωτερικού των πόλεων, ως επί το πλείστον άφροαμερικάνοι, εγκλωβίζονται όλο και περισσότερο σε νησίδες αστικής φτώχειας, σε έναν φαύλο κύκλο κοινωνικών προβλημάτων, με περιορισμένες ευκαιρίες στην εργασία, ελλιπή εκπαίδευση, καθώς επίσης και αποκομμένοι από την υπόλοιπη κοινωνία. Ό μόνος τρόπος για να μπορέσει να προσεγγίσει τα προάστια ο κόσμος των μειονοτήτων είναι δουλεύοντας εκεί, παρέχοντας υπηρεσίες στην αστική τάξη. Συνεπώς, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι δείκτες κοινωνικής δυσφορίας, όπως η εγκληματικότητα, η κατάχρηση ναρκωτικών, η κακή υγεία, οι γεννήσεις από ανύπαντρους γονείς, αυξάνονται σημαντικά στις περιοχές όπου οι μη-λευκοί συγκεντρώνονται. (Hall, 2002:200) Έτσι, οι αποκλεισμένοι στις υπό κατάρρευση κεντρικές γειτονιές των μητροπόλεων, αφροαμερικάνοι, συμμαχούν μαζί με τις γυναίκες των προαστίων οι οποίες έχουν υποβιβαστεί ξανά στη σφαίρα της οικιακής πραγματικότητας, και τους νέους οι οποίοι δυσφορούν από τη μονοτονία της προαστιακής ζωής. Μαζί, προχωρούν σε

μια σειρά από εξεγέρσεις στο εσωτερικό των πόλεων, όπως στο Ντιτρόιτ ή στο Watts, με αίτημα για «ευπρεπείς κατοικίες που να στεγάζουν ανθρώπινα όντα»[2], και με αποκορύφωμα τις αυθόρμητες εξεγέρσεις σε περίπου σαράντα πόλεις, ως επακόλουθο της δολοφονίας του Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ το 1968. Ο μαύρος ηγέτης επανατοποθετεί το ζήτημα του φυλετικού διαχωρισμού-αποκλεισμού που διαπνέει τις αμερικάνικες πόλεις, αποδίδοντας τη βία στη λειτουργία του κυρίαρχου καπιταλιστικού συστήματος, καθώς συνδέει τις φυλετικές διακρίσεις με την οικονομική ανισότητα. «Δεν πιστεύω», λέει χαρακτηριστικά, «ότι υπάρχει κάποιο οργανωμένο σχέδιο για την πρόκληση επεισοδίων, οι ταραχές είναι γέννημα των συνθηκών στις οποίες ζούμε· και όσο διατηρούνται αυτές οι συνθήκες, και οι μαύροι ζουν σε αυτό το οικονομικό καθεστώς ύφεσης, κάθε πόλη θα μετατρέπεται σε μια πυριτιδαποθήκη έτοιμη να εκραγεί με την παραμικρή αφορμή […] οι ταραχές δεν είναι φυλετικές αλλά καθαρά ταξικές». (ντοκυμαντέρ "I had a dream")

Όσο, λοιπόν, οι ανισότητες γίνονται πιο σκανδαλώδεις, εμφανίζονται και νέες μορφές βίας σε βαθμό που αγγίζει τον παροξυσμό, σε βαθμό που η βία των φτωχών, εναντίον άλλων φτωχότερων, παίρνει χαρακτηριστικά πραγματικού κοινωνικού πολέμου. (Παπακωνσταντίνου Π., 2002) Παρά την επιθυμία πολλών έγχρωμων να προσεγγίσουν την περιφέρεια προκειμένου να ξεφύγουν από αυτόν τον πόλεμο, τελικά εγκλωβίζονται στις πόλεις, καθώς τα εμπόδια για τα "λευκά" προάστια ενισχύονται συνεχώς. Έτσι, σε συνδυασμό και με την αδιάκοπη μετανάστευση από το Νότο, αλλά και με τη φυσική αύξηση του πληθυσμού φτάνουμε στη δεκαετία του '80 με πολλές μεγάλες πόλεις των ΗΠΑ να απαρτίζονται από έγχρωμο πληθυσμό σε ποσοστό ανώτερο του 50%, κάτι που συνεχίζεται μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα. (Hall P., 2002:200)

Παρ' όλο που εκ πρώτης όψεως ο διαχωρισμός στις ΗΠΑ έχει να κάνει με φυλετικές διακρίσεις, συνειδητοποιούμε πως, εν τέλει, υποκρύπτει σαφή ταξικά χαρακτηριστικά. Αυτό, σε συνδυασμό με την παρακαταθήκη που αφήνει η αμερικανική προαστιοποίηση για τις πόλεις του σήμερα, εφαρμόζοντας και προωθώντας αρκετές από τις πιο διαδεδομένες πλέον πρακτικές διαχωρισμού-αποκλεισμού, συνθέτουν τους λόγους για τους οποίους επιλέγουμε να ασχοληθούμε τόσο εκτενώς με την περίπτωση των ΗΠΑ. Έτσι, λοιπόν, με

[2] μανιφέστο των 10 σημείων, μαύροι πάνθηρες (επαναστατική, αφρο-αμερικανική, αριστερή οργάνωση, που έδρασε στις Η.Π.Α από το 1968 ως το 1982

διαφορά χρόνου, το φαινόμενο της προαστιοποίησης με τέτοιου τύπου χαρακτηριστικά παίρνει αντίστοιχες διαστάσεις στην ευρωπαϊκή, αλλά και τις υπόλοιπες ηπείρους, με διαφοροποιήσεις που έγκεινται στις ιδιοτυπίες της εκάστοτε περιοχής, αλλά και με κοινή συνισταμένη ως προς τα αποτελέσματα. Φυσικά και ο αντίκτυπος των προαστίων ποικίλλει ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου, την τάξη και τη φυλή των ατόμων που συμμετέχουν, παρ 'όλα αυτά, η ανάπτυξη των κατοικιών στους εξωτερικούς δακτύλιους των δυτικών πόλεων μπορεί να συνδεθεί ευρέως με τις κοινωνικές διαιρέσεις. Ανεξάρτητα από το εάν αυτά τα γκέτο, γειτονιές ή εκτάσεις βρίσκονται στον αστικό πυρήνα, τα προάστια ή στα δαχτυλίδια ανάμεσά τους, όλες αυτές οι μορφές διαίρεσης αποτελούν συστατικό στοιχείο για την διάρθρωση των επερχόμενων αστικών τοπίων. (Khosla P., 2005: 66-69)

48.

πέρασμα στον 21ο αιώνα

(δεκαετίες ’70 ’80)

Φτάνουμε έτσι στη δεκαετία του ’70 με την φιλελεύθερη πολιτική και το κεϋνσιανό μοντέλο παραγωγής να βρίσκονται σε αδιέξοδο, αφού οι ανάγκες της αγοράς για εξειδικευμένα προϊόντα δεν καλύπτονται πλέον από τη μαζική παραγωγή. Από το 1980 και μετά, η βιομηχανία, αλλά και γενικότερα η οικονομία των πόλεων υφίστανται κρίση, ο τομέας της απασχόλησης παρακμάζει, και η ζήτηση για εργατικό δυναμικό μειώνεται δραματικά. Αυτό, σε συνδυασμό με την απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας, την στροφή σε πιο συντηρητικά καθεστώτα, αλλά και την παγκόσμια οργάνωση του καπιταλισμού, ο οποίος απαιτεί διαρκώς να βρεθούν κερδοφόρα πεδία για καπιταλιστική παραγωγή και απορρόφηση του πλεονάσματος, τοποθετούν το ζήτημα της αστικοποίησης, ως έναν από τους πιο ουσιαστικούς και κερδοφόρους τομείς για την αντιμετώπιση της κρίσης. Το νέο πολεοδομικό σύστημα δεν καθορίζεται πλέον από πολιτικές πιέσεις και κρατικές παρεμβάσεις αλλά από όρους marketing και διαφήμισης, κατακερματίζοντας την πόλη σε ζώνες προς κατανάλωση, και διαμορφώνοντάς την σύμφωνα με το πιο οικονομικά επικερδές πλάνο. Έτσι, τις δεκαετίες του ’70 και του ’80 εφαρμόζεται ευρέως το μοντέλο των ομόκεντρων κύκλων, ενώ τα κέντρα των πόλεων ανακατασκευάζονται μέσω συνεχών αναπλάσεων (gentrification), με σαφή διευθυντικό και τουριστικό χαρακτήρα. Τα προάστια, με τη μονολειτουργικότητα να εξακολουθεί να τα διαπνέει, καθιστόνται εξαρτώμενα από τα αστικά κέντρα, ενώ οι ενδιάμεσες περιοχές που έχουν τοπικά κέντρα, με λιγότερες όμως υποδομές από τον πυρήνα, καταλαμβάνονται από τα χαμηλόμισθα στρώματα που έχουν διωχθεί (μέσω των αναπλάσεων) προκειμένου να αναβαθμιστούν τα μητροπολιτικά κέντρα.

Σταδιακά, λοιπόν, κάθε ευπαθής ομάδα που δεν προάγει την εικόνα της πόλης γίνεται αντικείμενο καταστολής και αποκλείεται από τα καλοφτιαγμένα αστικά κέντρα. Δεν είναι λίγες, όμως, και οι αμέτρητες εξαθλιωμένες εργατικές συνοικίες που παραμένουν στους κόλπους της πόλης, και οι οποίες βιώνουν έναν διαρκή μαρασμό, περιθωριοποιούνται και απομονώνονται, διαμορφώνοντας, έτσι, θυλακοποιημένα κλειστά συστήματα εργατικών περιοχών αμιγούς κατοικίας, και σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και αστικά ghetto. Στην απέναντι όχθη, από την άλλη, δημιουργούνται κλειστά επιτηρούμενα σχήματα κατοικιών που προορίζονται κυρίως για τις ανώτερες τάξεις, γνωστά και ως "ghetto" πλουσίων ή πιο δόκιμα "gated communities". (Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015) (Ζαχαριά Α., 2004) Προμηνύεται η περίοδος της «απόλυτης αποδοχής του κατακερματισμού, της εφημερότητας, του διαχωρισμού, της διαφορετικότητας. (Harvey D., 2001)

III

χωρικές εκφάνσεις του διαχωρισμού σήμερα

Με την διαρκή αποβιομηχανοποίηση των ανεπτυγμένων χωρών της δύσης, και την συνεχή μεταφορά των βιομηχανιών στις χώρες του λεγόμενου τρίτου κόσμου, όπου οι μισθοί είναι κατά πολύ χαμηλότεροι, η φορολογία ευνοϊκότερη για τις πολυεθνικές, αλλά και όπου ο περιβαλλοντικός έλεγχος και οι ασφαλιστικές νομοθεσίες για τους εργαζόμενους απουσιάζουν, φτάνουμε στο σήμερα να παρακολουθούμε τα πρώην βιομηχανικά αστικά κέντρα να βυθίζονται στην ανεργία. Ο ανειδίκευτος ή μερικώς ειδικευμένος εργατικός πληθυσμός μένει κατά βάση χωρίς δουλεία, ενώ παράλληλα, οι διαρκώς αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές, που προκύπτουν λόγο της γενικευμένης απορρύθμισης της οικονομίας και οι οποίες αναζητούν μια καλύτερη ζωή στις πόλεις με τις πιο ευνοϊκές κοινωνικές-πολιτικές-οικονομικές συνθήκες, δεν μπορούν να απορροφηθούν. Δομείται έτσι, σταδιακά, μια κατώτερη τάξη (under class), που μαζί με την προσθήκη των μεταναστών γίνεται υπεράριθμη, και για να καταφέρει να επιβιώσει, σε πολλές περιπτώσεις, στρέφεται στην παραοικονομία και την παραβατικότητα. Προκύπτει έτσι, από αρκετούς επίσημους φορείς και μη, με μια γενίκευση ως προς τις κατώτερες τάξεις συνολικά, ο χαρακτηρισμός και η αντιμετώπισή τους ως παραβάτες, προβληματικούς ή άτομα αποκλίνουσας συμπεριφοράς, εκφράζοντας ταυτόχρονα τη δυσαρέσκειά τους, και σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και την διάθεση να προφυλαχθούν και να απομονωθούν από εκείνους. (Μπουρνάς Ε., 2011) Με τη διαρκή γιγάντωση των μητροπόλεων, όμως, πολλά από τα προάστια που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ενσωματώνονται σε αυτές, και ως εκ τούτου, και στις παθογένειές τους. Καθίσταται λοιπόν αναγκαία η δημιουργία ενός σαφέστερου και πιο αδιαπέραστου ορίου που δεν θα επιτρέπει την εισχώρηση των «αστικών αποβλήτων» στις συνοικίες των ανώτερων τάξεων. Έτσι, από την αναζήτηση της ουτοπικής πόλης για όλους με τις κηπουπόλεις του Howard, και την αποκλίνουσα μετερμηνεία τους σε κηποπροάστια για την εύπορη μεγαλοαστική τάξη, προκειμένου να προφυλαχτεί από τους προβληματικούς φτωχούς, φτάνουμε στο σήμερα να παρακολουθούμε την πιο ακραία μετάφραση αυτής της αρχικής ουτοπικής ιδέας να αποτυπώνεται σε κλειστά σχήματα που προάγουν τον απόλυτο ταξικό και κοινωνικό διαχωρισμό. Ο λόγος για τα κλειστά επιτηρούμενα σχήματα κατοικιών ή αλλιώς gated communities.

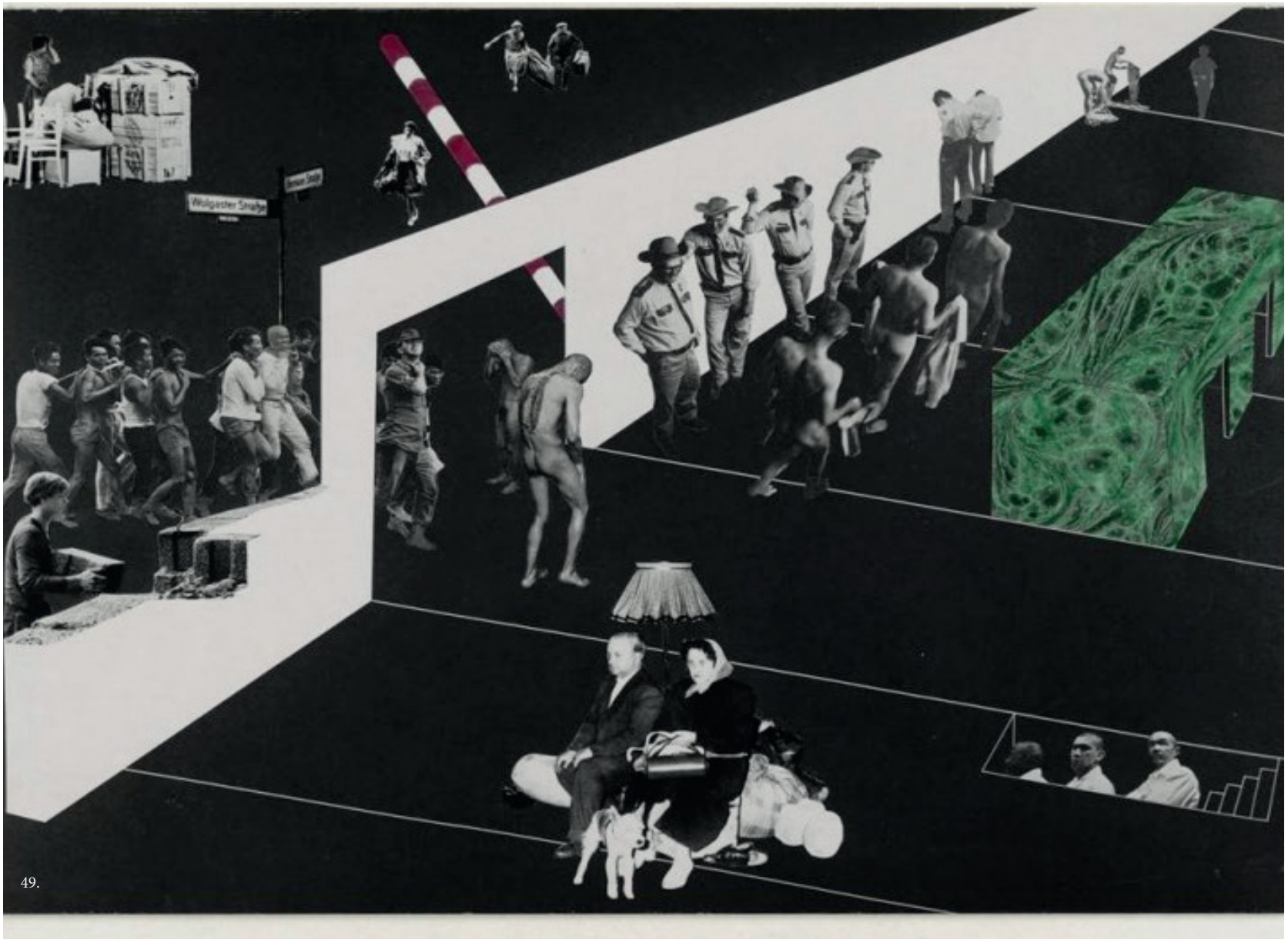

49.

3.1
Gated Comunities

Είναι η ανασφάλεια και ο φόβος, φόβος για οποιονδήποτε πιο αδύναμο μπορεί να αποτελέσει απειλή ως προς την προσωπική ασφάλεια και περιουσία μας, που με τόσο αδιόρατο τρόπο έχουν διεισδύσει και ριζώσει στις συνειδήσεις μας, συναισθήματα που ο αντίκτυπός τους, όμως, δεν θα μπορούσε να λείπει από την αρχιτεκτονική που φιλοξενεί όλες αυτές τις τόσο διαφορετικές οντότητες. Από πολύ παλιά η παράμετρος «ασφάλεια» επηρεάζει τις τυπολογίες των κτιριακών μορφών, καθώς επίσης και τους τρόπους οργάνωσης οικισμών. Τα κατακόρυφα στοιχεία-εμπόδια στο έδαφος, άλλωστε, από τα τείχη μέχρι τα συρματοπλέγματα, εμφανίζονται από την αρχαιότητα σαν λύση για την αντιμετώπιση της εκάστοτε απειλής, στοιχεία που καθορίζουν ένα περίγραμμα μικρού ή μεγάλου μήκους που διαχωρίζει τους «μέσα» από τους «έξω», φιλτράροντας τις μεταξύ τους επαφές, όπως γίνεται για παράδειγμα στις φυλακές, τους ζωολογικούς κήπους, τα ψυχιατρεία… Έχουμε να κάνουμε με την επανεμφάνιση ενός οικιστικού προτύπου που η τόσο αυστηρή μορφή του έχει ατονήσει τον προηγούμενο αιώνα, την περίοδο, δηλαδή, της άμβλυνσης των πολιτικών και οικονομικών διαφορών, και της επικράτησης πιο συλλογικών αντιλήψεων. Στην εποχή όμως της παγκοσμιοποίησης τα δεδομένα είναι διαφορετικά, οι επιπτώσεις στη διαμόρφωση του δομημένου χώρου επαληθεύουν το ότι η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία ενσαρκώνουν τις εκάστοτε κοινωνικές δομές και προτεραιότητες. Η αύξουσα φοβία που συνοδεύει την τρέχουσα κοινωνική αποσύνθεση ξαναζωντανεύει παλιούς τύπους πολεοδομικής οργάνωσης, σαν αυτούς που βλέπουμε σε μεσαιωνικές πόλεις που περιβάλλονται

από τείχη ή σε παλιά χωριά που τα ακραία σπίτια σχηματίζουν περιμετρικό τείχος. Ολόκληρες γειτονιές φράσσονται ή τοιχοποιούνται, οι ροές των κατοίκων ελέγχονται, και οι κάτοικοί τους κινούνται με τον φόβο και την ανάγκη να αποκλείσουν να διαχωρίσουν και να ελέγξουν τους εγκληματίες φτωχούς. Πρόκειται για τα περίφρακτα οικιστικά συγκροτήματα, που διαδίδονται ανά τον κόσμο με ποικίλα ονόματα όπως "gated communities", "urbanización cerrada", "geschlossene Wohnanlage", "condomínios fechados". (Στασινόπουλος Θ., 2010)

50.

_ορισμός

Όπως αναφέρεται στο βιβλίο 'Fortress America - Gated Communities in the United States' (Blakely E., Snyder M., 1997), ο όρος 'gated communities' περιγράφεται ως εξής: "Είναι περιοχές κατοικίας με ελεγχόμενη πρόσβαση, στις οποίες οι δημόσιοι χώροι έχουν ιδιωτικοποιηθεί. Είναι φυλασσόμενες περιοχές που περικλείονται συνήθως από τοίχους ή φράκτες, με ελεγχόμενες εισόδους που εμποδίζουν την πρόσβαση των μη κατοίκων". Οι ίδιοι συγγραφείς σημειώνουν πως "οι περίφρακτες κοινότητες διαφέρουν από τις πολυκατοικίες με θυρωρούς ή φρουρούς που εμποδίζουν την πρόσβαση του κοινού στο εσωτερικό ενός κτιρίου. Αντί γι' αυτό, οι κλειστές κοινότητες αποκλείουν τους πολλούς από παραδοσιακά κοινόχρηστους χώρους, όπως τα πεζοδρόμια και τους δρόμους". (Στασινόπουλος Θ., 2010) Πρόκειται για πλήρως εξοπλισμένες κοινότητες με οργανωμένο δίκτυο δρόμων και πεζοδρόμων, ανέσεις όπως πάρκα, παραλίες, μονοπάτια, γήπεδα γκολφ, παιδικές χαρές, και γενικότερα υποδομές που μέχρι πρότινος ανήκαν σε όλους.

_η ιστορία του φαινομένου

Η αρχή των κοινοτήτων ελεγχόμενης εισόδου με τα σημερινά χαρακτηριστικά γίνεται το 1915 στο Φέρμοντ Πλέις του Λος Άντζελες, για την προστασία των διάσημων κατοίκων της περιοχής από την εγκληματικότητα, την πορνεία και τη ζητιανιά, φαινόμενα με πολύ μεγάλη έξαρση για την εποχή. Στη συνέχεια, κατά τις δεκαετίες του '60 και '70, παρατηρείται ο σχηματισμός οικισμών για ηλικιωμένους στις ΗΠΑ, καθώς η τακτική αυτή επεκτείνεται και σε παραθεριστικά συγκροτήματα, country club, και οικιστικούς σχηματισμούς στα προάστια. Την ίδια εποχή, εκτός από τα γήπεδα γκολφ που περιφράσσονται για λόγους αίγλης, οι περισσότερες κοινότητες προσφεύγουν στον έλεγχο των εξωτερικών ροών, εξαιτίας του φόβου της εγκληματικότητας που γεννά η κοινωνική και οικονομική ανισότητα σε μία περίοδο έντονων ανακατατάξεων. Τη δεκαετία του 1980, όμως, και με την κατεδάφιση του κοινωνικού κράτους, οι οικιστικές ομάδες τέτοιου τύπου εξαπλώνονται ραγδαία, ενώ η ευρωπαϊκή ήπειρος γνωρίζει το νέο αυτό οικιστικό ρεύμα στα μέσα της δεκαετίας, από το "πρωτοπόρο" ζεύγος Θάτσερ που κατασκευάζει την πρώτη κοινότητα τέτοιου είδους στο Λονδίνο. (Παπακωνσταντίνου Π., 2002)

Σήμερα, το φαινόμενο εξελίσσεται με ρυθμούς γεωμετρικής προόδου, και ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου υπάρχουν ήδη 20.000 ιδιωτικές συνοικίες, χωριά και πόλεις που φιλοξενούν γύρω στα εννέα εκατομμύρια Αμερικανών. Οκτώ στα δέκα καινούργια οικιστικά προγράμματα αφορούν οχυρωμένες κοινότητες, και συγκεκριμένα, το 40% των νέων σχεδιασμένων κοινοτήτων διαθέτουν ελεγχόμενη είσοδο. Η Καλιφόρνια και η Φλόριντα έχουν τις περισσότερες κοινότητες αυτού του είδους με το Τέξας να κατέχει την τρίτη θέση. Χαρακτηριστικό είναι ότι, η διάθεση εγκατάστασης στις κοινότητες ελεγχόμενης εισόδου είναι πολύ μεγαλύτερη από τον διαθέσιμο αριθμό κατοικιών σε αυτές. (Blakely E. J. και Snyder G., 1997) Όσον αφορά τα υπόλοιπα κράτη, είναι μια τάση που απλώνεται παγκόσμια, από το Μεξικό ως την Κίνα. Δεδομένου ότι πρόκειται κατά κανόνα για αυτοπροστασία των πλουσίων από τις απειλές των φτωχών, εμφανίζεται ιδιαίτερα σε χώρες με χαμηλό δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης ή/και με μεγάλες εισοδηματικές ανισότητες, όπως η Λατινική Αμερική. Στον ευρωπαϊκό χώρο τα παραδείγματα περιορίζονται κυρίως στη Ρωσία και την Βρετανία, αλλά έχουν αρχίσει να ξεπροβάλλουν και σε χώρες υψηλής κοινωνικής συνοχής όπως η Γερμανία και η Σουηδία. (Στασινόπουλος Θ., 2010) Η έρευνα των Blakely και Snyder, όπως επίσης και η δική μας, στην υποενότητα αυτή βασίζεται κυρίως στις κοινότητες των ΗΠΑ, μια παγκόσμια υπερδύναμη που ασκεί τρομερή επίδραση στα παγκόσμια κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά δρώμενα, και οι πολεοδομικές της τάσεις αποτελούν παγκόσμιο πρότυπο οικιστικής ανάπτυξης. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ακολουθείται πάντα το αμερικάνικο πρότυπο οικιστικής ανάπτυξης αφού διαφέρει το παρελθόν κάθε χώρας και οι εκάστοτε μηχανισμοί αφομοίωσης. Τα χαρακτηριστικά, όμως, των κοινοτήτων ελεγχόμενης εισόδου άλλων χωρών και Ηπείρων δεν απέχουν κατά πολύ από αυτά των κοινοτήτων των ΗΠΑ, αφού σταδιακά παρουσιάζεται μία έντονη τάση ομογενοποίησης του φαινομένου.

_κατηγοριοποίηση φρουρούμενων κοινοτήτων

Κατά τους Blakely και Snyder, οι περίφρακτες κοινότητες κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες. Η κατηγοριοποίηση γίνεται με βάση το ύψος των εισοδημάτων των κατοίκων, τις ανέσεις που προσφέρονται και τη θέση τους στην πόλη. Στην πρώτη ανήκουν οι κοινότητες «lifestyle» ή αλλιώς «καλοζωίας», οι οποίες περιλαμβάνουν συγκροτήματα κατοικιών συνταξιούχων, και πολυτελείς εγκαταστάσεις αναψυχής όπως λέσχες γκολφ, καθώς και προαστιακές κοινότητες για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα. Αυτές οι δραστηριότητες λειτουργούν ως πόλος ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων για όσους επιζητούν την ομοιομορφία, και μια ζωή καθορισμένη από αυστηρούς κανόνες σε ένα πλήρως προβλέψιμο περιβάλλον. Στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι κοινότητες «κύρους» ή «γοήτρου», οι οποίες είναι μικρότερες σε έκταση από τις προηγούμενες, και συνήθως δεν προσφέρουν κάποια άλλη χρήση πέραν της κατοικίας. Απευθύνονται σε όσους επιθυμούν την κοινωνική ομοιογένεια και τον αποκλεισμό των οχλουσών λειτουργιών, προκειμένου να διατηρούνται οι αξίες γης σε υψηλά επίπεδα. Οι κοινότητες αυτές ορίζονται από την οικονομική και κοινωνική θέση των κατοίκων, που συνήθως είναι πλούσιοι και διάσημοι με διάθεση απομόνωσης, ενώ οι πύλες τους αποτελούν σύμβολα ευμάρειας. Και στις δύο αυτές κατηγορίες οι κοινότητες κτίζονται εξαρχής από τις κατασκευαστικές εταιρίες και βρίσκονται κατά βάση έξω από την αστική ζώνη. Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι «ζώνες ασφαλείας», οι οποίες εντοπίζονται κυρίως μέσα στον αστικό ιστό ή τα κοντινά προάστια, και πρόκειται για υφιστάμενες «ανοικτές» περιοχές που περιφράσσονται από τους ίδιους τους κάτοικους και μετεξοπλίζονται με φυσικά στοιχεία όπως πύλες, συρματοπλέγματα και οδοφράγματα, για την προστασία τους από την εγκληματικότητα και την κυκλοφοριακή συμφόρηση. Σε αυτή την κατηγορία τα μέτρα ασφαλείας είναι πιο πολλά και πιο έκδηλα, αφού οι ζώνες ασφαλείας γειτνιάζουν με περιοχές χαμηλών εισοδημάτων, οι οποίες είναι συσχετισμένες με την εγκληματικότητα στις συνειδήσεις των κατοίκων. Σε αυτές τις πρωτοβουλίες κύρια πρόθεση είναι η σύσφιξη των κοινωνικών σχέσεων αποκλείοντας ότι υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής, ενώ χαρακτηριστικό είναι, ότι αυτή η μορφή δεν απευθύνεται σε υψηλά οικονομικά στρώματα αλλά συναντάται και στις χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις. (Blakely E. J. και Snyder G., 1997)

Όμως και στις τρεις αυτές κατηγορίες εντοπίζουμε κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Πρόκειται για καθαρά ιδιωτικούς χώρους που προορίζονται για κοινόχρηστη χρήση και διακρίνονται από εσωστρέφεια, καθώς δεν έχουν καμία σχέση με τον δημόσιο χώρο, του οποίου τη ζωή και την ετερογένεια απορρίπτουν ρητά. Αναφερόμαστε σε εντελώς αυτόνομα συστήματα, πλήρως ανεξάρτητα από το άμεσο περιβάλλον τους, που άρα μπορούν και να τοποθετηθούν οπουδήποτε. Διαχωρίζονται με στοιχεία όπως τοίχοι, συρματοπλέγματα και πράσινες ζώνες, και ελέγχονται από οπλισμένους συνήθως φύλακες και προηγμένα συστήματα ασφαλείας, όπως ηλεκτρονικές ταυτότητες, κωδικοί ασφαλείας και κάμερες καταγραφής κινήσεων, που επιβάλλουν ταυτόχρονα κανόνες ένταξης και αποκλεισμού. Οχυρωματικά στοιχεία, υλικά και άυλα τείχη, που εφησυχάζουν τους «μέσα» και τρομοκρατούν τους «έξω». Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για ένα

51.

πλασματικό αίσθημα ασφάλειας, αφού τα ποσοστά εγκληματικότητας για τις φρουρούμενες κοινότητες σε σχέση με αυτά των ανοιχτών είναι περίπου τα ίδια! (Παπακωνσταντίνου Π., 2002) Όμως αυτό δεν έχει και τόσο σημασία στην πράξη, αφού όσο περισσότερο απομονώνονται και διαχωρίζονται οι άνθρωποι από τους ανόμοιούς τους τόσο περισσότερο θα τους φοβούνται. Η κοινωνική ομοιογένεια που διακρίνει αυτούς τους «ουτοπικούς» μικρόκοσμους καλλιεργεί στους, ήδη φοβικούς και καχύποπτους, κατοίκους τους μια σχέση ολοκληρωτικής άρνησης και ρήξης με το εξωτερικό περιβάλλον· μια ρήξη ουσιαστικά με την υπόλοιπη κοινωνία. Συνειδητοποιούμε πόσο σημαντική είναι για αυτές τις κοινότητες η διατήρηση της ομοιογένειας αν συνυπολογίσουμε πως, εκτός από τον έλεγχο και τον αποκλεισμό των εξωτερικών στοιχείων, υπάρχει και αυστηρός έλεγχος στο εσωτερικό τους, ως προς το ηλικιακό εύρος των κατοίκων, τις ώρες που αυτοί εισέρχονται ή εξέρχονται από την κοινότητα, τη συχνότητα των επισκέψεων, μέχρι τη διακόσμηση των κατοικιών, το μέγεθος των κατοικίδιων και τον αριθμό των παιδιών κάθε οικογένειας. (McLeod G., 2004) Συνειδητοποιούμε, ακόμα περισσότερο, πόσο σημαντική είναι η διαφύλαξη της ομοιογένειας και του άβατου τέτοιων κοινοτήτων, αν συμπεριλάβουμε και τα κρούσματα βίας που σημειώνονται από τους ίδιους τους κάτοικους, ως προς τον οποιοδήποτε τολμήσει να εισβάλει στον ιδιωτικό χώρο της κοινότητας και να απειλήσει έμμεσα ή άμεσα την προσωπική τους ακεραιότητα, καθώς και οτιδήποτε τους ανήκει. Πολύ στοχευμένα καυτηριάζει το φαινόμενο τέτοιων εκδηλώσεων βίας η ταινία «La Zona», όπου σε μια κλειστή κοινότητα του Μεξικού οι κάτοικοι αποφασίζουν να δράσουν ως σύγχρονοι πολιτοφύλακες, παίρνοντας στα χέρια τους μια εξουσία που θα τους ωθήσει στην χρήση της βίας ώστε να «προστατεύσουν» την ηρεμία της κοινότητάς τους, φτάνοντας μέχρι και στη δολοφονία ενός μικρού παιδιού!

_διαχειριστικό πλαίσιο

Τέλος, ως προς το διαχειριστικό πλαίσιο αυτών των κοινοτήτων, κάθε κάτοικος είναι παράλληλα και μέλος του συνδέσμου ιδιοκτητών, που προωθείται και ελέγχεται από τους εργολάβους-κατασκευαστές της κοινότητας, και υποχρεούται να υπακούει σε μια σειρά από κανόνες και περιοριστικούς όρους. Μέσω αυτού του οργάνου επιδιώκεται η διατήρηση της ομοιομορφίας του οικισμού, και η προστασία από τις παρεμβάσεις της τοπικής κοινότητας και των μεμονωμένων ιδιοκτητών. Αν και ο σύνδεσμος αυτός παρουσιάζεται σαν δημοκρατική λύση, στην περίπτωση, για παράδειγμα, των αμερικανικών κοινοτήτων οι κάτοικοι έχουν δικαίωμα ψήφου ανά ιδιοκτησία και όχι ανά άτομο, ενώ δεν είναι σπάνιο η βαρύτητα ψήφου να σχετίζεται με την αξία της ιδιοκτησίας. Ο μόνος τρόπος να παραιτηθεί κανείς από μέλος είναι να πουλήσει την οικία του και να φύγει από την κοινότητα. Έτσι, αυτός ο μηχανισμός δίνει τη δυνατότητα στους πωλητές της γης και τις κατασκευαστικές εταιρίες να διατηρούν τον έλεγχο για το πώς χρησιμοποιείται αυτή η γη ακόμα και μετά την πώλησή της. (Μπρασινίκα Μ., 2006) (Μπουρνάς Ε., 2011)

53.

Συμπερασματικά, λοιπόν, παρατηρούμε την ιδιωτική λειτουργεία να μετατοπίζεται πλέον έξω από τη σφαίρα των στενών ορίων της κατοικίας, ως ιδιωτικού χώρου απομόνωσης και φυγής από το δημόσιο, και να μετατίθεται στον ημί-δημόσιο και το δημόσιο χώρο της γειτονιάς και της συνοικίας. Διαστρεβλώνεται έτσι, σταδιακά, η έννοια της κοινότητας η οποία γίνεται αντιληπτή πλέον ως ένα νησί, ως ένα αναλημματικό προπύργιο απέναντι στη υποβάθμιση της αστικής τάξης. Ο δημόσιος χώρος ιδιωτικοποιείται σε τόσο μεγάλο βαθμό που τείνει πλέον να συμπεριλάβει όλες τις λειτουργείες που υπάρχουν ακόμα στη δημόσια ζώνη. Μέσα από την επιμελημένη διαμόρφωση και τη λειτουργία των κοινόχρηστων χώρων, των δρόμων και των πλατειών των gated communities γίνεται μια προσπάθεια αναβίωσης του δημόσιου χώρου, εκείνου που παραδοσιακά αποτελεί τον τόπο όπου συντίθεται η κοινωνική ζωή, που διαμορφώνονται οι ατομικές και συλλογικές ταυτότητες. Μόνο που όταν αυτός διακρίνεται από ομοιογένεια και αποκλείει κατηγορίες ανθρώπων παύει τελικά να ανταποκρίνεται στην αρχική του διάσταση, παύει τελικά να είναι δημόσιος. Ίσως, όμως τελικά, αυτή να είναι μια απόλυτα αναμενόμενη εξέλιξη αφού ο δημόσιος χώρος και η μορφή του αποτελούν τον καθρέφτη της κοινωνικής σύστασης της πόλης και των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων της, «η σχέση δημόσιου και ιδιωτικού μιας κοινωνίας αντικατοπτρίζει το βαθμό ακμής ή παρακμής της. Στις κοινωνίες που ακμάζουν υπάρχει ανεπτυγμένη η συλλογικότητα και αποτυπώνεται η κυριαρχία του δημοσίου ενάντια στο ιδιωτικό, ενώ σε κοινωνίες που βρίσκονται σε κρίση η ανάπτυξη των ιδιωτικών συμφερόντων επισκιάζει το δημόσιο και ο δημόσιος χώρος επιδέχεται πιέσεις». (Σαρηγιάννης Γ., 2002) Έτσι, η ιδιωτικοποίηση σε ταξικά άνισες κοινωνίες λειτουργεί σαν εργαλείο για καλύτερη επιτήρηση του δημόσιου βίου, αύξηση της αστυνόμευσης, και έναν ολοκληρωτικό αποκλεισμό των κατώτερων ομάδων από τις κοινωνικές παροχές και τα δημόσια αγαθά, εργαλείο που έντεχνα το κράτος έχει παραχωρήσει στις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το κράτος αντιλαμβάνεται το ιδιωτικό κεφάλαιο περισσότερο σαν συνεργάτη, παρά ως ανταγωνιστή, αφού θα μπορούσαμε να πούμε πως με αυτό τον τρόπο

αποδεσμεύεται σε ένα βαθμό από την προστασία των προνομιούχων τάξεων, στις οποίες ανήκει και αυτό, και αποποιείται ταυτόχρονα και το μερίδιο της ευθύνης που του αναλογεί ως προς την περεταίρω διεύρυνση του οικονομικού χάσματος μεταξύ των τάξεων, την πόλωση του κοινωνικού συνόλου, και εν τέλει τον κατακερματισμό του αστικού χώρου. Η πόλη χάνει όλο και περισσότερο όση συνοχή της έχει απομείνει, και ακυρώνεται ο ρόλος της ως μήτρα δημιουργίας πολιτισμού. Η επιτήρηση και η αστυνόμευση του φαινομενικά πλέον δημόσιου χώρου, εξαιτίας της όλο και αυξανόμενης ανασφάλειας, ξεφεύγει από τα «επιτρεπτά» όρια, καταστρατηγώντας τις ελευθερίες του ατόμου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Φαίνεται για ακόμα μια φορά, ότι μερίδιο στην ζωή με παροχές μετρίου ή υψηλού επιπέδου έχουν μόνο οι προνομιούχες τάξεις που έχουν τα οικονομικά μέσα εξασφάλισής τους, εμποδίζοντας παράλληλα κάθε δίοδο ανόδου στην κοινωνικό-οικονομική κλίμακα των κατώτερων και ευπαθέστερων ομάδων.

54.

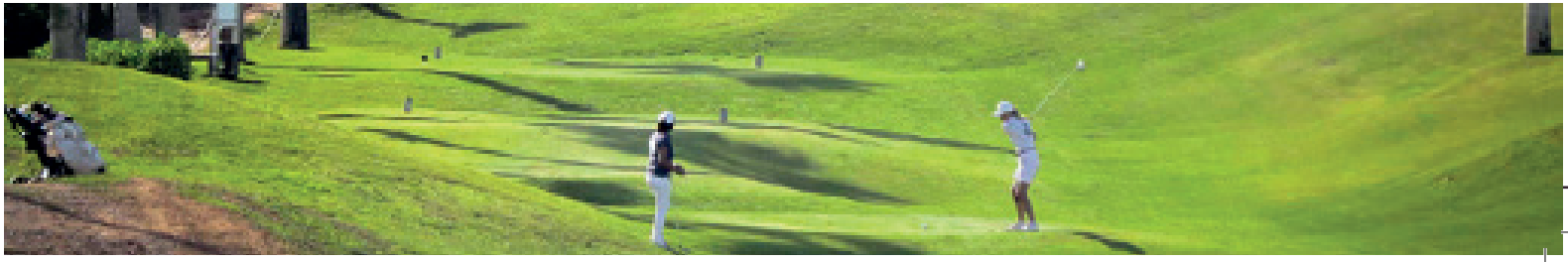

3.2
slums

Πού ζουν όμως αυτές οι κατώτερες και ευπαθέστερες ομάδες; Πού ζουν όσοι, όχι απλά δεν έχουν πρόσβαση στα περιχαρακωμένα «ghetto πλουσίων», αλλά δεν έχουν καν εξασφαλισμένη την κατοικία και την επιβίωσή τους; Όπως ήδη έχουμε κι εμείς παρατηρήσει να συμβαίνει, μέσα από την εξέλιξη των πόλεων και του τρόπου ζωής σε αυτές, αλλά και σύμφωνα με τον Mike Davis (Davis M., 2007) «Ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τις πόλεις σταδιακά ανατρέπεται. Αυτό που αναμένεται να σφραγίσει τον τρόπο ζωής στη νέα μορφή των πόλεων θα είναι η διχοτόμηση τους σε δύο ουσιαστικά διαφορετικές πόλεις. Ένα τμήμα ανεπτυγμένο με σύγχρονες υποδομές, και ένα άλλο υποβαθμισμένο, εγκαταλελειμμένο, με σημείο αναφοράς του τις μεγάλες σε έκταση παραγκουπόλεις». Καθώς, λοιπόν, οι πόλεις διαρκώς εξελίσσονται, αναπτύσσονται, μεταλλάσσονται και υποβαθμίζονται, διαφοροποιούνται και οι συνθήκες ζωής μέσα σε αυτές ακολουθώντας μια ταυτόσημη πορεία υποβάθμισης. Όσο η κλίμακα των πόλεων αυξάνεται πληθαίνουν και τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Ένα από αυτά είναι και η εμφάνιση του φαινόμενου των slums (παραγκουπόλεων), το οποίο αναπτύσσεται ταχύτατα κυρίως στον αναπτυσσόμενο κόσμο όπου οι οικονομικές αντιθέσεις είναι μεγάλες και οι πολιτικές αντιμετώπισης υστερούν.

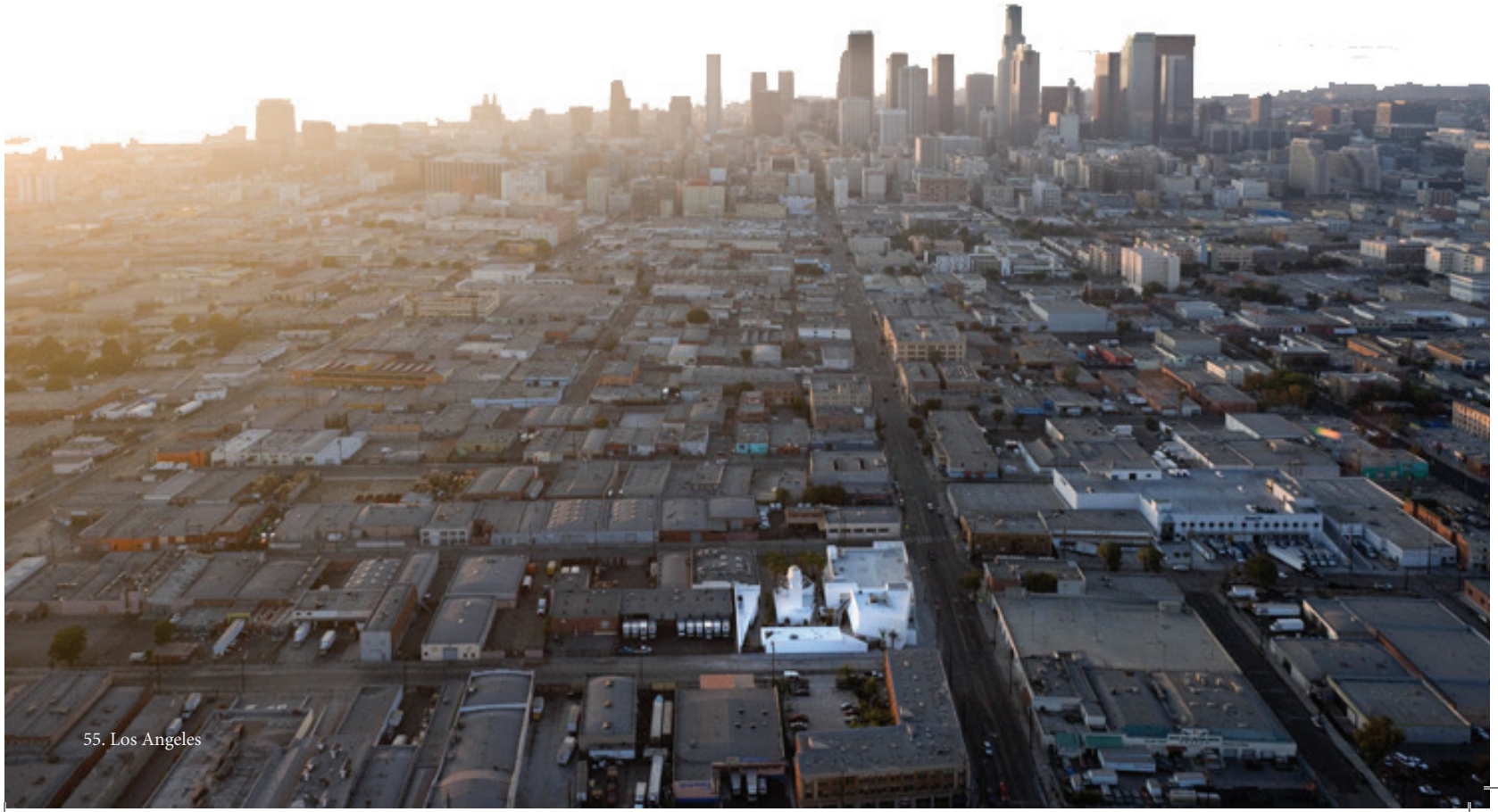

55. Los Angeles

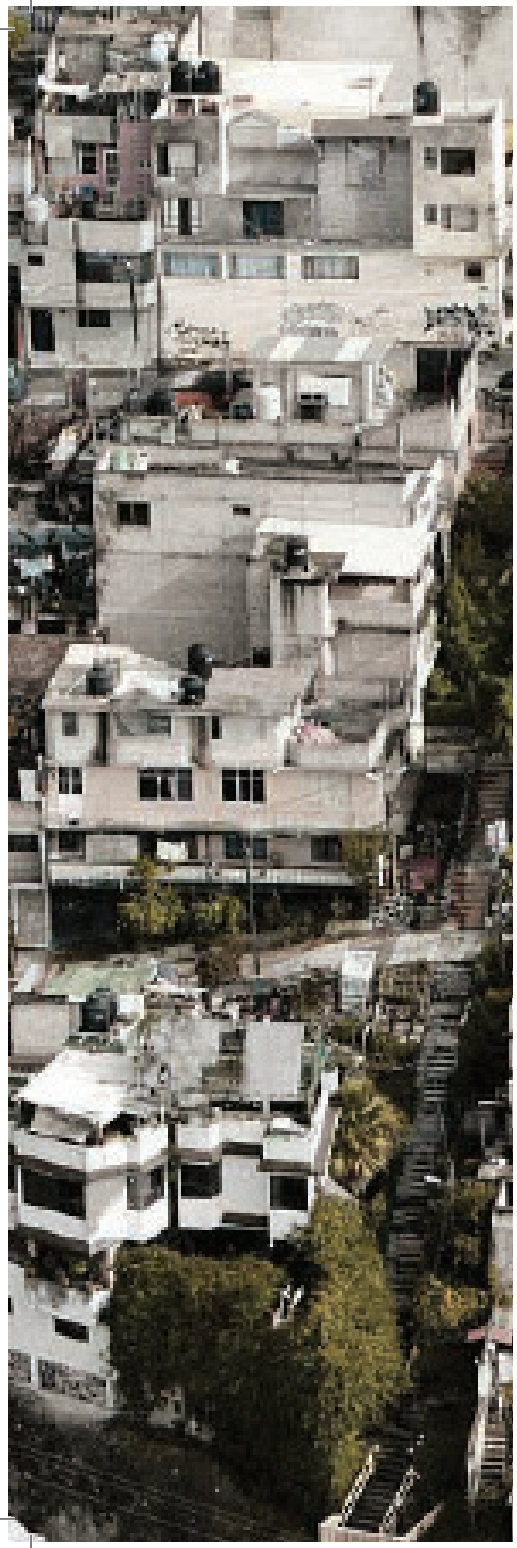

_ορισμός

Η διαφοροποίηση των slums ανά τόπους, σχετικά με χαρακτηριστικά όπως ο τρόπος σχηματισμού και η ηλικία, η τοποθεσία, το μέγεθος , το νομικό καθεστώς αλλά και τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους, προσδίδει και ένα αντίστοιχο πλήθος ορισμών για αυτά. Παρ' όλα αυτά, τα βασικά προβλήματα, που αφορούν την χαμηλή ποιότητα κατοικίας, την ελλιπή πρόσβαση σε δίκτυα, υποδομές και υπηρεσίες, αλλά και γενικότερα τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης αποτελούν κοινό παρονομαστή για όλα τα slums. Έτσι, ο όρος «slum», σύμφωνα με την παγκόσμια έκθεση του ΟΗΕ «The challenge of slums», περιγράφει ένα ευρύ φάσμα οικισμών, οι οποίοι κατοικούνται από χαμηλά οικονομικά στρώματα και χαρακτηρίζονται για τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Τα slums στην απλούστερη μορφή τους είναι «μια πυκνοκατοικημένη αστική περιοχή που χαρακτηρίζεται από ακατάλληλες συνθήκες στέγασης και αθλιότητα». (UN-HABITAT, 2003) Από προσπάθειες προκειμένου να δοθεί ένας ενιαίος διεθνής ορισμός που να μπορεί να συμπεριλάβει κάθε μορφή παραγκούπολης, ο οργανισμός Cities Alliance μέσα από το «cities without slums» καταλήγει ότι: «Τα slums είναι παραμελημένες περιοχές των πόλεων όπου οι συνθήκες στέγασης και διαβίωσης είναι εξαιρετικά υποβαθμισμένες. Ποικίλουν, καθώς περιλαμβάνουν από υψηλής πυκνότητας υποβαθμισμένες κεντρικές κατοικίες της πόλης, μέχρι αυθόρμητες καταλήψεις ή οικισμούς χωρίς νομική αναγνώριση και δικαιώματα στην περιφέρεια της πόλης, ενώ τα βασικά χαρακτηριστικά των άσχημων συνθηκών διαβίωσης είναι κοινά σε όλα». (http://www.citiesalliance.org/ca) Μια περιοχή θεωρείται slum αν διαθέτει ένα ή περισσότερα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά: ανεπαρκή πρόσβαση σε καθαρό νερό, δίκτυο αποχέτευσης και υποδομές υγιεινής (δημόσιες ή ιδιωτικές), χαμηλή κατασκευαστική ποιότητα κατοικιών, υψηλές πυκνότητες πληθυσμού, και είναι εξαιρετικά επικίνδυνη περιοχή, καθώς διενεργούνται παράνομες ενέργειες και δεν διασφαλίζεται η παραμονή των κατοίκων της για μεγάλο χρονικό διάστημα.

_η ιστορία του φαινομένου

Θυμόμαστε να πρωτοσυναντάμε τα slums ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, στη Μεγάλη Βρετανία, ως τόπο και μορφή κατοικίας της εξαθλιωμένης εργατικής τάξης, με χαρακτηριστικά που δεν διαφέρουν όμως και πολύ από τα σημερινά. Το μόνο που αλλάζει είναι η έκταση που παίρνει το φαινόμενο, τόσο σε χωρικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εξαθλίωσης. Όσο το καπιταλιστικό σύστημα γιγαντώνεται και μεγαλώνει η ψαλίδα των οικονομικών αντιθέσεων, όσο αυξάνεται ο αριθμός του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο φτώχιας, τόσο θα πληθαίνει και ο αριθμός, καθώς επίσης και το μέγεθος των παραγκουπόλεων. Από τα μισά του 20ου αιώνα ανθούν και στην Γαλλία, γνωστές ως «bidonvilles», πολιτείες κατασκευασμένες από τενεκέδες και μπιτόνια, καθώς επίσης και στην Λατινική Αμερική, ως «φαβέλες», ενώ μετά την διάλυση της αποικιοκρατίας και την εισβολή του καπιταλισμού δημιουργούνται και στην Αφρική, όπως επίσης στο τέλος του αιώνα και στην Κίνα. Τέτοιας μορφής κατοίκηση συναντάται πιο έντονα σε χώρες με «άγριο» ή αλλιώς επιθετικό καπιταλισμό, και με αδύναμο συνάμα εργατικό κίνημα, όπως οι «χώρες του Τρίτου Κόσμου», ή «υποανάπτυκτες χώρες», ενώ σε μικρότερη ένταση από αυτές, το φαινόμενο παρατηρείται και στις ανεπτυγμένες χώρες. (Σαριγιάννης Γ., 2008) Συνολικά, το 2001 καταγράφονται τουλάχιστον 921 εκατομμύρια κάτοικοι παραγκουπόλεων, ενώ ο ραγδαίος πολλαπλασιασμός τους αγγίζει σήμερα ένα συγκλονιστικό 78,2% του αστικού πληθυσμού των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, και το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού των πόλεων να συγκαταλέγονται σε αυτούς. Αναφερόμαστε, δηλαδή, σε περισσότερα από 250.000 slums στον πλανήτη! Οι τριτοκοσμικές χώρες που «φιλοξενούν» τις μεγαλύτερες και πιο απάνθρωπες κοινότητες φτώχειας, είναι αυτές της Λατινικής Αμερικής, με τη Βραζλία και το Μεξικό να πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό, της Ασίας, όπου χαρακτηριστικά, μόνο οι πέντε μεγαλύτερες μητροπολιτικές περιοχές του νότιου τμήματός της περιλαμβάνουν 15.000 διακριτές κοινότητες slums με συνολικό πληθυσμό μεγαλύτερο των 20 εκατομμυρίων, καθώς επίσης και η Κένυα, το Κέιπ Τάουν, και το Λάγος της Αφρικής, με το τελευταίο να αποτελεί τον μεγαλύτερο κόμβο αξονικής παραγκούπολης. Πρόκειται πιθανότατα, για το μεγαλύτερο συνεχόμενο ίχνος αστικής φτώχιας στον πλανήτη, αφού μιλάμε για μια κοινότητα 70 εκατομμυρίων κατοίκων!

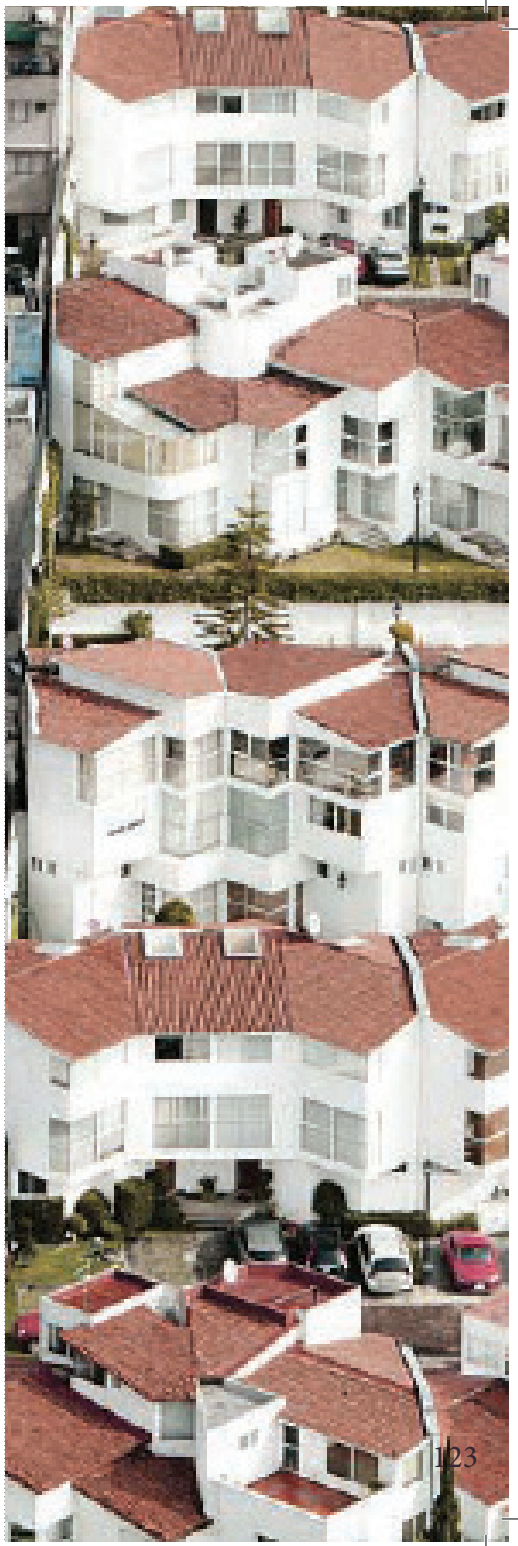

57.

Μάλιστα, τα ακραία επίπεδα αστικής φτώχειας και η κατακόρυφη αύξηση του μεγέθους της, μας φέρνουν σήμερα να μιλάμε ακόμα και για "slums μέσα σε slums", όπως για παράδειγμα συναντάται στο Δελχί της Ινδίας, ακόμα και για "slums στον αέρα", όπως στο Κάιρο και την Πνομ Πενχ, σε περιπτώσεις που τα ήδη υπάρχοντα slums δεν επαρκούν για να στεγάσουν το πλήθος των εξαθλιωμένων. (Davis M., 2007)

_κατηγοριοποίηση των slums

Τα κριτήρια συμφώνα με τα οποία κατηγοριοποιούνται τα slums έχουν να κάνουν με την απόστασή τους από το κέντρο της πόλης, το μέγεθός και τη νομιμότητά τους. Έτσι, χωρίζονται σε κεντρικά, διασκορπισμένα και περιφερειακά. Στην πρώτη κατηγορία, ανήκουν περιοχές slums οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από την διαδικασία της εγκατάλειψης σε περιοχές που σταδιακά υποβαθμίζονται, και οι πιο εύποροι κάτοικοί τους τις εγκαταλείπουν για άλλες καλύτερες, πιο ποιοτικές, ίσως για κάποιο προάστιο, ακόμα και μια gated, αυτό εξαρτάται από το ποσό που έχει να διαθέσει ο καθένας. Τέτοιες περιοχές, λοιπόν, απευθύνονται πλέον σε όσους είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν το μέγεθος, ακόμα και τις βασικές παροχές μιας υγιούς διαβίωσης, προκειμένου να έχουν ένα πιο χαμηλό ενοίκιο, κοντά σε τόπους εργασιακών ευκαιριών που απευθύνονται κυρίως σε ανειδίκευτα άτομα. Οι διασκορπισμένες περιοχές slums, βρίσκονται διάσπαρτες μέσα στην πόλη, και περιβάλλονται από άλλες περιοχές κατοίκησης και άλλες χρήσεις. Αυτές οι περιοχές προορίζονταν για ανοιχτοί χώροι πρασίνου, καθώς δεν είναι κατάλληλες για κατοικίες ή είναι ανασφαλής περιοχές. Συνήθως, έχουν μικρό μέγεθος και οι κάτοικοί τους προμηθεύονται νερό από πυροσβεστικούς κρουνούς ή από γειτονικά κτίρια, ενώ δεν διαθέτουν δικές τους κοινωνικές υποδομές όπως σχολεία, νοσοκομεία, κ.λπ., αλλά χρησιμοποιούν τις γειτονικές εγκαταστάσεις όταν αυτό είναι κοινωνικά αποδεκτό. Πρόκειται για περιοχές, απομονωμένες, συχνά, από το γειτονικό περιβάλλον, μέσω φυσικών εμποδίων

όπως κανάλια, σιδηροδρομικές γραμμές και αυτοκινητόδρομοι, και πρότινος αποτελούσαν αραιοκατοικημένες περιοχές. Τέλος, τα περιφερειακά slums συναντόνται στις παρυφές της πόλης και δημιουργούνται είτε από την παράνομη κατάληψη κενών περιοχών, συνήθως δημόσιας γης, είτε καταλαμβάνοντας μία περιοχή που έχει υποδιαιρεθεί παράνομα και ενοικιάζεται από τον ιδιοκτήτη της. Όσο για τη νομιμότητα, υπάρχουν κοινότητες που είναι παράνομες είτε γιατί είναι κατασκευασμένες σε καταπατημένες περιοχές, είτε η περιοχή στην οποία είναι κατασκευασμένες δεν έχει σχεδιαστεί για περιοχή κατοικιών και συναφών χρήσεων. Όμως, δεν είναι όλες οι περιοχές slums κατασκευασμένες σε καταπατημένες περιοχές ή παράνομες συνοικίες, όπως επίσης και όλοι οι παράνομοι οικισμοί δεν θεωρούνται slums. (Οικονομοπούλου Ε., 2010)

_δομή

Παρά τις διαφορές που διακρίνουν τα ετερόκλιτα slums, τα κοινά χαρακτηριστικά τους μάλλον υπερτερούν. Συνήθως, διαθέτουν δομή με σαφή εξωτερικά όρια καθορισμένα από φυσικούς ή τεχνητούς παράγοντες, ιεραρχημένο δίκτυο κυκλοφοριών που διατρέχει την περιοχή, και ημί-δημόσιους χώρους διαμορφωμένους στα αστικά κενά των, κατά τα άλλα, πυκνοδομημένων περιοχών. Οι αστικές δομές που συγκεντρώνουν θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι εφάμιλλες με αυτές μιας πόλης, καθώς συγκεντρώνουν όλο το φάσμα των αστικών χρήσεων, όπως εμπορικές δραστηριότης, βιοτεχνία, θρησκευτικές κοινότητες, εκπαίδευση και ψυχαγωγία, ενώ ταυτόχρονα διαθέτουν σε υπερβολικό βαθμό και τα αρνητικά στοιχεία των αστικών περιοχών, όπως εγκληματικότητα, ανασφάλεια και ανεργία. Έτσι, αυτό που τις κάνει ξεχωριστές μάλλον είναι οι βασικές τους ελλείψεις και όχι τόσο το γεγονός ότι δεν υπόκεινται σε κάποιο πολεοδομικό σχεδιασμό. Αρχικά, οι παραγκουπόλεις στερούνται βασικών υποδομών, τόσο αυτών που κρίνονται απαραίτητες για την επιβίωση, όπως η ύδρευση και η αποχέτευση, όσο και αυτών της πρόσβασης, της κοινωνικοποίησης και της αναψυχής, όπως ποιοτικοί δρόμοι και κτίρια εκπαίδευσης, μέσα μαζικής μεταφοράς,

58. Koreil slum, Dhaka, Bangladesh

πάρκα και πλατείες. Σχετικά με την ποσότητα, την ποιότητα, αλλά και τη δυνατότητα προσέγγισης του νερού στις περιοχές χαμηλού εισοδήματος τα δεδομένα θα μπορούσανε να χαρακτηριστούν τουλάχιστον δραματικά. Συγκεκριμένα, η παροχή νερού από βρύση αποτελεί πολυτέλεια που απολαμβάνουν μόνο τα δύο τρίτα του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού, το δέκα τις εκατό εκ των οποίων το προσεγγίζει από δημόσιες βρύσες, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό, οχτώ τις εκατό, από χειροκίνητες αντλίες νερού ή προστατευμένα φρεάτια. Τέτοιες πηγές ύδρευσης, όμως, είναι επίσης οικονομικά δυσπρόσιτες αρκετές φορές, ενώ σε πολλές περιπτώσεις δεν αναφερόμαστε καν σε πόσιμο νερό, δεδομένα που έχουν άμεση σχέση με τα ποσοστά και την εξάπλωση ασθενειών στις υποβαθμισμένες περιοχές. Αν συνυπολογίσουμε, μάλιστα, και την έλλειψη πρόσβασης σε μια αξιοπρεπή τουαλέτα (στη Μουμπάι π.χ. αναλογεί μια τουαλέτα για κάθε 500 κατοίκους (!)), δεν προκαλεί έκπληξη ο αριθμός θανάτων, που αποδίδονται στις κακές συνθήκες αποχέτευσης και στην έλλειψη καθαριότητας, ο οποίος αγγίζει τα 1.6 εκατομμύρια το χρόνο! (UN-HABITAT, 2006) Σε ό,τι έχει να κάνει με την κατοικία, «ένα σπίτι θεωρείται ως «ανθεκτικό» εάν έχει κατασκευασθεί σε μια μη επικίνδυνη θέση και έχει μόνιμη δομή αρκετά επαρκή για να προστατεύσει τους κατοίκους του από τα ακραία κλιματολογικά φαινόμενα». (UN-HABITAT, 2003) Κάτι τέτοιο φυσικά και δεν υφίσταται στις περιοχές slums, αφού η κατασκευή των κατοικιών γίνεται από απλά, συνήθως ανακυκλώσιμα υλικά, εύκολα να χρησιμοποιηθούν από τους κατοίκους που συχνά τα συλλέγουν από το γειτονικό περιβάλλον. Η τυπολογία των κατοικιών θυμίζει παραδοσιακές κατοικίες άλλων εποχών, με μια ποικιλία διατάξεων από το μονόχωρο σπίτι στις μεγαλύτερες οικιακές μονάδες που συνδυάζουν εργασία και κατοικία κάτω από την ίδια στέγη. Ο ενδιάμεσος χώρος εξυπηρετεί τόσο τις κατοικίες όσο και την κοινωνικότητα των κατοίκων της γειτονιάς. Μόνο που όταν μιλάμε για κατοικία αναφερόμαστε σε δωμάτια που στοιβάζονται ολόκληρες οικογένειες, άρα μιλάμε για ελλιπώς αεριζόμενους χώρους, χωρίς καμία ιδιωτικότητα και καμία προδιαγραφή υγιεινής, στοιχεία που επηρεάζουν και αυτά τα ποσοστά ασθενειών και παιδικής θνησιμότητας, όπως επίσης και των αρνητικών κοινωνικών συμπεριφορών και των ψυχικών προβλημάτων. (UN-HABITAT, 2007) Όσο για το ιδιοκτησιακό καθεστώς, τέλος, οι τρόποι εγκατάστασης στα slums κυμαίνονται σε ένα μεγάλο φάσμα, από υψηλά πειθαρχημένες καταλήψεις

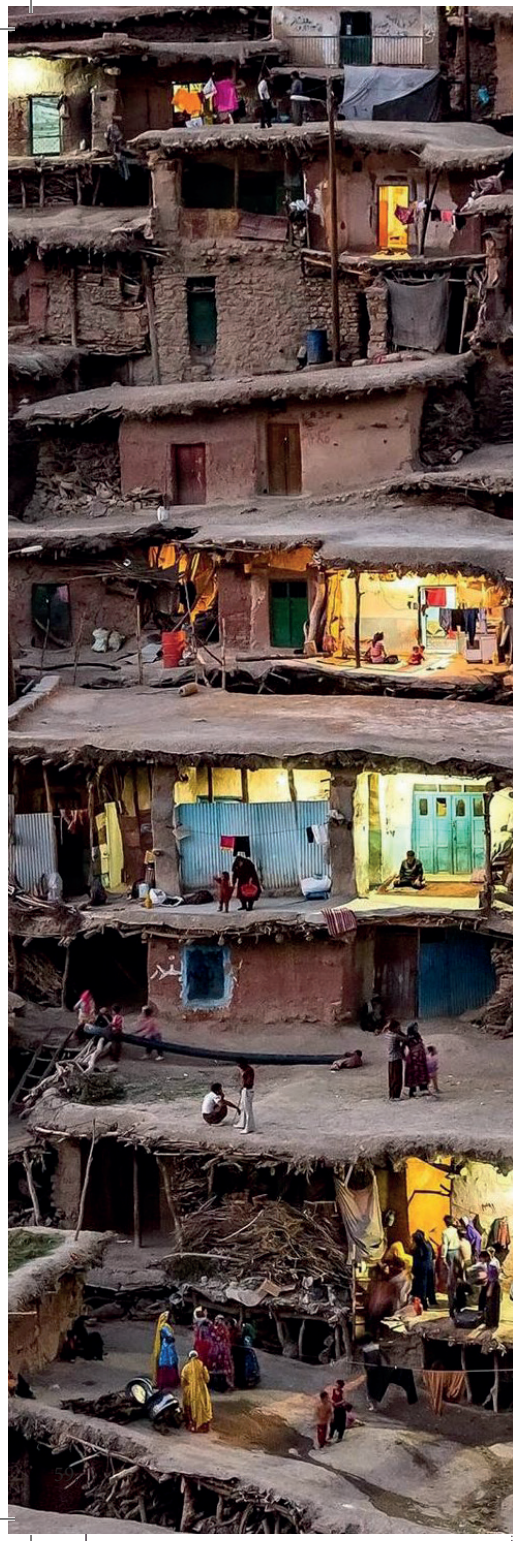

γης (π.χ. Πόλη του Μεξικού και Λίμα) μέχρι περίπλοκα οργανωμένες, και συνήθως παράνομες, αγορές ενοικιοστασίων (π.χ. Πεκίνο, Καράτσι και Ναϊρόμπι). Συναντάμε, από γεωργικές εκμεταλλεύσεις, στις οποίες οι ίδιοι οι μεγαλογεοκτήμονες δημιουργούν τις παραγκουπόλεις, με εξίσου απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης, προκειμένου να συγκεντρώσουν ένα σεβαστό αριθμό εργατικών χεριών το οποίο αναγκάζεται να πληρώνει και ενοίκιο, μέχρι περιπτώσεις που ολόκληρες περιοχές κυριαρχούνται από τοπικές ή ευρύτερες μαφίες. Τέτοια περίπτωση, είναι και αυτή της Λατινικής Αμερικής, όπου σε πολλές περιοχές το ίδιο το κράτος «καθοδηγεί» τις επικείμενες μαφίες, ωθώντας παράλληλα τους κάτοικους των slums στην αποδοχή της συνεργασίας των ομάδων αυτών με τις δυνάμεις καταστολής, προκειμένου να έχουν «προστασία» και ηρεμία, ασφαλτόστρωση δρόμων, φάρμακα και βοηθήματα για τους φτωχότερους, αλλά και ένα «ανενόχλητο» εμπόριο ναρκωτικών ουσιών! Ακόμη και σε πόλεις όπως το Καράτσι, όπου η περιφέρεια της πόλης είναι τυπικά ιδιοκτησία της κυβέρνησης, συνεχίζουν να βγαίνουν τεράστια κέρδη για τον ιδιωτικό τομέα, σε βάρος των φτωχικών νοικοκυριών, απ' τα κερδοσκοπικά παιχνίδια με τη γη. Συνήθως διάφοροι εθνικοί και τοπικοί πολιτικοί μηχανισμοί συναινούν στην εγκατάσταση άτυπων οικισμών και στην παράνομη ιδιωτική κερδοσκοπία, αφού μπορούν να ελέγχουν πολιτικά τα slums και να απομυζούν την τακτική ροή από μίζες και ενοίκια. Χωρίς επίσημους τίτλους γης και κυριότητας για τις κατοικίες τους, οι κάτοικοι των slums υποχρεώνονται σε ημί-φεουδαρχικές εξαρτήσεις με τοπικούς παράγοντες και κομματικούς βαρόνους. Η ανυπακοή μπορεί να σημαίνει έξωση ή ακόμη και γκρέμισμα ολόκληρων γειτονιών. (Davis M., 2007)

_κρατικές πολιτικές

Και εδώ έρχεται να συμπεριληφθεί ο ρόλος του κράτους. Παρόλη τη μη άμεση εμπλοκή του στη διαχείριση των slums, αφενός συντηρεί και στηρίζει ένα τέτοιο καθεστώς εκμετάλλευσης των κατώτερων τάξεων από τους τοπικούς «προύχοντες», αφετέρου με αυτόν τον τρόπο αποδεσμεύεται από την επιτακτική λήψη μέτρων πρόνοιας για αυτό το ολοένα και αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού, έχοντας ταυτόχρονα τα πλήθη αυτά των εξαθλιωμένων συγκεντρωμένα και αυστηρά ελεγχόμενα, με μειωμένες τις πιθανότητες αντίδρασης. Οι κρατικές λύσεις που επιχειρούνται να δοθούν τις περισσότερες φορές έχουν να κάνουν με

εξυγίανση των παραγκουπόλεων, η οποία όμως, περιορίζεται στο επίπεδο των υποδομών ύδρευσης και αποχέτευσης, και όχι στην οικονομική και κοινωνική αναβάθμισή της περιοχής, διατηρώντας έτσι τις κοινωνικές δομές της, χωρίς τη δημιουργία νέων κατοικιών και με καμία ένταξή της στην περιβάλλουσα πόλη. Τέτοιες πρακτικές, μάλλον είναι περισσότερο εικονικές, παρά αποτελούν ουσιαστικές λύσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας. Ακόμα και σε περιπτώσεις που κατασκευάζονται νέα συγκροτήματα κατοικιών, όπως π.χ. στο Ναϊρόμπι (το 2006 ξεκινά η κατασκευή τέτοιων συγκροτημάτων, για την εξυγίανση της Kibera), μάλλον δεν λειτουργούν και πολύ ανακουφιστικά, αφού η δομή και το μέγεθος των κατοικιών παραμένουν τα ίδια με πριν ενώ το ενοίκιο αυξάνεται, συν του η νέα περιοχή εγκατάστασης βρίσκεται μακριά από τον τόπο εργασίας των κατοίκων. Άρα, συμπεραίνουμε ότι υφίσταται διαχωρισμός και στην κοινωνική στέγαση, αφού αυτοί που έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης αποτελούν την «ελίτ των εξαθλιωμένων». Σε άλλες περιπτώσεις, η καταπολέμηση της φτώχειας γίνεται μέσω των εξώσεων από τις αυθαίρετες και τις παράνομες κατοικίες, ακόμα και μέσω της κατεδάφισης ολόκληρων οικισμών, χωρίς φυσικά καμία πρόνοια για το μέλλον όλων αυτών που θα μείνουν χωρίς στέγη, αρκεί να αναβαθμιστεί η πόλη και να μην επιβαρύνονται όλοι οι υπόλοιποι με αυτό το «απεχθές» θέαμα! Τέτοιες περιπτώσεις συναντάμε στο παραλιακό slum του Λάγος, όπου η κρατική βία παίρνει την απόφαση να το κατεδαφίσει αφού ενοχλεί τη γειτονική περιχαρακωμένη κοινότητα πλουσίων του Victoria Island, αλλά και στο Κέιπ Τάουν και τη Βραζιλία (2010 και 2014 αντίστοιχα), όπου με αφορμή τις παγκόσμιες αθλητικές διοργανώσεις που θα φιλοξενούσαν εκδιώχτηκαν εκατομμύρια κατοίκων, και παρά τις κρατικές υποσχέσεις για μετεγκατάστασή τους, μέχρι και σήμερα αγνοείται η τύχη τους. Οξύμωρο, αν σκεφτεί κανείς το μέγεθος της παθογένειας που μαστίζει τέτοιες χώρες, και τις εξωπραγματικές δαπάνες που γίνονται για αυτές τις διοργανώσεις αντί για την μεγάλη αυτή πλειοψηφία του επιβιώνει κάτω από το όριο φτώχειας. Μάλλον μέλημα των κυβερνήσεων δεν είναι τελικά να λυθεί ριζικά το πρόβλημα της φτώχειας, αλλά να απομονωθούν όσο περισσότερο γίνεται, ακόμα και να εξαφανιστούν αν είναι δυνατόν, οι ασθενέστερες ομάδες της πόλης ώστε να μην χαλάνε την εικόνα της. Όλη αυτή η συσσώρευση φτώχειας και εξαθλίωσης που συναντάται με διαφορετικά χαρακτηριστικά και στις πέντε ηπείρους του πλανήτη, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο τραχύς αντίποδας των οικιστικών θεματικών πάρκων και των κλειστών επιτηρούμενων συγκροτημάτων κατοικιών, στα οποία η μεσαία και οι ανώτερες

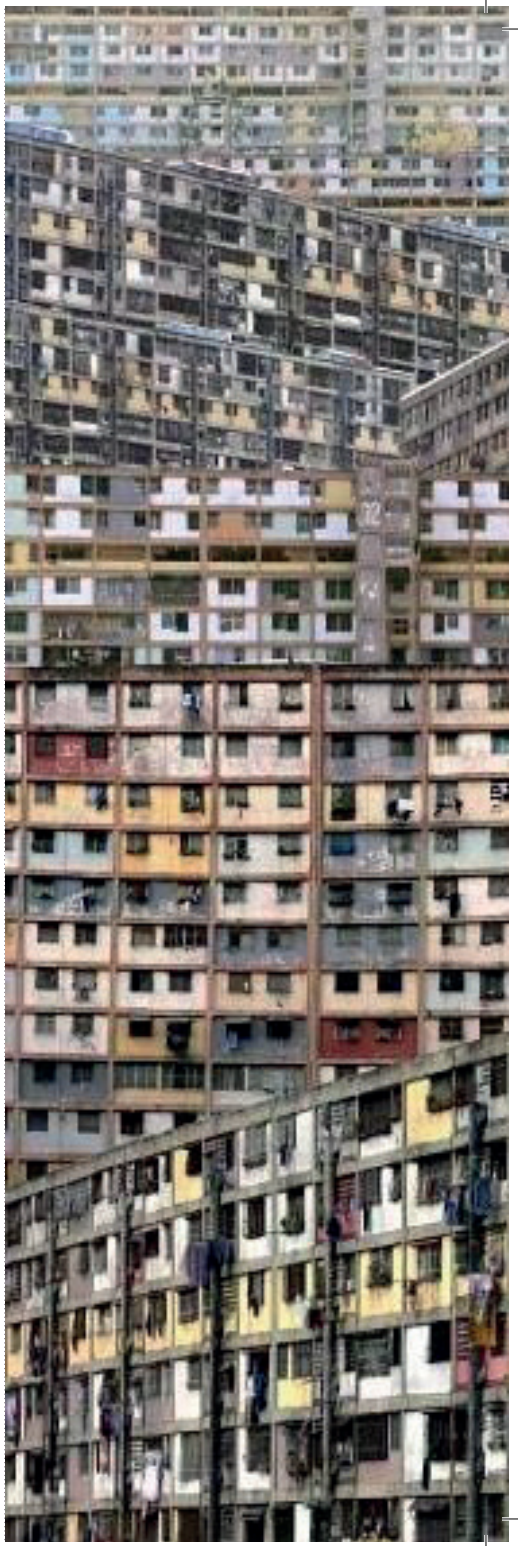

τάξεις προτιμούν όλο και περισσότερο να κλείνονται. Η ανεξέλεγκτη εξάπλωση των slums αποτελεί αντίστοιχου μεγέθους πρόβλημα με την εξάπλωση των προαστίων και των gated communities, δύο φαινόμενα που όσο εξακολουθούν να διευρύνονται τροφοδοτούν το ένα το άλλο. Θα μπορούσαμε να πούμε, πως μια τέτοια ταξινόμηση πλούσιων-φτωχών στο χώρο θα υφίσταται ατέρμονα όσο υπάρχουν τόσο ακραίες οικονομικές αποκλίσεις ανάμεσα στις ετερόκλητες τάξεις. Οι περιπτώσεις, όμως, που συναντήσαμε αφορούν την πιο ακραία μορφή οικονομικής και χωρικής πόλωσης του πληθυσμού, που όσες βελτιώσεις και αν γίνουν, όσα μέτρα και αν παρθούν, αυτοί οι δύο κόσμοι, πιθανότατα, δεν θα συναντηθούν ποτέ ουσιαστικά. Όσοι ανήκουν στις ακραίες ομάδες της κοινωνικό-οικονομικής κλίμακας έχουν λίγο-πολύ προδιαγεγραμμένο μέλλον, οι μεν θα έχουν πάντα το «πορτοφόλι» των επιλογών, ενώ οι υπόλοιποι δε θα κληθούν ποτέ να επιλέξουν, ακόμα και για τα πιο απλά καθημερινά ζητήματα. Πρόκειται για μια άνιση ταξινόμηση των υποκειμένων στο χώρο με βάση το οικονομικό status του καθενός, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε πως «δικαιολογείται» εφ' όσων υφίσταται η οικονομική πόλωση που επιφέρουν τα καπιταλιστικά συστήματα γενικότερα, και ενισχύεται και επιδιώκεται, όπως παρακολουθήσαμε μέχρι τώρα, από κρατικούς αλλά και ιδιωτικούς φορείς. Τι γίνεται όμως σε περιπτώσεις που το ιδιωτικό κεφάλαιο, και κατ' επέκταση και το πιο εύπορο τμήμα του πληθυσμού, δεν επιλέγουν απλά το ιδανικό φιλέτο γης που τους αναλογεί οικονομικά για να κατοικήσουν, αλλά εισβάλλουν σε υποβαθμισμένες περιοχές εκτοπίζοντας τους κατοίκους τους για να εγκατασταθούν αυτοί; Αναφερόμαστε, φυσικά, στο φαινόμενο του gentrification, της αναβάθμισης των υποβαθμισμένων περιοχών της πόλης, που όμως δεν συμβαίνει για να ζήσουν καλύτερα οι κάτοικοί τους αλλά προκειμένου να απομακρυνθούν, προκειμένου να ομορφύνουν οι άσχημες πλευρές των αστικών κέντρων!

61. Το slum της Dharavi στην Mumbai

3.3
gentrification

Όπως έχει αναφερθεί αρκετές φορές μέχρι τώρα, ζούμε στην εποχή που τα πάντα γύρω μας αποτελούν εν δυνάμει κερδοφόρα πεδία, στην εποχή που η ίδια η πόλη έχει γίνει εμπόρευμα και ως εκ τούτου, μπαίνει και αυτή στο ρίνκ του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων για την πολυπόθητη προσέγγιση κεφαλαίου. Η πόλη τοποθετείται στο επίκεντρο των οικονομικών διεργασιών και μεταλλαγών. Κριτήριο, λοιπόν, για τη χωροθέτηση και τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων που εγκαθίστανται στα αστικά κέντρα αποτελεί η απόδοση που αυτές θα έχουν καθώς και η μεγιστοποίηση του κέρδους γενικότερα. Η πόλη αντιμετωπίζεται σαν προϊόν το οποίο πρέπει να γίνει ελκυστικό προς νέες επενδύσεις, και ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι μέσα από τη στρατηγική των αστικών αναπλάσεων, η αλλιώς gentrification. Φορείς όπως τράπεζες, μεγάλο-κατασκευαστικές εταιρίες και εταιρίες ανάπτυξης ακινήτων εμφανίζονται ξανά στο προσκήνιο, καθώς πλέον εμπλέκονται με την οικοδομική δραστηριότητα πιο έντονα από ποτέ, κατασκευάζοντας μέσα στις αναπτυσσόμενες πόλεις αστικές «ποιότητες» που θα ανταποκρίνονται στα σημερινά δεδομένα παραγωγής, αλλά και στον προωθούμενο πλέον τρόπο αστικής ζωής.

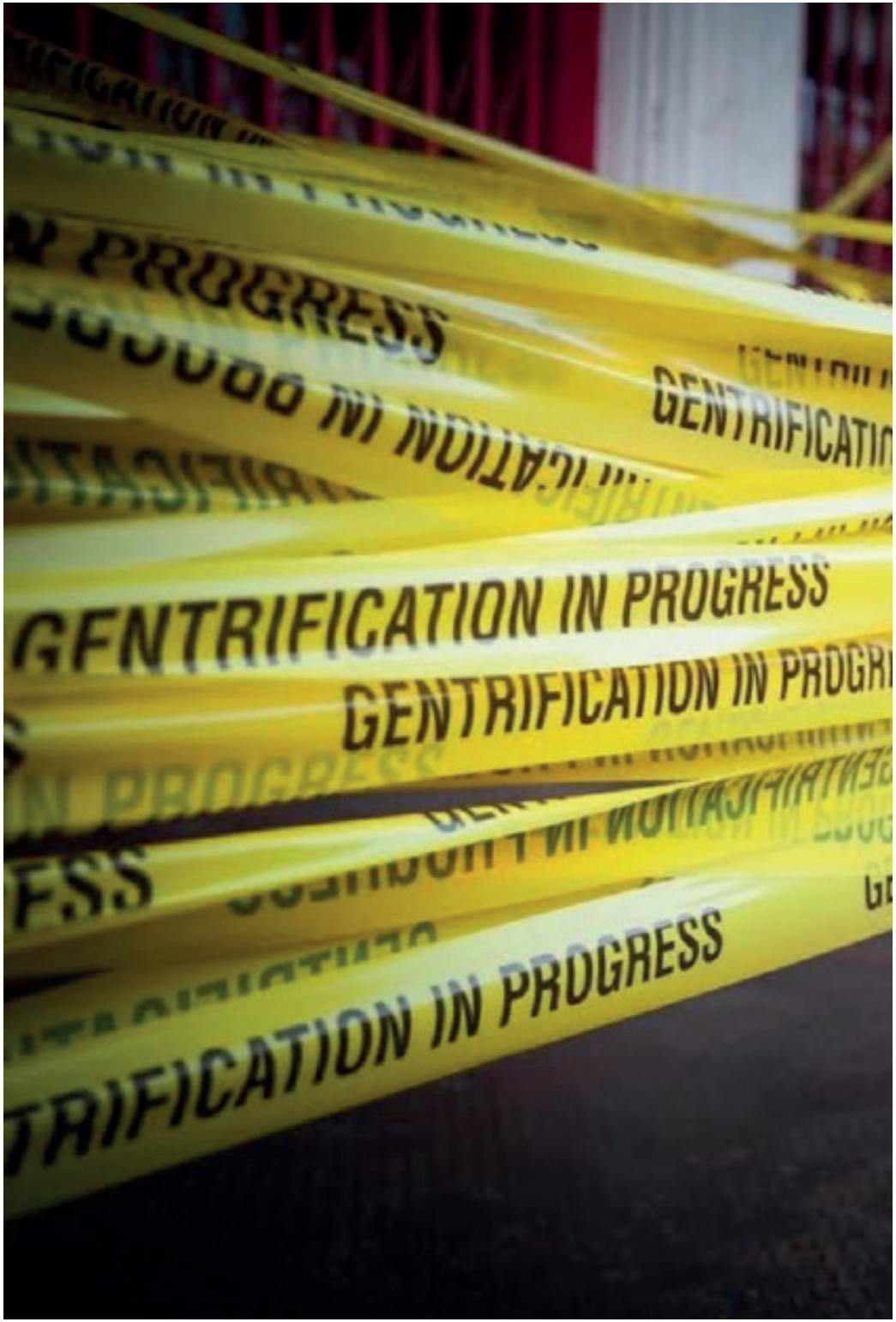
GENTRIFICATION IN PROGRESS
GENTRIFICATION IN PROGRESS
GENTRIFICATION IN PROGRESS

62.

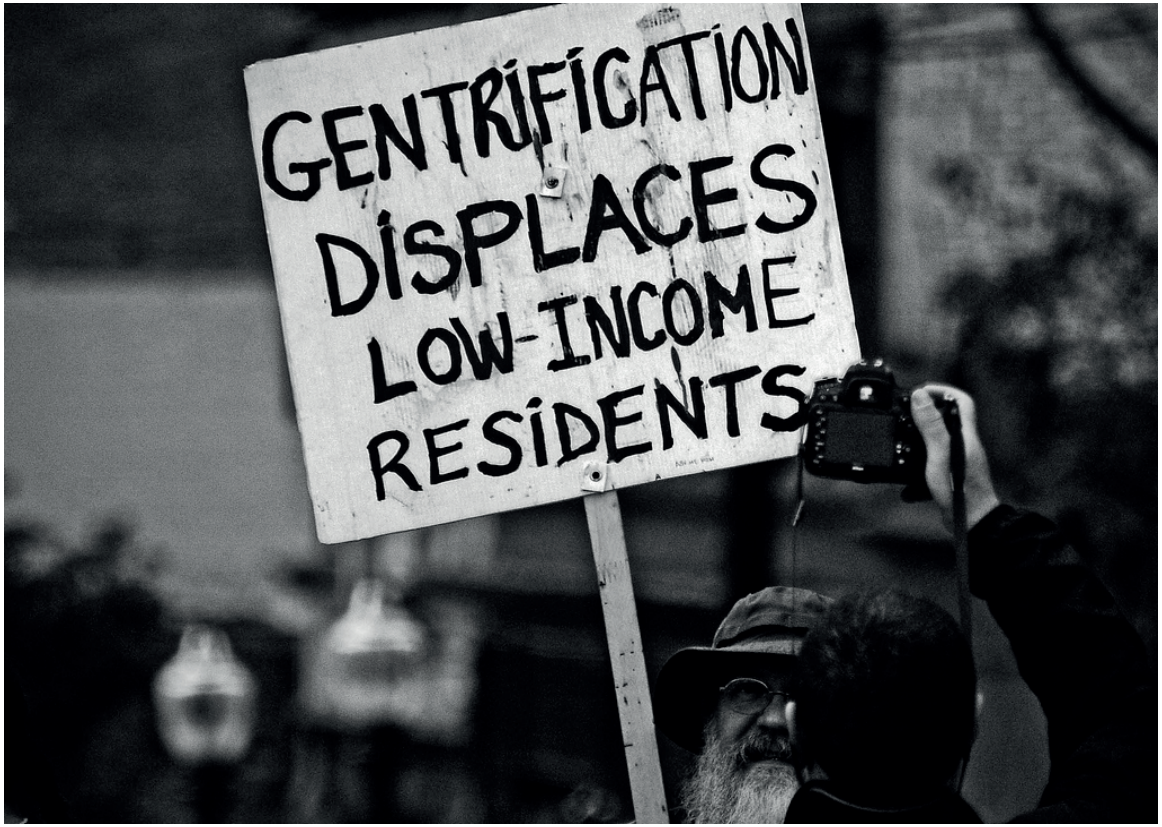

63.

_ορισμός

Αυτή η αναζωογόνηση ή «εξευγενισμός» είναι γνωστά με τον όρο «gentrification» ήδη από τη δεκαετία του 70', εκφράζοντας εξ' αρχής ένα πνεύμα σημειακών αναπλάσεων πρώην υποβαθμισμένων περιοχών του κέντρου πόλης, που ετοιμάζονται να δεχτούν ομάδες συγκεκριμένου επιπέδου. Για την ακρίβεια, ο όρος επινοείται το 1964, από τη βρετανίδα κοινωνιολόγο Ruth Glass, κατά την προσπάθειά της να περιγράψει τη διαδικασία που εξελίσσεται στις εργατικές γειτονιές, Docklands, του Λονδίνου, και όπου οι σύγχρονοι «ευγενείς» της εποχής μεταλλάσσουν τις συνοικίες της εργατικής τάξης. Σταδιακά, όλο και περισσότερες εργατικές γειτονιές του Λονδίνου κυριεύονται από τις μεσαίες τάξεις, ανώτερες και κατώτερες, και τα χαμόσπιτα, οι στάβλοι και οι αγροικίες μετατρέπονται σε κομψές και ακριβές κατοικίες. Η Glass αναφέρει ότι «όταν αυτή η διαδικασία ξεκινά σε μια περιοχή, συνεχίζει ταχέως, έως ότου όλοι ή οι περισσότεροι αρχικοί ένοικοί της να μετατοπιστούν και να αλλάξει ο συνολικός κοινωνικός χαρακτήρας της περιοχής». (Glass R., 1964: xviii) Είκοσι χρόνια αργότερα, ο Chris Hamnett αναφέρεται στο φαινόμενο του gentrification ως: «την εισβολή μεσαίων και ορισμένων υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων σε εργατικές γειτονιές [...] και την αντικατάσταση ή τον εκτοπισμό των προηγούμενων κατοίκων. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την ανακαίνιση-αναβάθμιση του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος, για να μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες των νέων ιδιοκτητών˙ το οικιστικό απόθεμα της περιοχής, είτε ανακαινιστεί είτε όχι, υφίσταται μια σημαντική ανατίμηση». (Hamnett C., 1984: 284) Ο Peter Marcuse από την άλλη, είναι αυτός που εμπλουτίζει τον ορισμό του με τον ισχυρό παράγοντα του μηχανισμού της αγοράς που πρωταγωνιστικά εμπλέκεται σε αυτή τη διαδικασία, ενώ καυστικά σχολιάζει πως «η απομάκρυνση είναι στόχος του gentrification, και όχι μια παρενέργεια». (Marcuse P., 1992) Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, πρέπει να επισημάνουμε πως αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στην αστική ανάπλαση και στο gentrification. Η πρώτη, εμπεριέχει πολεοδομικές παρεμβάσεις σε τμήματα του υφιστάμενου αστικού ιστού, όμως για την υλοποίησή της δεν είναι προϋπόθεση ο εκτοπισμός των αρχικών κατοίκων.

Ποιο είναι όμως αυτό το στοιχείο που κάνει τις υποβαθμισμένες περιοχές ελκυστικές για το ιδιωτικό κεφάλαιο αλλά και για τις ανώτερες τάξεις; Αρχικά, οι απαξιωμένες αστικές περιοχές προσφέρουν ευνοϊκές συνθήκες κερδοφορίας για τις επενδύσεις κεφαλαίου, η γη και τα κτίριά της αγοράζονται πολύ φθηνά, και τα σπίτια που θα προσελκύσουν ενοίκους της μεσαίας τάξης, αλλά και οι νέες χρήσεις που θα φιλοξενήσει η περιοχή, θα αποφέρουν μεγάλο κέρδος στο ιδιωτικό κεφάλαιο. Επιπλέον πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή παίζει ο πολιτισμός, καθώς και τα νέα προωθούμενα πρότυπα ζωής και κατανάλωσης. Το κοινό που απευθύνεται το gentrification «χαρακτηρίζεται από ανώτερη και ανώτατη πανεπιστημιακή εκπαίδευση και εξεζητημένα καταναλωτικά πρότυπα». (Ley D., 1996) Πρόκειται για μια νέα μεσαία τάξη η οποία όμως δεν εμφανίζει ενιαία χαρακτηριστικά, γι' αυτό και δεν θεωρείται ως μια συμπαγής κοινωνική τάξη αλλά ενσαρκώνεται από επιμέρους υποομάδες. (Espring-Adersen C., 1992 – 1999)

Πιο συγκεκριμένα, ένα τμήμα των gentrifiers (εξευγενιστών) αποτελείται από τους απογοητευμένους από την ζωή των προαστίων νέους, οι οποίοι γοητεύονται από το από το αστικό περιβάλλον και ιδιαίτερα από τις παρηκμασμένες περιοχές της πόλης, οι οποίες μπορεί να μη προσφέρουν καλύτερη ποιότητα ζωής, με αντικειμενικούς όρους, από τα προάστια, όμως παρουσιάζουν άλλα πλεονεκτήματα όπως ανοχή στη διαφορετικότητα, μέσω της ανωνυμίας που επικρατεί, πολυμορφία, έντονη ζωή ή εύκολη πρόσβαση στους χώρους εργασίας και σε άλλες λειτουργίες που είναι συγκεντρωμένες στο κέντρο της πόλης. Επιπλέον, το υψηλό κόστος κατασκευής μιας νέας κατοικίας στα προάστια σε συνάρτηση με την αύξηση του κόστους των μετακινήσεων καθιστούν την κατοίκιση των κεντρικών περιοχών πιο βιώσιμη οικονομικά, ειδικά για τα πιο νεαρά άτομα της μεσαίας τάξης που έχουν συνήθως μικρότερη οικονομική ευχέρεια. Έτσι, παρατηρείται μία μεταβολή του κυρίαρχου, στον δυτικό κόσμο, προτύπου ζωής για την μεσαία αστική τάξη, που από το "προαστιακό" όραμα μιας ήσυχης ζωής σε μονοκατοικία στα προάστια επιστρέφει στις κεντρικές περιοχές των πόλεων, τις οποίες είχε εγκαταλείψει στην εργατική τάξη και σε μειονοτικές ομάδες κατά την μεταπολεμική προαστιοποίηση. Ένα άλλο τμήμα του πληθυσμού των εξευγενιστών απαρτίζεται από ένα πιο καλλιτεχνικό κοινό, το οποίο απαρνείται την μεγαλόπρεπη ζωή και την ομαλότητα των προαστίων, και γενικότερα τείνει, ή προσπαθεί, να διαχωρίζεται από την μεσαία τάξη καθώς «περιφρονεί» τις κοινωνικές της συμβάσεις. Επιλέγει συνήθως να εγκατασταθεί σε πρώην βιομηχανικές ή εργατικές συνοικίες του κέντρου, στην προσπάθεια υιοθέτησης ενός σύγχρονου μποέμ τρόπου ζωής, προτιμά γειτονιές που εμφανίζουν εθνολογική συνύπαρξη, επιχειρώντας έτσι να έρθουν σε επαφή με άλλους πολιτισμούς και με τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας. (Κατσαούνη Σ., 2014)

_οι αλλαγές που επιφέρει ο εξευγενισμός

Όλες αυτές οι αλλαγές του οικιστικού κοινού στις εν λόγω αναβαθμιζόμενες περιοχές, τους προσδίδουν έναν νέο καλλιτεχνικό χαρακτήρα και κατ' επέκταση μια υψηλή πολιτισμική και συμβολική αξία η οποία προσελκύει το ενδιαφέρον του κτηματικού κεφαλαίου, που διακρίνοντας δυνατότητες κέρδους επενδύει στην περιοχή με στόχο την μεσαία και ανώτερη τάξη. Η επένδυση αυτή έχει ως συνακόλουθο την αύξηση της αξίας της γης και συνεπώς την άνοδο των τιμών των ενοικίων σε υψηλά επίπεδα, εκτοπίζοντας τα ασθενέστερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Οι καταναλωτικές συνήθειες των νέων κατοίκων, όμως, απαιτούν και την αλλαγή των χρήσεων γης προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες τους· αυτό γίνεται με την προσέλκυση ολοένα πιο πολυτελών καταστημάτων καθ' όλο το φάσμα του εμπορίου, της διασκέδασης, των υπηρεσιών. Η κοινωνική αναβάθμιση του πληθυσμού, λοιπόν, φέρει μια αλληλουχία από νέες χρήσεις και υπηρεσίες που μεταμορφώνουν ριζικά την περιοχή, παλιές βιομηχανικές αποθήκες μετατρέπονται σε χώροι πολιτισμού και αναψυχής, ενώ lofts και παλιά διαμορφωμένα πολυτελή διαμερίσματα πολλαπλασιάζονται ταχύτατα επιφέροντας δραματική αλλαγή στην οικιστική φυσιογνωμία του τόπου, τόσο χρηστική όσο και οικιστική. Ιδιαίτερη έκπληξη προκαλεί το γεγονός της απεύθυνσης τέτοιων περιοχών σε όλο και πιο υψηλές τάξεις, αφού η μετατόπιση της εργατικής τάξης φαντάζει να ανήκει πια στο παρελθόν· ενώ οι ομάδες που πλέον δεν μπορούν να ενταχθούν οικονομικά στις εξευγενισμένες περιοχές είναι αυτές των πρώτων gentrifiers. (Κατσαούνη Σ., 2014)

65.

Μπορεί ο ρόλος του κράτους να έχει μειωθεί, όπως έχουμε δει τα τελευταία χρόνια, στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο, ωστόσο εξακολουθεί να έχει καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση του αστικού χώρου και κατ' επέκταση και στη διαδικασία του gentrification. Το κράτος είναι αυτό που επίσημα πολεοδομεί και ορίζει τις στοχεύσεις των αστικών επεμβάσεων, τις ειδικές χρήσεις στις περιοχές, τους όρους δόμησης και εκμετάλλευσης της γης, καθώς και τα περιθώρια κέρδους και τα πλαίσια δραστηριοποίησης των ιδιωτών. Επίσης, παρά τη μείωση του ρόλου του, εξακολουθεί να επηρεάζει διαδικασίες επιλεκτικής εγκατάλειψης, υποβάθμισης, παραγωγής ή επαναξιοποίησης τμημάτων του αστικού χώρου, ενώ στις περισσότερες χώρες αποφασίζει για τις αναπλάσεις περιοχών, όπως και για την αλλαγή του κτιριακού αποθέματος και των χρήσεων γης τους. (Βαΐου, Μαντουβάλου, 2004: 13-28) Ενώ το 1980 υπάρχει μια σχετική απόσυρση του κράτους από τις επιδοτήσεις για gentrification, το 1990 αυτό ανατρέπεται με την αύξηση των συμπράξεων ανάμεσα στο ιδιωτικό κεφάλαιο και τις τοπικές αρχές, καταλήγοντας σε μια πιο ευρεία, πιο ακριβή και πιο συμβολική ανάπτυξη, ένα ακόμα πιο μεγαλεπήβολο gentrification της πόλης που αναζητά ακόμα μεγαλύτερα κέρδη, είτε άμεσα είτε μέσω της φορολογίας. (Smith 1979) Πολύ σημαντικό, επίσης, είναι ότι μέσω τον κρατικών πολιτικών μπορεί να αλλάξει και το καθεστώς ιδιοκτησίας. Όμως, για να επενδύσει κερδοφόρα το κεφάλαιο σε μια περιοχή πρέπει να υπάρχει

66.

μεγάλη συγκέντρωση κτιριακού αποθέματος. Σε αυτή την περίπτωση, περιοχές με μεγάλο ποσοστό ιδιοκατοίκησης είναι δύσκολο να δεχτούν gentrification και τα χαμηλά στρώματα να μετατοπιστούν. Αν όμως το κράτος αυξήσει το φόρο στην κατοικία τότε τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα δεν θα μπορέσουν να συντηρήσουν την ιδιοκτησία τους, με αποτέλεσμα την πώληση σε χαμηλές τιμές στις κτηματομεσιτικές. Έτσι αλλάζει το καθεστώς ιδιοκτησίας, και από τους μικροϊδιοκτήτες μεταφέρεται στους μεγάλους επενδυτές. (Κατσαούνη Σ., 2014) Πολύ στοχευμένα, αυτές οι αστικές αναπλάσεις προωθούνται από τους κυβερνητικούς φορείς ως «ανάγκη προσέλκυσης επενδύσεων στην πόλη για την ανάπτυξη της παραγωγής και την αντιμετώπιση της φτώχειας και της ανεργίας»˙ όμως, οι πολιτικές τους είναι αυτές που επιτρέπουν στο κεφάλαιο να δρα ανεξέλεγκτα στον αστικό χώρο, ενώ ταυτόχρονα η μέριμνά τους έγκειται αποκλειστικά στην προσέλκυση κεφαλαίου, και όχι στη μέριμνα για τα κοινωνικά στρώματα που πλήττονται. Έτσι, στις περισσότερες περιπτώσεις, εκτός από την ανάπλαση, επιπλέον στόχο αποτελεί και ο εκτοπισμός των χαμηλότερων στρωμάτων, μια διαδικασία που, εκτός από τις έμμεσες πρακτικές που είδαμε νωρίτερα, υλοποιείται και με πιο άμεσες κινήσεις, και πολλές φορές με άσκηση βίας, όπως ο εκτοπισμός μεταναστών μέσω επιχειρήσεων «σκούπας» ή των κατοίκων με άσκηση αστυνομικής βίας, αλλά και η εκκένωση εγκαταλελειμμένων κτιρίων από άστεγους ή καταληψίες, η μετακίνηση χρηστών ουσιών κτλ.

Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με μια πλασματική προβολή της πόλης η οποία βασίζεται στην ανάδειξη συγκεκριμένων σημείων της, η «λάμψη» των οποίων προσπαθεί να «κρύψει» τη φτώχια, την εξαθλίωση και την έλλειψη των αστικών υποδομών που βιώνουν οι περιοχές που κατοικούνται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Αυτή η διαφημιστικής λογικής θέαση των πόλεων λειτουργεί, αφενός, με την απόκρυψη των αρνητικών της εικόνων, αφετέρου, με την προβολή τμημάτων της πόλης, τα οποία με την αισθητική παρέμβαση που δέχονται μετατρέπονται σε σύμβολα αναβάθμισης και αναζωογόνησης. Δυστυχώς όμως, δεν προβλέπεται μέριμνα και για τις περιοχές που δεν ανήκουν στα «προϊόντα προς προβολή», και έτσι, οι διεθνείς επιδιώξεις δεν είναι τυχαίο ότι συχνά οδηγούν σε αστικά τοπία όπου νησίδες ακραίου πλούτου διακόπτονται από χώρους φτώχιας, κοινωνικού αποκλεισμού και διάβρωσης του αστικού ιστού˙ ό,τι ακριβώς πραγματεύεται και η συγκεκριμένη εργασία.

67.

συμπεράσματα

«Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι κάτι που στιγματίζει, και επιδρά καταλυτικά και καταστροφικά στο άτομο, το οποίο χάνει την ταυτότητα, το είναι, το πρόσωπό του στον κόσμο. Όπως επίσης είναι και καταστροφικός για την κοινωνία. Μαρτυρά μια κοινωνία που νοσεί, που έχει διαρρηχτεί εσωτερικά». (Bauman Z., 2002[1]: 181-187)

«Αυτά που καθιστούν κάποιον ως άνθρωπο, είναι τα στοιχεία της ταυτότητάς του και αυτά πρέπει να μπορεί να τα διατηρήσει ακέραια». (Λάβδας Μ., http://popaganda.gr)

Συνοψίζοντας, λοιπόν, συνειδητοποιούμε πως διαφορετικότητες που εγκυμονούν διαχωρισμούς εμφανίζονται σε κάθε φάσμα της κοινωνικής πραγματικότητας, και αυτό, είναι κάτι μάλλον παγιωμένο για τις κοινωνίες που βιώνουμε. Ωστόσο, όταν εισάγεται ο παράγοντας της ανισότητας, και δη της οικονομικής, τα επίπεδα του κοινωνικού διαχωρισμού κορυφώνονται, αφήνοντας τα αποτυπώματά του έντονα στον αστικό χώρο. Όσο αυτές οι ανισότητες αμβλύνονται, τόσο οι καταστάσεις αγριεύουν και αγγίζουν ακόμα και φαινόμενα ολικής ρήξης και πόλωσης του πληθυσμού. Δεν αποτελούν απόρροια των ημερών μας, οι διαχωρισμοί και οι ανισότητες εμφανίζονται στην ιστορία των πόλεων από την αρχαιότητα, με εναλλασσόμενες εντάσεις ανάλογα με τις κοινωνικό-πολιτικές συγκυρίες. Εκδηλώνονται σε κάθε γωνιά του πλανήτη, λιγότερο ή περισσότερο, ακόμα και σε πόλεις που υλοποιούνται με μια ουτοπική προσέγγιση, σε πόλεις που φτιάχνονται και προορίζονται για όλους˙ ακόμα και σε αυτές, δεν κατορθώνεται να εξαλειφτούν οι διαχωρισμοί. Σαφώς, όμως, δεν αναφερόμαστε σε ένα αυθυπόστατο δεδομένο. Για τη δημιουργία, την ενίσχυση και την εξέλιξη του κοινωνικού διαχωρισμού παίζουν καθοριστικό ρόλο συγκεκριμένοι παράγοντες.

Αφενός, ο κρατικός παράγοντας είναι αυτός που παίζει τον κυρίαρχο ρόλο και ορίζει τις κατευθυντήριες για την εξέλιξη τέτοιων φαινομένων. Συνήθως οι κυβερνήσεις πράττουν με βάση το συμφέρον της τάξης που ανήκουν, και αυτή δεν είναι άλλη από τη μεγαλοαστική τάξη, την ελίτ της κοινωνικής πυραμίδας. Όταν μάλιστα αναφερόμαστε σε κυβερνήσεις του κυρίαρχου καπιταλιστικού συστήματος, αυτό γίνεται πολύ πιο έντονα αισθητό. Γενικά, η φιλοσοφία του καπιταλισμού προάγει αντιθέσεις και διαχωρισμούς, και τάσσεται υπέρ του κεφαλαίου, υπέρ των ισχυρών. Έτσι, και οι καπιταλιστικές κυβερνήσεις δεν μπορούν να κάνουν τίποτε άλλο, παρά να υπηρετούν τις επιταγές του κεφαλαίου. Δημιουργούν μια πόλη εμπόρευμα, αδιαφορώντας ουσιαστικά για όσους την κατοικούν, λειτουργώντας και παίρνοντας αποφάσεις με βάση έναν και μοναδικό άξονα, το κέρδος. Οργανώνουν τον υποβιβασμό όλης της κοινωνικής ζωής σε θέαμα, καθώς είναι ανίκανοι να παρουσιάσουν κάτι διαφορετικό από το θέαμα της αλλοτρίωσης. Έτσι, προσπαθούν με κάθε τρόπο να κρύψουν την άσχημη πλευρά της πόλης, και μαζί και όλους αυτούς που τη συνθέτουν, παραγκωνίζουν τη φτώχεια και την εξαθλίωση αντί να προσπαθούν να την εξαλείψουν, προάγουν διαχωρισμούς και αυστηρό έλεγχο των υποκειμένων, και προωθούν ένα πατροναρισμένο life-style το οποίο όποιος δεν έχει τη δυνατότητα να ακολουθήσει στερείται κοινωνικής αποδοχής. Δομείται έτσι, μια κοινωνία που λειτουργεί ως ατσαλένιο περίβλημα που αμφισβητεί τη δυνατότητα ενός ιδεώδους, αμφισβητεί την ύπαρξη του αυτόνομου ατόμου. Το άτομο περιθωριοποιείται, καθώς δεν υπάρχει δυνατότητα ύπαρξης μιας έλλογης οργάνωσης της κοινωνίας, υπάρχουν μόνο ανταγωνιστικά συστήματα που αντιμάχονται το ένα το άλλο, δημιουργούν νέες εστίες σύγκρουσης που η σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί, ή δεν θέλει, να τις λύσει. Έτσι, υφίσταται έκπτωση, αν όχι απαλοιφή, του κοινωνικού ουτοπισμού, ενώ ταυτόχρονα, είναι αισθητή η υποταγή σε έναν κοινό τρόπο κοινωνικής εξιδανίκευσης, που όμως δεν εισάγεται στις παραγωγικές σχέσεις αλλά παραμένει σε ένα επίπεδο πιο γενικό, σε ένα επίπεδο σχέσεων κυριαρχίας που ενυπάρχει σε κάθε ταξική δομή. (Κονταράτος Σ., 2015)

Εκτός λοιπόν από τις μεθόδους, τις πρακτικές και τις επιταγές της εξουσίας, πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν και τα ίδια τα άτομα με τις επιλογές που κάνουν, και εδώ αναφερόμαστε κυρίως στο κομμάτι αυτό του πληθυσμού που έχει τη δυνατότητα να υλοποιήσει τις επιλογές του. Όπως άλλωστε είδαμε, ο διαχωρισμός και η γκετοποίηση δεν έχουν ταξικά όρια, ούτε και είναι ακούσια πάντα. Είτε μιλάμε για τον αποκλεισμό, την απομόνωση και την περιφρόνηση των αδύναμων, είτε για την περιχαράκωση σε απομακρυσμένα προάστια και κλειστές συγκυριαρχίες, πρόκειται καθαρά πλέον για προσωπικές επιλογές που εντείνουν την όποια κοινωνική πόλωση και νομιμοποιούν τις πρακτικές των κυβερνήσεων. Η πιο τραγική, όμως, πλευρά του κοινωνικού διαχωρισμού είναι ότι δεν περιορίζεται στη γεωγραφική και κοινωνική απομόνωση των φτωχών από τους πλούσιους, αλλά επεκτείνεται και στα φτωχά στρώματα του πληθυσμού που φοβούνται τα ακόμη φτωχότερα. Στο διαχωρισμό αυτό, τέλος, δεν θα μπορούσε να λείπει φυσικά και ο ρόλος του παράγοντα της πολεοδομίας. Η οργάνωση του χώρου αποτελεί πάντα δυναμικό αντικατόπτρισμα των οικονομικών και κοινωνικών δομών της κοινωνίας που την πραγματοποιεί. Έτσι και η πολεοδομία, αφού ανήκει στην εν λόγω κοινωνία, είναι ταξικά προσδιορισμένη. Το θέμα είναι για ποια τάξη παλεύει! Παρακολουθούμε μια πολεοδομία η οποία, αν όχι συνολικά, στο μεγαλύτερο βαθμό της εκτελεί τις επιταγές της εξουσίας, κατανέμοντας το χώρο στις διάφορες χρήσεις και ομάδες συμφερόντων, ανταποκρινόμενη σε κατηγοριοποιημένες, επιβεβλημένες και χειραγωγούμενες ανθρώπινες ανάγκες και δραστηριότητες, αντί να παράγει ουσιαστικό έργο για έναν πληθυσμό που νοσεί.

«…η ιδέα του δικαιώματος στην πόλη, γεννιέται βασικά στους δρόμους, στις γειτονιές, ως κραυγή καταπιεσμένων ανθρώπων για βοήθεια και επιβίωση, σε εποχές απελπισίας. Ποια λοιπόν είναι η απάντηση των ακαδημαϊκών και των διανοούμενων […] σε αυτή την κραυγή και σ' αυτό το αίτημα;». (Harvey, 2013:27)

Ποια λοιπόν είναι η απάντησή μας ως αρχιτέκτονες, ως πολεοδόμοι, αλλά και ως άτομα; …θα συμπληρώσουμε εμείς.

Ως αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι, στόχος μας θα πρέπει να είναι να παράγουμε για το σύνολο, να διεκδικούμε και να προφυλάσσουμε με κάθε τρόπο τα αστικά κοινά, και παρά τους κρατικούς περιορισμούς και επιταγές, να προσπαθούμε με κάθε τρόπο να βρούμε διεξόδους προκειμένου να διαχειριστούμε την πολυπλοκότητα και την ποικιλομορφία της πόλης. Αν θέλουμε να υποστηρίζουμε πως η πόλη και η αρχιτεκτονική της φτιάχνονται για όλους και ανήκουν σε όλους, θα πρέπει ο σχεδιασμός μας να μην εμπεριέχει ίχνος περιθωρίου για διαχωρισμούς και αποκλεισμούς. Όμως εκτός από αρχιτέκτονες είμαστε και άτομα. Η στάση μας είναι κάθε φορά αυτή που νομιμοποιεί ή όχι τις επιβαλλόμενες αποφάσεις της εξουσίας. Θα πρέπει να αντιδρούμε κάθε φορά που καταστρατηγείται κάποια από τις ελευθερίες μας, όπως επίσης, και κάποια από τις ελευθερίες των άλλων˙ ό,τι δεν μας αγγίζει δεν σημαίνει ότι δεν μας αφορά. Θα πρέπει να αποφύγουμε με κάθε τρόπο την επιθυμούμενη ύπνωσή μας και να δραπετεύσουμε από την απομόνωση και τον ατομικισμό που έχουμε εγκλωβιστεί. Θα πρέπει να βρισκόμαστε ανά πάσα στιγμή σε εγρήγορση, αν θέλουμε ο κόσμος που ζούμε να μην αποκτηνωθεί εντελώς. Γιατί αποδέκτες αλλά και υπεύθυνοι για αυτή την αποκτήνωσή μας θα είμαστε, εν τέλει, εμείς και μόνο.

Το ζήτημα δεν είναι να καταπνίξουμε τη διαφορετικότητα και να γίνουμε όλοι ίδιοι για να καταφέρουμε να συνυπάρξουμε, αλλά να την παραλάβουμε σαν υλικό προς δημιουργία μιας νέας κοινωνίας, μιας κοινωνίας που θα βασίζεται στην συλλογικότητα και στην αλληλεγγύη.

…και ίσως τότε να καταφέρουμε τελικά να απελευθερωθούμε από τα δεσμά μας, ίσως τότε να καταφέρουμε να λεγόμαστε ελεύθεροι άνθρωποι…

βιβλιογραφία

ξενόγλωσση

Bauman Z., 2002, *"Society Under Siege",* Cambridge: Polity Press

Beckett K., Herbert S., 2010, *"Banished: The New Social Control in Urban America",* Oxford: Oxford University Press.

Blakely E., Snyder M., 1997, *"Fortress America. Gated Cmmunities in the U.S.A."*, Cambridge – Massachusetts: Lincoln Institute of Land Policy.

Brenner N., Theodore N., 2002a, *"Cities and the geographies of actually existing neoliberalism"*, Antipode 34(3), pp. 349–379

Castells M., 1977, "*La cuestión urbana",* México: Siglo XXI

Castells M., 1980, *"Πόλη και κοινωνικοί αγώνες"*, Αθήνα: Αγώνας

Davis M., 1990, *"City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles"*, London: Verso

Davis M., 2007, *"Planet of Slums"*, New York: Verso

De Angelis M., 2007, *"The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital"*, London: Pluto Press

De Moncan P., 2009, *"Le Paris d'Haussmann"*, Paris: Les Éditions du Mécène

Esping-Adersen C., 1992, *"Changing Classes: Stratification and Mobility in Post Industrial Societies"*, London: Sage

Fisher M., 2009, *"Capitalist Realism. Is there No Alternative?"*, zero books

Fishman R., 1982, *"Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier"*, Cambridge: MIT Press

Foucault M., 2011, *"Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής"*, Αθήνα: Πλέθρον

Frampton K., 2000, *"Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και Κριτική"*, Αθήνα: Θεμέλιο

Freestone R., 2000, *"Urban Planing in a Changing World. The Twentieth Century Experience"*, London: Routledge

Glass R., 1964, *"London: Aspects of Change"*, London: MacGibbon and Key

Hall P., 2002 *"Urban and regional planning"*, fourth edition, London and New York: Routledge

Hamnett C., 1984, *"Gentrification and residential location theory: a review and assessment"*, in Herbert, D.T. and Johnston, R.J. (eds.) Geography and the urban environment. Progress in research and applications, Vol. 6: 283-319, Chichester: Wiley

Harvey D., 1982 *"The Limits to Capital"*, Oxford: Basil Blackwell, Publisher Limited

Harvey D., 1989, *"The Urban Experience"*, Oxford: Basil Blackwell, Johns Hopkins University Press

Harvey D., 2001, *"Spaces of capital: towards a critical geography"*, New York: Routledge

Harvey D., 2013, *"Εξεγερμένες πόλεις"*, Αθήνα: ΚΨΜ

Hobsbawm E. J.,1994, *"Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875"*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Howard E., 1898, *"Garden Cities of To-morrow"*, London: Swan Sonnenschein&Co., Ltd. Paternoster Square

Khosla P., 2005, *"Privatization, Segregation and Dispossession in Western Urban Space: an antiracist, Marxist-feminist reading of David Harvey"*, Faculty of Environmental Studies, York University

Knox, P., Pinch S., 2009, *"Κοινωνική γεωγραφία των πόλεων"*, Αθήνα: Σαββάλας

Ley D., 1996, *"The New Middle Class and the Remaking of the Central City"*, Oxford: Oxford University Press

Lojkine J., 1972, *"La politique urbaine des régions parisiénnes"*, Paris, La Haye: Mouton

Marcuse P., 1989, *"Dual city: A muddy metaphor for a quartered city"*, International Journal of Urban and Regional Research, vol. 13, no 4

Marcuse P., 1992. *"Gentrification und die wirtschaftliche Umstrukturierung New Yorks."* in Hans G. Helms, hrsg., Die Stadt als Gabentisch: Beobachtungen der Aktuellen Städtebauentwicklung. Reclam, Leipzig

Marcuse P., 2002, *"The partitioned city in history"*, in *"Of states and cities: The partitioning of urban space"*, P. Marcuse & R. van Kempen (Eds), Oxford: Oxford University Press

Mayhew H., 1851 *"London Labour and the London Poor: A Cyclopaedia of the Condition and Earnings of Those that Will Work, Those that Cannot Work, and Those that Will Not Work"*, Michigan: G. Woodfall and son

Mumford L., 1991, *"The city in history: its origins, its transformations and its prospects",* New York: Penguin Books

Sabatini F., Sierralta C., 2006, *"Medição da segregação residencial: meandros teóricos e metodológicos e especificidade latinoamericana"*, in: CUNHA, José M. Pinto (org.). Novas Metrópoles Paulistas: População, Vulnerabilidade e Segregação. Campinas: Núcleo de Estudos de População –NEPO/Unicamp, 1ª ed

Soja E., 2010 *"Seeking Spatial Justice"*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

UN-HABITAT, 2003, "*The Challenge of Slums"*, United Nations Human Settlements Programme, London and Sterling, VA: Earthscan Publications Ltd

UN-HABITAT, 2006, *"The State of the World's Cities",* United Nations Human Settlements Programme, Nairobi

UN-HABITAT, 2007, *"Slum Dwellers to double by 2030: Millennium Development Goal Could*

Fall Short", United Nations Human Settlements Programme,Twenty First Session of the Governing Council, 16 – 20 April 2007, Nairobi, Kenya

Weber M., 1905, *"The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"*, Germany: Merchant Books

ελληνική

Αραβαντινός Α., 1997, *"Πολεοδομικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου",* Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία

Κονταράτος Σ., 2015, *"Ουτοπία και Πολεοδομία",* Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Λαγόπουλος Φ. Α., 2004, από το *"Η ιστορία της ελληνικής πόλης"*, συλλογικό έργο, Αθήνα: Ερμής

Λαζαρίδης Π., Benevolo L., 1976, *"Βιομηχανική Επανάσταση. Βιομηχανική Πόλη. Η δυναμική των αλλαγών και η κοινωνική προέλευση της σύγχρονης πολεοδομίας"*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη

Λέφας Π., Siebel W., Binde J., 2003, *"Αύριο οι πόλεις*", Αθήνα: Πλέθρον

Πολυδωρίδης Ν., 2007, *"Πόλη και πολεοδομία-βασικές έννοιες"*, Πάτρα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις

Ροδολάκης Ν.,1997, *"Από την πολεοδομία - Χωροταξία στην περιφερειακή ανάπτυξη",* Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Δεδούση

Σταυρίδης Σ., 2005, *"Σύγχρονες μητροπόλεις και κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Σύγχρονοι μηχανισμοί βίας και καταπίεσης",* Αθήνα: έκδοση της Εταιρείας Σπουδών Ίδρυμα Σχολής Μωραϊτη

Χωριανόπουλος Ι., 2007, *"Ανθρωπογεωγραφία- Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος"*, κεφάλαιο "Αστική Κοινωνική Γεωγραφία", Αθήνα: εκδώσεις Κριτική

αρθρογραφία

ξενόγλωσση

Bäuerlein T., 2015, *"Du hast Angst? Okay.",*
Δημοσιεύτηκε: 01.12.2015, γερμανικό online περιοδικό
Διαθέσιμο στο: http://popaganda.gr/giati-den-einai-toso-kako-na-fovasai-tous-tromokrates-isis-krautreporter/

Bauman Z., 2003, *"Πόλη των φόβων, πόλη των ελπίδων"*, περιοδικό Κομπρεσέρ, για το χώρο και την πόλη, τεύχος 3, Αθήνα
Δημοσιεύτηκε: 20.02.1012
Διαθέσιμο στο: https://kompreser.espivblogs.net/2012/02/20/zygmunt-bauman-poli-twn-fob-wn-poli-twn-elpidwn/

Don K., 2010, *"Frank Lloyd Wright's Utopian Dystopia, Next City"*
Δημοσιεύτηκε: 08.04.2010
Διαθέσιμο στο: http://nextcity.org/daily/entry/frank-lloyd-wrights-utopian-dystopia

Geertse M., 2008, *"Garden Cities to the world! The international propagation of the garden city idea 1913-1926"*, VU University
Δημοσιεύτηκε: 2008
Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/1984339/Garden_Cities_to_the_World_The_international_propagation_of_the_garden_city_idea_1913-1926

Harvey D., 2005, *"Πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου"*
Δημοσιεύτηκε: 01.04.2011
Διαθέσιμο στο: https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/thepoliticaleconomyofpublicspace/#

Harvey D., 2008, *"Το δικαίωμα στην πόλη"*, περιοδικό New Left Review, τεύχος 53
Δημοσιεύτηκε: Σεπτέμβρης/Οκτώβρης 2008
Διαθέσιμο στο: https://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city

Harvey D., 2012, *"Οι αστεακές καταβολές των οικονομικών κρίσεων"*
Δημοσιεύτηκε: 20/01/2012 , ειδησεογραφική ιστοσελίδα Red NoteBook
Διαθέσιμο στο: http://rnbnet.gr/details.php?id=4267

Hodkinson S., 2012, *"City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action",*
Δημοσιεύτηκε: 13.03.2013
Διαθέσιμο στο: http://www.rebelnet.gr/articles/view/the-new-urban-enclosures

McLeod G., 2004, *"Privatizing the city? The tentative push towards edge urban developments and gated communities in the UK"*, University of Durham
Διαθέσιμο στο: https://www.dur.ac.uk/resources/cscr/odpm/Privatizing.pdf

Smith N., 1979, *"Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital not people"*, Journal of the American Planners Association, vol. 45, issue 4: 538-48
Δημοσιεύτηκε: 26.11.2007
Διαθέσιμο στο: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01944367908977002

Vidler A., 1981, *"The Theatre of Production"*, Architectural Association Files

Weizman E., 2004, *"Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις ως αστικός σχεδιασμός"*, συνέντευξη του Eyal Weizman στον Philip Misselwitz, περιοδικό Futura, τεύχος 9
Δημοσιεύτηκε: 2014

ελληνική

Βαΐου Ν., Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ., 2004, *"Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης"*, Γεωγραφίες, τεύχος 7: 13-28

Ληξουριώτης Ι., 2012, *"Μύθοι και αλήθειες για την κοινωνική συνοχή"*,
Δημοσιεύτηκε: 12.02.2012, εφημερίδα Καθημερινή, Αρχείο Μόνιμες Στήλες Διαθέσιμο στο: http://www.kathimerini.gr/728938/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/my8oi-kai-al-h8eies-gia-thn-koinwnikh-synoxh

Καζέρος Ν., 2002, *"Το ιδιωτικό και το δικό του"*,
Δημοσιεύτηκε: Ιούλιος/Αύγουστος 2002, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 34: 81-83
Διαθέσιμο στο: https://dimosiosxoros.wordpress.com/%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B-C%CE%B5%CE%BD%CE%B1/%CF%84%CE%BF-%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%-B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%84%CE%BF%CF%85/

Παπακωνσταντίνου Π., 2002, *"Γκέτο πλουσίων στις πολιτείες του φόβου"*, εφημερίδα Καθημερινή
Δημοσιεύτηκε: 15.12.2002
Διαθέσιμο στο: http://www.kathimerini.gr/137638/article/epikairothta/politikh/gketo-ploysiwn-stis-politeies-toy-fovoy

Σαρηγιάννης Γ., 2002, *"Η ιστορική διάσταση της αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού"*, περιοδικό ΣΑΔΑΣ – ΠΕΑ, τεύχος 34 – Περίοδος Β, Αφιέρωμα: "Το ιδιωτικό σύμπαν ως νέος δημόσιος χώρος;" σελ. 50
Δημοσιεύτηκε: Ιούλιος /Αύγουστος 2002
Δημοσιεύτηκε: http://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_34.pdf

Σαριγιάννης Γ., 2008, *"Παραγκουπόλεις, ένα τυπικό καπιταλιστικό φαινόμενο"*, περιοδικό Διάπλους, τεύχος 28, εκδόσεις Διάπλους.
Δημοσιεύτηκε: Αύγουστος / Σεπτέμβρης 2008
Διαθέσιμο στο: https://historiasmarginales.wordpress.com/2009/03/05/paragoupolis/

Σαριγιάννης Γ., 2015, *"Ιδεολογία και πολεοδομία_ Ciam, Le Corbusier, Δεσποτόπουλος, Προβελέγγιος"*
Δημοσιεύτηκε: 05.03.2015
Διαθέσιμο στο: http://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-id9967

Σταθακόπουλος Π., 1984, *"Νέες Πόλεις στη Γαλλία"*, αρχιτεκτονικό περιοδικό άνθρωπος +χώρος
Διαθέσιμο στο: http://www.akx.gr/%ce%bd%ce%ad%ce%b5%cf%82-%cf%80%cf%8c%ce%bb%ce%b5%ce%b9%cf%82-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b3%ce%b1%ce%bb%ce%bb%ce%af%ce%b1/

Στασινόπουλος Θ., 2010, *"Κάγκελα, κάγκελα παντού. Ο φόβος ως αρχιτεκτονική παράμετρος"*, μόνιμες στήλες, greekarchitects.gr
Δημοσιεύτηκε: 14.12.2010
Διαθέσιμο στο: http://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%B1%CE%BB%CF%86%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%AD%CF%82/%CE%BA%CE%AC%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%B1-%CE%BA%CE%AC%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%B1-%CF%80%-

σπουδαστικές εργασίες

Khosla P., 2005, *"Privatization, Segregation and Dispossesion in Western Urban Space: an antiracist, Marxist- feminist reading of David Harvey"*, Environmental Studies, York Univercity, master

Αποστολίδου Ε., 2012, *"Αστική Διάχυση: Ιστορική εξέλιξη, επιπτώσεις και πολιτικές αντιμετώπισης"*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Ανάπτυξης Α.Π.Θ., ερευνητική εργασία
Βαρελίδου Ε., Μιχαήλ Ξ., 2013, "Η «πόλη των αστέγων» – Θεωρητική διερεύνηση / Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης", Αρχιτεκτονική Α.Π.Θ., προπτυχιακή εργασία

Δρυδάκη Μ., *"Το φαινόμενο της προαστιοποίησης: Μηχανισμός επίλυσης ή έντασης των υπαρχόντων προβλημάτων των πόλεων; Η περίπτωση της κοινότητας Κουβαρά"*, Αρχιτεκτονική Πανεπιστημίου Πατρών, προπτυχιακή εργασία

Ζαχαριά Α., 2004, *"Ο κοινωνικός διαχωρισμός στην πόλη"*, Αρχιτεκτονική Ε.Μ.Π., διδακτορική εργασία

Ζουρμπάκη Α., Μέξη Σ., 2015, *"Ο έλεγχος στο σχεδιασμό νέων πόλεων από τη βιομηχανική επανάσταση μέχρι σήμερα"*, Αρχιτεκτονική Π.Κ., προπτυχιακή εργασία

Κατσαούνη Σ., 2004, *"REMAP: Όταν η πλατφόρμα σύγχρονης τέχνης, γίνεται πλατφόρμα εκτοπισμού και «εξευγενισμού». Μια διερεύνηση διαδικασιών gentrification, μέσα από το παράδειγμα του Μεταξουργείου"*, Αρχιτεκτονική Π.Κ., προπτυχιακή εργασία

Κερέκου Ζ., 2006, *"Τα τείχη στις πόλεις: η σημασία της ασφάλειας στη διαδικασία της αστικοποίησης"*, Αρχιτεκτονική Πανεπιστημίου Πατρών, προπτυχιακή εργασία

Μάσεν Β., 2006, *"Χωρικός αποκλεισμός"*, Αρχιτεκτονική Α.Π.Θ., προπτυχιακή εργασία

Μπουλάκου Π., 2013, *"Συλλογικότητα και κατοίκιση. Τα μεγάλα οικιστικά συγκροτήματα."*, Αρχιτεκτονική Πανεπιστημίου Πατρών, προπτυχιακή εργασία

Μπουρνάς Ε., 2011, *"Φρουρούμενες κοινότητες. Ο κοινωνικός διαχωρισμός στο χώρο"*, Ε.Μ.Π., προπτυχιακή εργασία στα πλαίσια του μαθήματος Θεωρίες για τη Σύγχρονη Πόλη

Μπρασινίκα Μ., 2006, *"Ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου. Παραδείγματα κοινοτήτων ελεγχόμενης εισόδου και η ελληνική πραγματικότητα."*, Ε.Μ.Π., μεταπτυχιακή εργασία στα πλαίσια του μαθήματος Μεταλλαγές των Ιδεών και των Πόλεων στον 20ο αιώνα

Οικονομοπούλου Ε., 2010, *"Τα slums ως αστικές δομές",* Αρχιτεκτονική Πανεπιστημίου Πατρών, προπτυχιακή εργασία

Τριανταφυλλίδη Μ., 2010, *"Το φαινόμενο της προστιοποίησης στη Θεσσαλία: τυπολογία κατοικίας και μορφολογία του αστικού ιστού στα προάστια των θεσσαλικών πόλεων"*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, διδακτορική διατριβή

φιλμογραφία

"I had a dream", ντοκιμαντέρ
Ημερομηνία μετάδοσης: 2007
Διαθέσιμο στο: http://info-war.gr/i-had-a-dream/

"La Zona", 2007, ταινία του Rodrigo Plá

διαδικτυακοί τόποι

http://www.halle-tony-garnier.com/en/lieu/tony_garnier
Ημερομηνία επίσκεψης ιστοσελίδας: 08.03.2016

http://www.citiesalliance.org/ca
Ημερομηνία επίσκεψης ιστοσελίδας: 22.05.2016

Λάβδας Μ., από άρθρο που δημοσιεύτηκε στη σελίδα
http://popaganda.gr/proud-seniors-greece-lgbtqi
Ημερομηνία δημοσίευσης άρθρου: 15.12.2015
Ημερομηνία επίσκεψης ιστοσελίδας: 03.04.2016

εικονογραφία

1. http://form9.tumblr.com/post/16528537789/rust-neversleeps-doris-salcedo-shibboleth

2. http://www.drainmag.com/contentDESIRE/Essay/Jenson.html

3. https://gr.pinterest.com/pin/297448750369053795/

4. http://cargocollective.com/cafolio/VILLAGES-IN-CITIES

5. http://tripfreakz.com/offthebeatenpath/presidio-modelo-the-defunct-panopticon-prison

6. http://www.adk.de/en/projects/2016/fights-and-fictions/

7. http://www.marcinryczek.com/sales-photo/border-road-to-maidan-nezalezhnosti,-kiev-ukraine.html

8. https://thecharnelhouse.org/2011/09/20/the-sociohistoric-mission-of-modernist-architecture-the-housing-shortage-the-urban-proletariat-and-the-liberation-of-woman/

9. http://www.mutantspace.com/andrew-soria-photo-composites-fast-food-nation/

10. http://benjaminheimshepard.blogspot.gr/2011_12_01_archive.html

11. http://thefunambulist.net/page/19/?ref=akagunduz.com

12. http://www.ourbreathingplanet.com/consumerism-and-the-pursuit-of-happiness/

13. http://defence.pk/threads/the-great-divide-politics-for-the-poor-has-gone-out-of-fashion.409070/

14. http://www.citylab.com/design/2015/02/an-artists-dark-but-loving-graphic-ode-to-suburbia/386309/

15. http://flying-high-again0.blogspot.com/

16. http://socks-studio.com/2014/12/26/tristram-masons-layering-texturing-and-repeating/

17. http://www.lacittanuova.it/opere/S-6%20New%20New%20York%20Lito.JPG

18. http://wideurbanworld.blogspot.gr/2012_05_01_archive.html

19. http://www.drivethrurpg.com/product/141789/Medieval-Market-Town--Fantasy-Floorplans

20. https://newhavenurbanism.files.wordpress.com/2015/06/2.jpg

21. https://geopolicraticus.wordpress.com

22. http://www.chinalawblog.com/2012/04/where-were-you-china-during-the-third-industrial-revolution-an-open-thread.html

23. https://sites.google.com/a/ucps.k12.nc.us/photos-of-the-industrial-revolution/home/about-me

24. http://en.wikipedia.org/wiki/Industrial_Revolution

25. https://geopolicraticus.wordpress.com

26.https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Booth_(social_reformer)#/media/File:Booth_map_of_Whitechapel.jpg

27.https://en.wikipedia.org/wiki/Haussmann%27s_renovation_of_Paris#/media/File:Charles_Marville,_Rue_du_March%C3%A9_aux_fleurs,_ca._1853%E2%80%9370.jpg

28. http://www.parisrues.com/rues09/paris-avant-09-rue-de-rochechouart.html

29. http://i0.wp.com/www.leopoldlambert.net/wp-content/uploads/2014/12/Haussmannian Boulevard.jpg

30. http://thecharnelhouse.org/2011/06/25/revolutionary-precursors-radical-bourgeois-architects-in-the-age-of-reason-and-revolution/ledoux-elevation-du-cimetiere-de-la-ville-de-chaux/

31. http://galleryhip.com/charles-fourier-phalanstery.html

32. https://libcom.org/history/omnigamy-fouriers-utopia-christopher-prendergast

33. https://radgeo.files.wordpress.com/2014/03/fairburn-1.jpg

34. https://gr.pinterest.com/barbaralestrat/cit%C3%A9s-id%C3%A9ales-1assp/

35. http://www.aria.archi.fr/index.php/recherche/travaux-anterieurs/reconstitution-de-la-cite-industrielle-de-tony-garnier/

36. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garden_Cities_of_Tomorrow,_No._1.png

37. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garden_Cities_of_Tomorrow,_No._3.png

38. http://www.britannica.com/EBchecked/media/5624/Aerial-view-of-Letchworth-Hertfordshire-the-first-garden-city-in

39. http://www.hertfordshire-genealogy.co.uk/data/places/places-l/letchworth/letchworth.htm

40. http://www.metropolismag.com/Point-of-View/July-2014/What-Broadacre-City-Can-Teach-Us/

41. https://designkultur.wordpress.com/2010/09/23/brasilia-50-anos-visions-of-the-future-oscar-niemeyer-his-non-city-of-the-future/

42. http://thecharnelhouse.org/tag/emil-kaufmann/

43. https://proyectos4etsa.wordpress.com/2013/01/30/brasilia-una-utopia-moderna-1956-1960-lucio-costaoscar-niemeyer/

44. https://envisioningtheamericandream.com/2012/06/26/suburban-swan-song/

45. http://www.albany.edu/jmmh/vol2no1/sugrue.html

46. https://contexts.org/articles/gated-communities-for-the-rich-and-the-poor/

47. http://social.rollins.edu/wpsites/thirdsight/2013/11/15/the-racial-make-up-of-suburbanization/

48.http://tinyurl.com/hrxwjaa

49. http://www.adk.de/en/projects/2016/fights-and-fictions/

50. https://contexts.org/articles/gated-communities-for-the-rich-and-the-poor/

51. http://greenfordable.com/clt/the-guide/foreign-born-pioneers-precedents/garden-cities

52. http://limn.it/recording-and-monitoring-between-two-forms-of-surveillance/

53. http://rebelmetropolis.org/scorched-earth-urbanism/

54. http://thefunambulist.net/?ref=orderramiprilgreece.beep.com

55. http://www.fastcodesign.com/1662291/eight-buildings-that-change-lives-and-solve-social-ills

56. http://www.dailymail.co.uk/news/article-2631333/Mexico-divided-Stark-photos-urban-wealth-poverty-side.html

57. http://www.dailymail.co.uk/news/article-2631333/Mexico-divided-Stark-photos-urban-wealth-poverty-side.html

58. https://gr.pinterest.com/pin/1688918587179990/

59. https://gr.pinterest.com/pin/329114685246987517/

60. https://s-media-cacheak0.pinimg.com/originals/87/17/79/8717791a5214e150f195a0ea2f-0c91f3.jpg

61. http://www.travelblog.org/Photos/267564

62. http://www.huffingtonpost.com/entry/gilf-gentrification-in-progress-tape_us_5654ec58e-4b08e945fea5419

63. http://elumina-mag.com/gentrification-why-it-hurts/

64. http://atlantablackstar.com/2015/02/20/10-us-cities-where-gentrification-is-happening-the-fastest/

65. http://brianstauffer.com/portfolio_page/922/

66. http://www.thisiscolossal.com/2013/07/escif/

67. https://www.theguardian.com/cities/2015/dec/10/belgrade-top-down-gentrification-worse-than-cereal-cafe

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ _ΛΑΜΠΡΟΥ ΜΑΓΔΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ _ΔΙΜΕΛΛΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

ΧΑΝΙΑ 2016